

НАУКА і ОБОРОНА

Щоквартальний науково-теоретичний та науково-практичний журнал

Редакція:

Семон Богдан Йосипович (*головний редактор*), доктор
технічних наук, професор;

Бодрик Юрій Григорович (*науковий редактор*),
*кандидат технічних наук, старший науковий
співробітник;*

Колесник Володимир Іванович (*відповідальний
секретар*), *кандидат технічних наук, старший
науковий співробітник*

Редакційна колегія:

Бочарніков Віктор Павлович, *доктор технічних наук,
професор;*

Вагапов Володимир Белалович, *кандидат технічних
наук, професор;*

Волошенко Антоніна Віталіївна, *доктор економічних
наук, доцент;*

Воробйов Олег Михайлович, *доктор технічних наук,
професор;*

Грицюк Валерій Миколайович, *кандидат історичних
наук, доцент;*

Еггінтон Білл, *доктор освіти;*

Загорка Олексій Миколайович, *доктор військових наук,
професор;*

Карабін Василь Васильович, *кандидат геологічних наук,
доцент;*

Косевцов В'ячеслав Олександрович, *доктор військових
наук, професор;*

Лобанов Анатолій Анатолійович, *доктор військових
наук, професор;*

Мацько Олександр Йосипович, *кандидат військових
наук, професор;*

Медведев Володимир Костянтинович, *кандидат
військових наук, професор;*

Мірненко Володимир Іванович, *доктор технічних наук,
професор;*

Неділько Олександр Миколайович, *кандидат технічних
наук, доцент;*

Павліковський Анатолій Казимирович, *кандидат
військових наук, доцент;*

Павловська Світлана Володимирівна, *кандидат
історичних наук, старший дослідник;*

Ракушев Михайло Юрійович, *доктор технічних наук,
старший науковий співробітник;*

Романченко Ігор Сергійович, *доктор військових наук,
професор;*

Руснак Іван Степанович, *доктор військових наук,
професор;*

Сальнікова Ольга Федорівна, *доктор наук з державного
управління, старший науковий співробітник;*

Самберг Андре, *кандидат технічних наук;*

Сиротенко Анатолій Миколайович, *доктор військових
наук;*

Телелим Василь Максимович, *доктор військових наук,
професор;*

Тимошенко Радіон Іванович, *доктор військових наук,
старший науковий співробітник;*

Тюрін Віталій Вікторович, *кандидат військових наук,
доцент;*

Чепков Ігор Борисович, *доктор технічних наук,
професор;*

Щипанський Павло Володимирович, *кандидат
військових наук, професор*

Зміст

Актуальні питання національної безпеки та оборони

<i>Фролов В. С., Семененко В. М.</i> Формування перспективної моделі організації оборони України	3
<i>Ширалієв Р. Ш., Волотівський П. Б., Леонтович С. П.</i> Чинники, що впливають на процес мобілізаційного планування національної економіки України	10
<i>Шемаєв В. М., Бегма В. М., Онофрійчук А. П., Сидоренко С. М.</i> Шляхи використання апарату військових аташе у сфері військово-технічного співробітництва України з іноземними державами	18
<i>Салкуцян С. М., Кримець Л. В.</i> Гендерна політика НАТО: історичний аспект і досвід інтеграції	21

Розвиток теорії та методології

<i>Дроздов С. С., Тюрін В. В., Коршець О. А., Горбенко В. М.</i> Аналіз операційного середовища та ймовірні сценарії застосування Повітряних Сил Збройних Сил України	25
<i>Голуб В. А., Хома В. В., Курбан В. А., Сєдов С. Г.</i> Щодо визначення концепції побудови системи озброєння для потреб Збройних Сил України	31
<i>Шемаєв В. М., Присяжнюк М. М., Онофрійчук А. П.</i> Соціальні мережі в аспекті інформаційної безпеки	36

Національна безпека та оборона: методичний аспект

<i>Артамощенко В. С., Фаворська О. Ю.</i> Управління змінами щодо розвитку системи військової освіти на засадах програмно-проектного менеджменту	40
<i>Загорка О. М., Поліщук С. В., Загорка І. О.</i> Оцінка оперативного-тактичної важливості пунктів управління угруповання військ	45

Оглядові статті

<i>Бодрик Ю. Г.</i> Оборонне планування в сучасних умовах: дослідження корпорації RAND	51
Summaries	55

Contents

Topical issues of national security and defence

<i>V. S. Frolov, V. M. Semenenko.</i> Formation of a future model of organization of the defence of Ukraine	3
<i>R. Sh. Shyraliev, P. B. Volotivskiy, S. P. Leontovych.</i> Factors influencing the process of mobilization planning of the national economy of Ukraine	10
<i>V. M. Shemaiev, V. M. Behma, A. P. Onofriichuk, S. M. Sydorenko.</i> Ways of using the military attaché staff in military-technical cooperation of Ukraine with foreign countries	18
<i>S. M. Salkutsan, L. V. Krymets.</i> NATO Gender Policy: historical aspect and experience of integration	21

Development of theory and methodology

<i>S. S. Drozdov, V. V. Tiurin, O. A. Korshets, V. M. Horbenko.</i> Operational environment analysis and likely scenarios of employment of the Air Forces of the Armed Forces of Ukraine	25
<i>V. A. Holub, V. V. Khoma, V. A. Kurban, S. H. Siedov.</i> On determination of the concept of development of the weapon system for the needs of the Armed Forces of Ukraine	31
<i>V. M. Shemaiev, M. M. Prysiazhniuk, A. P. Onofriichuk.</i> Social networks in the aspect of information security	36

National security and defence: methodical aspect

<i>V. S. Artamoshchenko, O. Yu. Favorska.</i> Change management for the development of the military education system on the basis of program and project management	40
<i>O. M. Zahorka, S. V. Polishchuk, I. O. Zahorka.</i> Assessment of the operational and tactical importance of the command posts of military formations	45

Reviews

<i>Yu. H. Bodryk.</i> Defence planning in modern conditions: RAND's research	51
Summaries	55

DOI 10.33099/2618-1614-2019-8-3-3-9
УДК 355.45.02

В. С. Фролов,

кандидат військових наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, генерал-лейтенант у відставці,

В. М. Семененко,

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, заступник начальника центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, полковник

Формування перспективної моделі організації оборони України

У статті проведений аналіз усього комплексу викликів та загроз національним інтересам України, чинної системи протидії цим загрозам; дано визначення та запропонована перспективна модель організації оборони України.

Ключові слова: оборона України, організація оборони України, перспективна модель організації оборони України, план оборони України, виклики та загрози національним інтересам України, гібридні загрози.

© В. С. Фролов, В. М. Семененко, 2019

«Маленька Червона армія ніколи не переможе велику Червону армію».

*А. Загороднюк,
вступна промова
Міністра оборони України
29 серпня 2019 року*

Постановка проблеми. Необхідність формування нової моделі організації оборони України та її Збройних Сил очевидна. Ця ідея відповідає сучасним євроатлантичним підходам до проведення оборонної реформи та організації оборони.

Саме тому 20 вересня 2019 р. Президент України підписав зміни до Закону України «Про оборону України», частиною 3 статті 2 якого, зокрема, вводиться в дію положення, що «Для організації оборони держави Президент України за поданням Кабінету Міністрів України затверджує структуру плану оборони України, план оборони України та військово-адміністративний поділ території України. Порядок розроблення плану оборони України визначається Кабінетом Міністрів України» [1].

Російська агресія проти України суттєво ускладнила завдання організації оборони держави, а міжнародна обстановка у сфері безпеки з кожним роком стає дедалі складнішою та непередбачуванішою. У процесі «гібридної» війни проти України Росія демонструє вдосконалені нетрадиційні методи її ведення. Найнебезпечнішим з них є те, що агресора підтримує частина проросійськи налаштованих громадян України, в тому числі у Верховній Раді. Приватизація засобів масової інформації в Україні проросійськими силами значно розширює інформаційний простір Російської Федерації в нашій державі та посилює вплив антиукраїнської ідеології на громадян. За п'ять з половиною років український інформаційний ресурс так і не поширився на тимчасово окуповані території Донецької та Луганської областей, АР Крим й навіть на підконтрольні території, що входять до району проведення операції Об'єднаних сил.

Отже, враховуючи значну перевагу військового потенціалу Росії, успішно протистояти агресору самостійно, застосовуючи існуючу пострадянську модель оборони України, проблематично.

Аналіз нормативно-правової бази. Законодавство України, інші нормативно-правові акти дають чіткі визначення оборони та всіх характерних для неї понять.

Законом України «Про оборону України» дане визначення оборони України, фундаментальних національних інтересів України, видів воєнних конфліктів, сил оборони [1]: «Оборона України – система політичних, економічних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту» (ст. 1 Закону України «Про оборону України»).

Фундаментальними національними інтересами України є:

1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України;

2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;

3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в ЄС і НАТО, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами (Закон України «Про національну безпеку України»).

Конституція та закони України визначають основний напрям інтеграції системи оборони держави – перехід на принципи і стандарти НАТО з метою досягнення сумісності застосування Збройних Сил України та сил оборони з угрупованнями військ (сил) армій держав – членів НАТО.

Стаття 12 Закону України «Про національну безпеку України» визначає склад сектору безпеки і оборони України: «Сектор безпеки і оборони України складається з чотирьох взаємопов'язаних складових: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки» [2].

Сутність організації оборони України полягає у формуванні такої структури управління, яка забезпечила б їхнє функціонування в умовах безпекового середовища, які змінюються.

Стаття 3 Закону України «Про оборону України» визначає основні елементи організації оборони держави (підготовки держави до оборони в мирний час), які охоплюють 19 завдань:

- прогнозування та оцінювання воєнної безпеки і воєнної загрози;
- проведення розвідувальної та інформаційно-аналітичної діяльності;
- здійснення заходів у зовнішньо-політичній сфері;
- формування воєнно-економічної та військово-промислової політики держави;
- удосконалення структури, уточнення завдань і функцій Збройних Сил України;
- створення умов мобілізаційного розгортання галузей національної економіки;
- здійснення заходів з планування та підготовки руху опору;
- забезпечення готовності органів державної влади до виконання завдань цивільного захисту в особливий період;
- забезпечення сил оборони озброєнням, військовою технікою та майном;
- розвиток військово-технічного співробітництва з іншими державами;
- підготовка економіки, органів державної влади до дій в особливий період;

- створення державного матеріального резерву та фондів грошових коштів;

- забезпечення охорони державного кордону України;
- забезпечення розвитку воєнної науки;
- захист інформаційного простору, створення інфраструктури інформаційної сфери;
- здійснення заходів з кібероборони (активного кіберзахисту).

Для реалізації цих та інших завдань розробляється план оборони України, котрий являє собою «складову частину оборонного планування, що містить сукупність документів, які визначають зміст, обсяги, виконавців, порядок і строки здійснення політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту» [1].

Конституцією України (ст. 102), Законом України «Про оборону України» визначено, що керівництво у сфері безпеки та оборони покладається на Президента України. Стаття 13 Закону України «Про національну безпеку України» визначає, що він, серед іншого, «очолює Раду національної безпеки і оборони України (РНБОУ), вводить в установленому порядку в дію її рішення» [1–3]. Стаття 4 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» встановлює компетенцію РНБОУ [4].

Отже, в законодавстві України надані визначення оборони та всіх характерних для неї понять, водночас не проглядається система організації оборони України, а також чітка структура керівництва обороною України, яка відповідає б умовам сьогодення та принципам військового управління держав – членів НАТО.

Мета статті – на основі аналізу комплексу викликів та загроз національним інтересам України, чинної системи протидії цим загрозам надати визначення та запропонувати перспективну модель організації оборони України.

Аналіз існуючої системи протидії загрозам національним інтересам України та шляхи її вдосконалення. Аналіз поняття «оборона держави» приводить до висновку, що весь комплекс заходів з підготовки держави до оборони та її захисту перебуває в прямій залежності від напрямів та рівнів ескалації загроз національним інтересам.

На наш погляд, за досвідом протистояння гібридним загрозам РФ, весь комплекс викликів та загроз національним інтересам держави (та заходи протидії їм) доцільно об'єднати в чотири блоки, як зображено на *рисунок 1*.

Проводячи аналіз сфер викликів та загроз національним інтересам держави, можна визначити й напрями протидії їм.

Напрямок перший: відстоювання економічних, енергетичних, фінансових, транспортних та інших національних інтересів держави в геоekonomічному просторі. Тобто захист національних інтересів держави дипломатичними, політичними, юридичними та іншими несиловими методами та участь у міжнародних правових, торговельних, фінансових та інших організаціях залишається

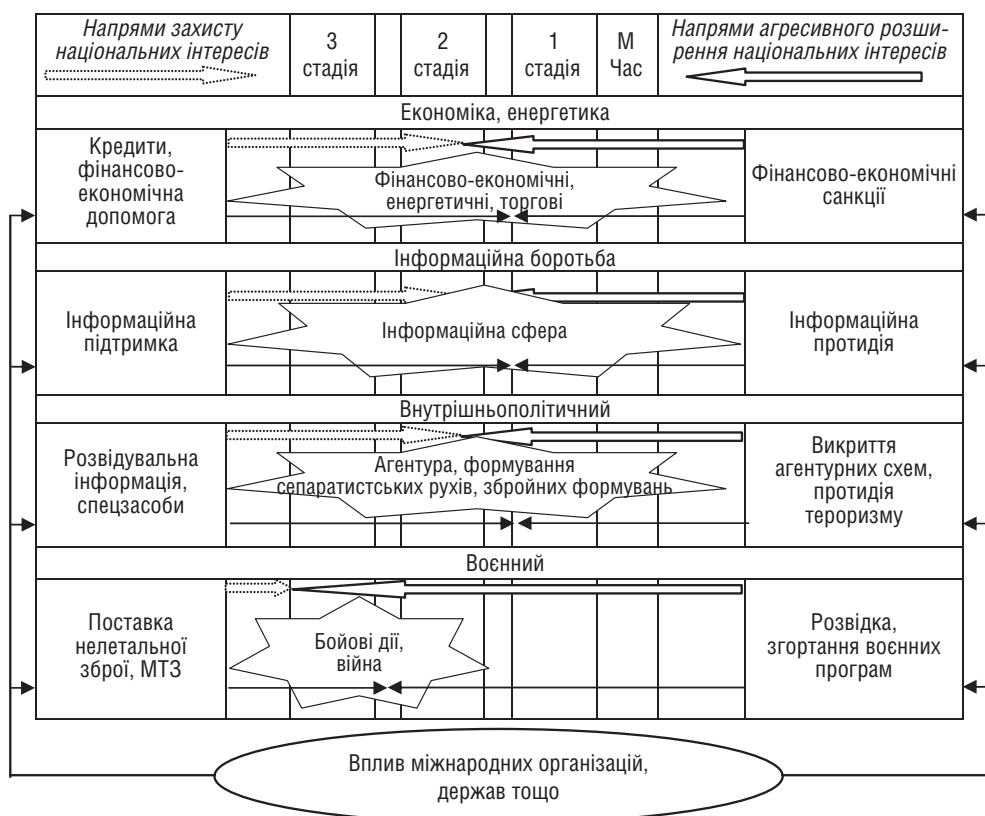


Рис. 1. Основні напрями протистояння та протидії агресору

найбільш цивілізованим та перспективним напрямом розв'язання протиріч між державами (групами держав) у геоеконічному просторі.

Напрямок другий: боротьба та відстоювання національних інтересів України в інформаційному просторі.

А. Ілларіонов, колишній радник В. Путіна, науковий співробітник Інституту Катона (Вашингтон, США) вважає сучасну інформаційну боротьбу «Четвертою світовою війною» та стверджує: «Інформаційна війна – перша тотальна світова війна. І в Першій світовій, і в Другій світовій, і в так званій Третій світовій (Холодній) війнах були чітко окреслені театри воєнних дій, фронти, фланги, тили. ...Через свої іманентні якості інформація має властивість поширюватися, не зважаючи на кордони й визначені обмеження. Тому інформаційна війна не має ні тилу, ні флангів. Фронти інформаційної війни можуть пролягати будь-де» [5].

Цілями інформаційної боротьби, як правило, є досягнення нейтралітету однієї частини населення та отримання політичної підтримки іншої; мобілізація своїх прибічників; демобілізація противників та виведення опонентів і тих, хто здатен протистояти інформаційній агресії, за межі інформаційного поля бою.

Без підкріплення інформаційної діяльності держави практичними заходами поширення інформації будь-якого змісту через певний час призводить до зниження

довіри до неї та зворотного ефекту, посилюючи позиції противника в інформаційній війні.

Не таємниця, що східні та південні регіони України завжди були й залишаються більш «лояльними» до політики Російської Федерації в Україні. Населення цих регіонів є споживачем інформаційного продукту, що поширюється російськими засобами масової інформації, тобто зазнає впливу в інформаційній сфері (другий блок). Водночас український інформаційний продукт у цих регіонах представлений у дуже обмеженому обсязі. Саме це через вплив російського (кремлівського) нарративу на підсвідомість населення створює стійке відчуття в останнього «братської опіки», не зважаючи на наявні численні факти протилежного.

З 2017 р. Національний інститут стратегічних досліджень за підтримки Центру інформації та документації НАТО в Україні та ініціативи громадської організації «Центр міжнародної безпеки» проводить дослідження щодо зміни безпекової ситуації в різних регіонах України, створення на основі отриманої інформації карти ризиків для кожного з них та вироблення рекомендацій щодо адекватної відповіді на актуальні загрози [6–7].

Аналіз, проведений у процесі цих досліджень, показав, що адекватними відповідями на загрози національним інтересам України та їх відстоювання в інформаційному просторі, крім звичайного збільшення частки українського інформаційного ресурсу, можуть бути:

- створення якісного інформаційного контенту, спрямованого на нівелювання російського інформаційного поля, передусім у соціальних мережах та на регіональних Інтернет-ресурсах;

- створення альтернативних офіційним каналам інформування центральних органів влади про реальний стан справ у регіонах (наприклад через громадські мережі, консультативні наради тощо) з метою недопущення дезінформування про реальне становище;

- реалізація національної медіа-кампанії для висвітлення в доступній формі завдань та досягнень проведених у країні реформ (поліції, освіти, пенсійного забезпечення, медичної служби тощо) [6].

До того ж, доцільно здійснити кроки з удосконалення регіонального інформаційного простору за рахунок імплементації та подальшої підтримки (у форматі надання грантової допомоги) незалежних мас-медіа. Вони мають, з одного боку, висвітлювати актуальні питання життя регіонів, її конкретних частин (на це є попит у цільової аудиторії), а з другого – сприяти інформаційній підтримці державного курсу (в цьому є інтерес центральних органів влади) [7].

Напрямок третій: внутрішня безпека держави. Загрози внутрішній безпеці держави мають як внутрішні, так і зовнішні джерела, взаємозалежні й тісно пов'язані між собою.

Держава-агресор завжди активно застосовуватиме комплекс «асиметричних» засобів дестабілізації внутріполітичної ситуації та намагатиметься обмежити або нейтралізувати вплив держави-суперника на соціальні, економічні та інші внутрішньополітичні процеси, використовуючи результати протистояння національних інтересів в економічній та інформаційній сферах (перший та другий напрями).

Дестабілізація внутрішньополітичної ситуації, розгортання розвідувально-диверсійної мережі, дискредитація керівників чинної влади, підтримка антидержавних сил і рухів агресором з метою впливу на систему державного управління та інші агресивні дії держави-агресора створюють умови для застосування воєнної сили та розгортання військового конфлікту або війни з метою встановлення повного контролю над державою-противником. Одним з основних завдань усіх органів державної влади та правоохоронних органів є, зокрема, своєчасне виявлення намірів втручання у внутрішні справи держави та нейтралізація будь-яких намірів противника щодо дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в державі.

Напрямок четвертий: відбиття воєнної агресії, захист територіальної цілісності держави.

Збройна агресія держави-агресора, як правило, є силовим продовженням боротьби за свої національні інтереси, мета якої не досягнута застосуванням «м'якої сили», засобами й методами трьох попередніх блоків.

Однією з основних умов вторгнення збройних угруповань на територію іншої держави та окупації певних регіонів цієї держави є підтримка агресора більшістю

населення цих регіонів. Відсутність такої підтримки внеможливе обґрунтування окупації з погляду міжнародного права, виключає можливість створення органів місцевого самоврядування, які діяли б в інтересах держави-агресора, та потребує надзвичайних заходів для підтримання правопорядку на окупованих територіях, боротьби з партизанським рухом тощо.

Боротьба за відстоювання своїх національних інтересів між державами (групами держав), як правило, зачіпає інтереси світової спільноти та не може залишатися без реакції міжнародних організацій або третіх держав. Відповідно до Статуту ООН та міжнародного права, третя сторона може підтримувати або діяти в інтересах однієї сторони конфлікту та протистояти агресивним діям іншої. Своєчасне й активне втручання в протистояння сторін з боку міжнародних організацій (третьої сторони) може не допустити доведення двостороннього конфлікту до застосування воєнної сили та завершувати розв'язання проблем на дипломатичному рівні [8–9]. Зацікавленість міжнародних організацій або третіх держав у підтримці сторін військових конфліктів активно проявляється до початку негативного впливу на їхні національні інтереси.

Водночас професор Чиказького університету Г. Моргентау в середині ХХ ст. підкреслював, що «зовнішня політика, яка спрямовується універсальними моральними принципами і відкидає національний інтерес на задній план, є в умовах сучасної політики і військової справи політикою національного самогубства – дійсного чи потенційного» [10]. Саме тому в процесі реалізації національної політики (зовнішньої чи внутрішньої) слід виходити передусім з власних національних інтересів, хоча й з використанням міжнародних інструментів, норм та правил, підлаштовуючи (інтерпретуючи) їх на свою користь. Підтвердженням цієї тези є промова міністра закордонних справ і прем'єр-міністра (1855–1858; 1859–1865) Великої Британії віконта Генрі Джона Темпла Пальмерстона (1784–1865) в англійській палаті громад (1 березня 1848 р.), яку він виголосив під час обговорення в парламенті британської зовнішньої політики: «У нас немає вічних союзників і в нас немає постійних ворогів; вічні і постійні наші інтереси. Наш обов'язок – захищати ці інтереси» [11]. Це висловлювання згодом використовувалося з певними інтерпретаціями різними політиками, як от Вінстон Черчилль, та й наразі є підґрунтям зовнішньої політики провідних країн світу.

Аналіз агресії РФ проти України підтверджує, що стратегічне керівництво держави-агресора з усіх сфер функціонування держави формує чотири основні стратегічні напрями агресії (протистояння, впливу). Дії противника чітко сплановані, тісно узгоджені між собою та об'єднані в єдиному інформаційному полі. Управління такими процесами здійснюється під централізованим стратегічним керівництвом Кремля. Наприклад, будь-які заходи блокування торговельних зв'язків призводять до негайної реакції та активізації інформаційних заходів,

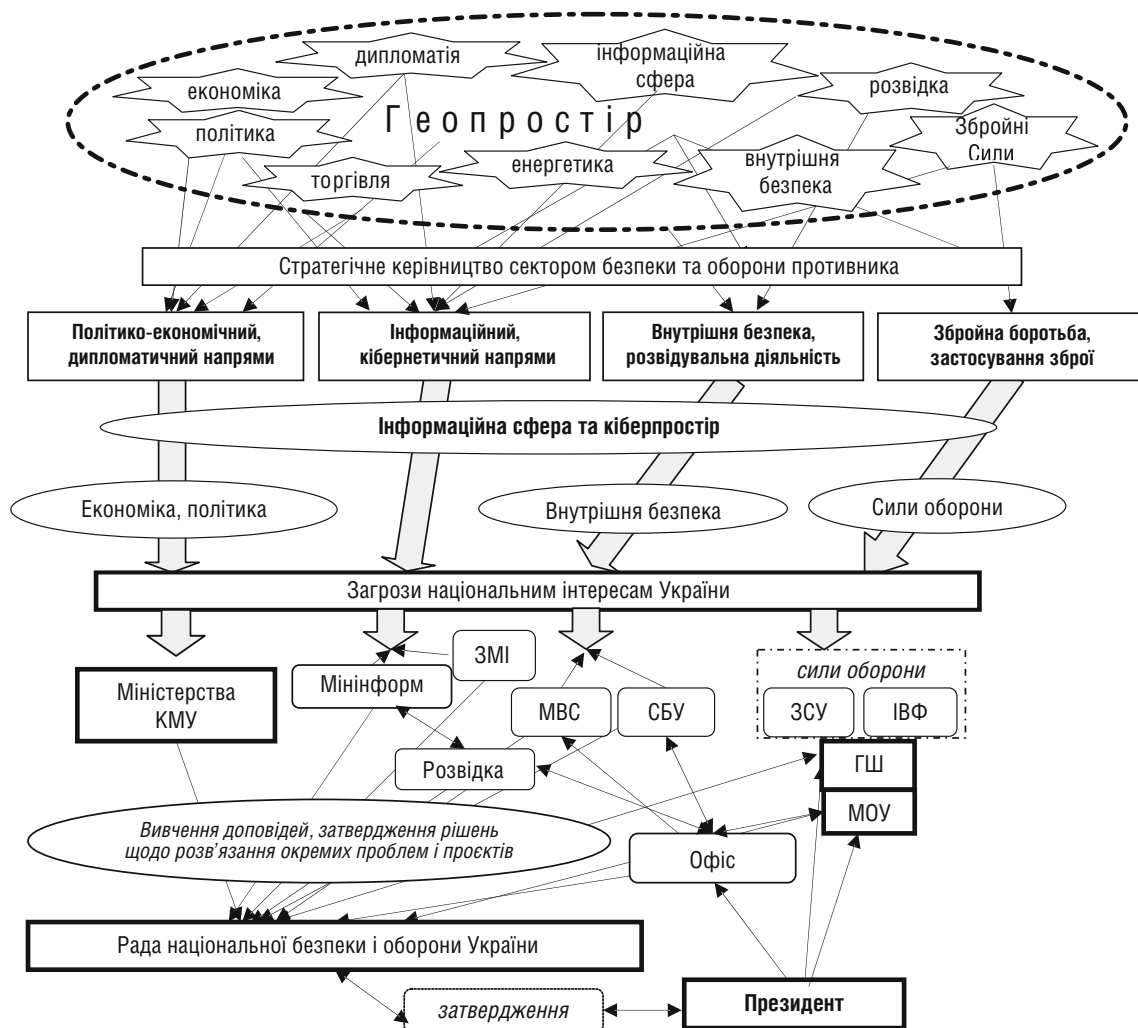


Рис. 2 . Чинна система протидії загрозам

корегуються заходами фінансово-економічної сфери та дипломатичною підтримкою тощо.

В Україні ж протидія цим гібридним загрозам здійснюється розрізненими діями органів державної влади, кожен з яких приймає автономні рішення, котрі лише інколи узгоджуються між собою. Схематично організація протидії загрозам зображена на *рисунок 2*.

Як можна побачити, чинна система протидії загрозам, підготовки пропозицій та розробки рішень РНБОУ Президентові України надзвичайно складна, заплутана й неузгоджена. Відповідні проєкти нормативно-правових актів, як правило, розробляються центральними або іншими органами виконавчої влади, проходячи процедури так званого «внутрішнього» та «зовнішнього» погодження, після цього проводиться їх права експертиза Міністром, далі вони надсилаються до Секретаріату Кабміну, де проходять фахову та юридичну експертизи. Лише після цього зазначені нормативно-правові акти розглядаються на Урядовому комітеті, потім – на засіданні Уряду й надсилаються до Офісу Президента.

Ми тут прописали лише механізми підготовки рішень Президента України, котрі тривають упродовж місяців. Саме це призводить до втрати дорогоцінного часу на адекватну відповідь на кожен загрозу національним інтересам України, тобто рішення стратегічного керівництва сектору безпеки і оборони зазвичай розробляються *post factum*, уже після здійснених агресивних дій з боку Російської Федерації.

На наш погляд, прийняття рішень та виконання завдань Президентом та РНБОУ в існуючій моделі організації оборони України щодо формування державної політики, керівництва, координації та контролю діяльності сектору безпеки та оборони держави не ефективне. Тому чинна модель організації оборони України потребує вдосконалення та приведення у відповідність до реальних умов безпекового середовища.

Проведений аналіз показує, що визначення «перспективної моделі організації оборони держави» не існує, тому пропонуємо такий варіант:

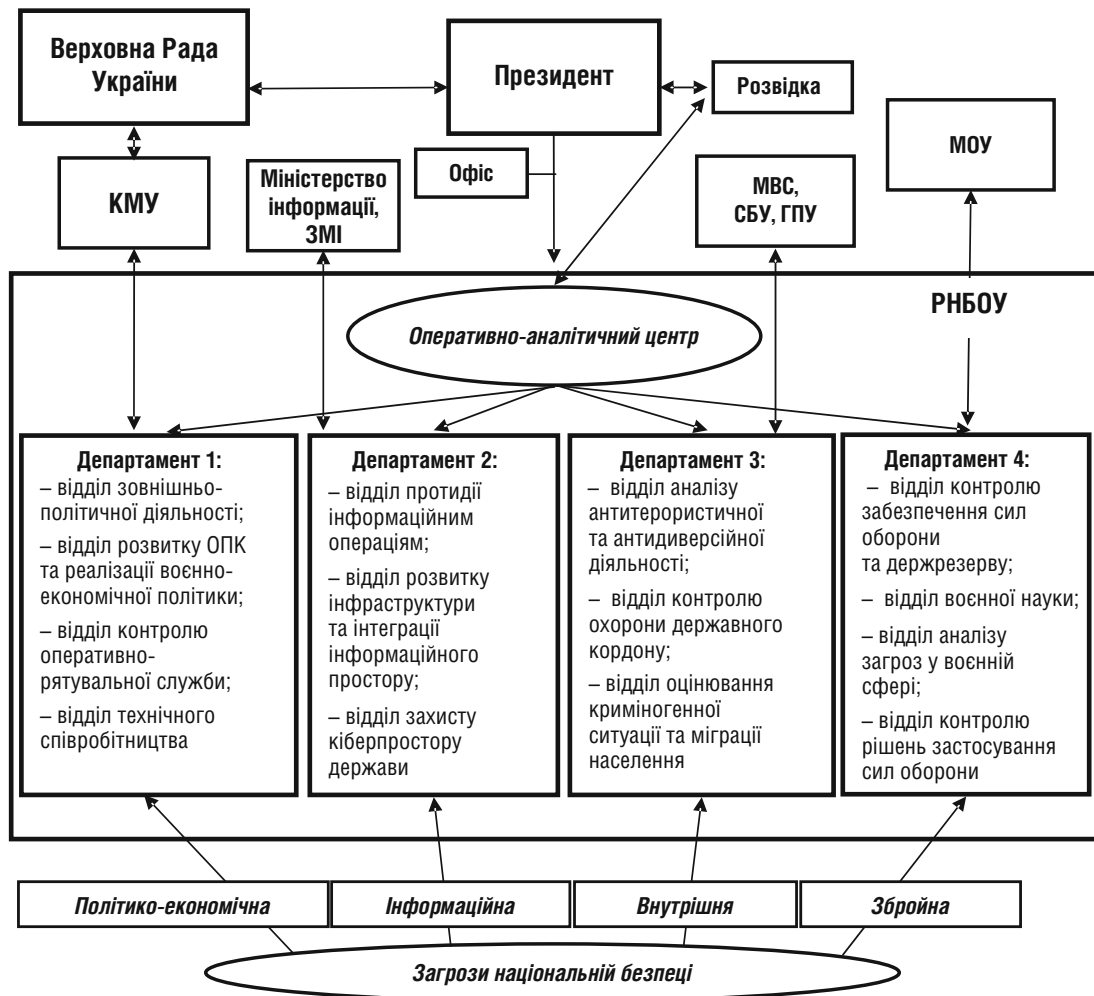


Рис. 3. Перспективна модель організації оборони України (варіант)

«Перспективна модель організації оборони – проект системи реалізації інтегрованої сукупності заходів сектору безпеки та оборони щодо підготовки держави до оборони, відбиття агресії або нейтралізації воєнного конфлікту».

У наведеному варіанті визначення «організація оборони держави» розглядається як комплекс взаємопов'язаних, взаємозалежних заходів сектору безпеки та оборони, встановлених статтею 3 Закону України «Про оборону України».

«Модель» пропонується розглядати як проект системи реалізації такого комплексу інтегрованих заходів, що виконується персоналом сектору безпеки та оборони з метою підготовки держави до оборони та відбиття агресії або протидії воєнному конфлікту.

Розробляючи перспективну модель організації оборони держави, автори спиралися на основні принципи організаційної структуризації: принцип мети, принцип адаптивності, принцип повної координації, принцип поєднання централізації та децентралізації, принцип мінімуму складності, принцип взаємної узгодженості вертикалі й горизонталі, принцип діапазону контролю та інші.

Аналізуючи вимоги законодавчих актів та методологічних підходів до розробки сучасної моделі організації оборони, на наш погляд, доцільно запропонувати перспективну модель організації оборони України, зображену на *рисунку 3*.

Президент України, відповідно до Конституції України, відповідає за функціонування Сектору безпеки і оборони та очолює РНБОУ.

Систему керівництва організацією оборони держави слід розглядати за напрямками реальних загроз у воєнній сфері.

За основу принципу адаптивності взято здатність адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі, який на сьогодні є основним в організації оборони держави.

Російська агресія проти України є основною причиною змін у безпековому середовищі. Її аналіз чітко вказує на чотири основні складові. Ці напрями детально висвітлені на *рисунках 1, 2*.

Ефективна протидія основним таким напрямкам загроз у воєнній сфері можлива лише за умови створення такої структури системи управління, завдання якої

концентруватимуться в чотирьох виконавчих органах (департаментів РНБОУ).

Водночас відповідно до Указу Президента України № 764/2019 від 18 жовтня 2019 р. структура апарату РНБОУ складається з 22 служб, майже половина з яких займаються її забезпеченням. На наш погляд, існуюча структура апарату РНБОУ переобтяжена, що знижує ефективність її роботи як координаційного органу з питань національної безпеки та оборони при Президентові України.

Тому пропонується формування чотирьох департаментів:

перший – група завдань, які організують протистояння у «м'якій війні» (сфери економіки, енергетики, політики, дипломатії, торгівлі тощо);

другий – група завдань, що організують ведення інформаційної боротьби та кіберзахисту;

третій – завдання аналізу та організації внутрішньої безпеки держави.

четвертий – завдання, пов'язані з організацією застосування сил оборони та ведення воєнних дій.

Застосовуючи принцип взаємної узгодженості вертикалі й горизонталі організаційної структуризації для оперативного аналізу ситуацій, організації взаємодії та координації виконання завдань між напрямками протидії та для розробки проектів рішень Президента України повинен діяти Оперативно-аналітичний центр (наразі це – Головний ситуаційний центр при РНБОУ).

Доцільно, щоб склад персоналу департаментів РНБОУ надавали відповідні державні структури (органи державної влади) і затверджував секретар РНБОУ.

Департаменти повинні організувати свою роботу в тісній взаємодії з державними структурами, діяльність яких вони спрямовують. Попередньо узгоджені пропозиції департаменти представлятимуть в Оперативно-аналітичному центрі в процесі розробки пропозицій до рішень РНБОУ або пропозицій Президентові України.

Структура функціонування Оперативно-аналітичного центру та департаментів відповідає принципу централізації та децентралізації управління.

У моделі, що пропонується, також визначається роль і місце зовнішньої розвідки: вона підпорядковується безпосередньо Президенту України, а визначену інформацію надає до Оперативно-аналітичного центру, водночас від нього ж отримує відповідні пропозиції.

Висновки

Існуюча модель організації оборони України має низку суттєвих недоліків, які не дають змогу РНБОУ своєчасно реагувати на зміни в безпековому середовищі, розробляти відповідні пропозиції до рішень Президента України та повною мірою виконувати функції й завдання, покладені на неї Конституцією та законами України.

Основною особливістю безпекового середовища у XXI ст. є протистояння держав (груп держав, воєнно-політичних блоків та союзів) за чотирма основними напрямками – політичного, фінансово-економічного, енергетичного тощо («м'яка війна»); інформаційного; внутрішньої безпеки; військового протистояння.

Модель організації оборони України може бути ефективною за умови формування її структури відповідно до напрямів основних загроз національним інтересам у безпековому середовищі.

Надалі надані пропозиції можуть бути реалізовані в плані оборони України, що нині розробляється, в тому числі й авторами даної статті.

Перелік літератури

1. Закону України «Про оборону України» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 9. – Ст. 106 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>, дата звернення 27.10.2019.

2. Закон України «Про національну безпеку України» // Відомості Верховної Ради. – 2018. – № 31. – Ст. 241 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

3. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

4. Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 35. – Ст. 237 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80>.

5. *Илларионов А.* Вызовы информационной войны для свободного общества и возможная контрстратегия : Выступление на XIX Форуме Открытого Общества Эстонии. Таллинн, 18 сентября 2014 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://aillarionov.livejournal.com/735489.html>.

6. Паспорт безпеки України: підсумки та рекомендації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://intsecurity.org/Pasport_bezpeky_Ukrainy.pdf.

7. Український фронт: виклики Закарпаття та Причорномор'я : Матеріали дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://intsecurity.org/UAFrontier_UA_EN.pdf.

8. *Гроций Гуго.* О праве войны и мира : три книги, в которых объясняются естественное право и право народов, а также принципы публичного права / Г. Гроций ; пер. А. Л. Саккетти. – М. : Ладомир, 1994. – 868 с. – ISBN 5-86218-149-0.

9. *Задорожній О. В.* Гаазькі конвенції з міжнародного гуманітарного права // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. – К. : Знання України, 2004. – Т. 1. – 760 с. – ISBN 966-316-039-X.

10. *Morgenthau H.* Politics Among Nations: the Struggle for Power and Peace / H. Morgenthau. – N-Y. : Knopf, 1967. – 489 p.

11. Treaty of Adrianople – charges against Viscount Palmerston. HC Deb 01 March 1848 vol. 97 cc66-123 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1848/mar/01/treaty-of-adrianople-charges-against>.

DOI 10.33099/2618-1614-2019-8-3-10-17
УДК 355.45.02

Р. Ш. Ширалієв,

*начальник Мобілізаційного відділу
Міністерства оборони України,*

П. Б. Волотівський,

*кандидат військових наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник центру
воєнно-стратегічних досліджень Національного
університету оборони України імені Івана Черняхівського,*

С. П. Леонтович,

*кандидат економічних наук, начальник науково-дослідного
відділу центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського, полковник*

Чинники, що впливають на процес мобілізаційного планування національної економіки України

Мобілізація економіки є важливим завданням органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки та оборони, і проводиться з метою забезпечення готовності економіки до повного задоволення потреб сил безпеки і сил оборони, промисловості й життєдіяльності населення в умовах війни. Вона є складовою мобілізації держави та супроводжується різкою зміною розподілу ресурсів у бік нарощування виробництва продукції військового призначення. Мобілізаційне планування національної економіки, будучи складовою державного стратегічного планування, має здійснюватися в єдиній системі планування у сферах національної безпеки та оборони й керуватися з одного центру. Метою статті є розгляд основних чинників, що впливають на стан і розвиток системи мобілізаційного планування у сфері національної економіки України.

Ключові слова: мобілізація національної економіки, мобілізаційна підготовка національної економіки, мобілізаційне планування національної економіки.

© Р. Ш. Ширалієв, П. Б. Волотівський, С. П. Леонтович, 2019

Після здобуття незалежності Україна успадкувала від колишнього СРСР систему мобілізаційного планування, сформовану на засадах планової економіки. Відтоді ж її економіка розпочала перехід від системи адміністративно-примусового, функціонально-орієнтованого управління до ринкових методів керівництва. Уже на сьогодні відносини між замовниками продукції, робіт і послуг та підприємствами національної економіки зазнали кардинальних змін і побудовані на договірних зобов'язаннях сторін, кожна з яких має свої цілі: перша – отримання в найкоротші строки замовлення за найнижчою ціною, яка є на ринку, друга – на отриманні максимального прибутку від своєї діяльності. Відтак стара система мобілізаційного планування виявилася несумісною із сучасними взаємовідносинами у сфері закупівель. У результаті загострилися глибокі протиріччя, які самою системою не можуть бути розв'язані. Тенденція зниження мобілізаційної готовності національної економіки щодо задоволення потреб держави, насамперед оборони, набула загрозливого характеру. Тому сьогодні одним з пріоритетних напрямів підвищення обороноздатності держави, забезпечення захисту території від можливої агресії та життєдіяльності населення в особливий період є реформування системи мобілізаційного планування національної економіки відповідно до нових воєнно-політичних реалій та умов ринку.

Наслідком запровадження змін мають бути створені ефективні механізми мобілізаційного планування як у частині, що стосується розробки мобілізаційного плану національної економіки та її мобілізаційної підготовки до переведення на функціонування в умовах особливого періоду, так і стосовно безпосереднього практичного проведення мобілізації, стрімкого нарощування обсягів виробництва продукції, забезпечення стабільного постачання сировини, комплектуючих, енергоресурсів тощо підприємствам оборонно-промислового комплексу (ОПК), а також забезпечення стійкості управління в умовах війни.

Метою статті є розгляд основних чинників, що впливають на стан та особливості мобілізаційного планування в галузях національної економіки України.

1. Політичний курс України з орієнтацією на вступ до НАТО та Європейського Союзу

Конституція України визначає політичний курс держави з орієнтацією на вступ до НАТО та Європейського Союзу. Це потребує поетапного впровадження європейських оборонних стандартів і стандартів НАТО в усіх сферах суспільного життя, зокрема у сфері національної безпеки, оборони, військового будівництва, а також у сфері економічного розвитку країни [1]. Цьому сприяє активна співпраця з НАТО в рамках річних національних програм співробітництва Україна – НАТО, програми «Партнерство заради миру» та в інших програмах.

Водночас Україна, впроваджуючи європейські оборонні стандарти і стандарти НАТО, наразі залишається

позаблоковою державою. Це потребує проведення самостійної оборонної політики та підготовки до протидії зовнішнім загрозам, а в умовах зовнішньої агресії, окупації частини території – забезпечення оборони держави, недопущення розширення зони бойових дій.

Як і в усіх державах НАТО, в Україні має діяти власна система мобілізації. *Природно, що система мобілізації має бути пристосована насамперед до оборонних потреб держави та враховувати фінансово-економічні, демографічні й виробничі можливості, змінюватися залежно від воєнно-політичних загроз і викликів.*

Для цього необхідно *адаптувати мобілізаційне планування до загальної системи планування у сферах національної безпеки і оборони та оборонного планування на основі спроможностей з використанням програмно-цільового методу.*

2. Незавершеність загальноекономічних ринкових перетворень в економіці та особливо в оборонно-промисловому комплексі держави

За роки незалежності економіка України в основному перейшла до ринкових відносин. Однак багато негативних наслідків її виокремлення із системи економіки колишнього СРСР не подолані й досі. В особливо складному становищі опинився оборонно-промисловий комплекс України.

До основних проблем ОПК, який є основою забезпечення потреб сил оборони, на даний час можна віднести:

- незавершеність ринкових перетворень (оборонні підприємства продовжують здійснювати свою господарську діяльність на основі системи управління, притаманної плановій, адміністративно-командній, а не ринковій економіці);
- залишається дискусійним питання про оптимальну організаційну структуру вітчизняного ОПК, систему державного управління ним, у якій переважають адміністративно-примусові, а не ринкові методи керівництва;
- залишається актуальним розв'язання проблеми створення технологічно замкнутих циклів виробництва основних зразків озброєння і військової техніки та формування нової системи науково-технічної й виробничої кооперації;
- структура основних виробничих фондів далека від оптимальної через відсутність дієвих заходів щодо реструктуризації оборонної промисловості;
- брак фінансування розвитку ОПК не додає оптимізму щодо подальших перспектив його ефективного функціонування;
- досі не завершене створення нормативно-правового поля життєдіяльності ОПК;
- має місце істотний надлишок виробничих потужностей, котрі свого часу розраховувалися на задоволення потреб колишнього СРСР;
- виникла відносна технологічна розбалансованість оборонної промисловості України через розрив стійких господарських зв'язків у системі науково-технічної та

виробничої кооперації військово-промислового комплексу колишнього СРСР та нові політичні реалії.

Зазначені вище проблеми ОПК указують, що в системі мобілізації економіки досі ще діє пострадянський адміністративно-розпорядчий механізм планування та виконання мобілізаційних завдань (замовлень), який за сучасних ринкових умов не може бути реалізований. Підтримка державою мобілізаційних потужностей підприємств (ремонт, оновлення, підготовка кадрів тощо) з різних причин фактично припинилася. Утворилася значна невідповідність між потребами сил оборони щодо виробництва озброєння та військової техніки, надання послуг в особливий період і можливостями підприємств. За умов відсутності фінансування заходів з утримання та розвитку (оновлення) мобілізаційних та виробничих потужностей з боку держави підприємства змушені покривати ці витрати шляхом включення вартості мобілізаційних заходів у ціну продукції, що виробляється. Це призводить до нерентабельності виробництва внаслідок низької енергоефективності устаткування та виробничих процесів і зниження конкурентоспроможності.

Нині виробничі потужності вітчизняних підприємств не здатні забезпечити потребу Збройних Сил України, інших військових формувань у готових зразках озброєння та військової техніки, інших матеріально-технічних засобах на особливий період у повному обсязі.

За таких умов Міністерство оборони стикається з великими труднощами щодо забезпечення Збройних Сил, інших військових формувань озброєнням, військовою технікою, іншими матеріально-технічними засобами. Звичайно, в цих умовах також нелегко здійснювати мобілізаційне планування в частині, що стосується виробництва в особливий період зразків зброї та військової техніки.

Найбільш проблемними під час мобілізаційного планування залишаються питання розміщення мобілізаційних завдань на підприємствах національної економіки внаслідок:

- визначення державними замовниками потреб сил оборони як мобілізаційних за всім переліком номенклатури товарів, робіт і послуг *через практичну відсутність непорушних запасів;*
- наявності значної кількості застарілих зразків озброєння, неврахування строків їх життєвого циклу, реальних та можливих темпів їх оновлення;
- неврахування реальних виробничих, технологічних, кадрових, а також організаційних можливостей підприємств національної економіки щодо виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг під час формування мобілізаційних завдань (замовлень);
- швидкоплинності зміни номенклатури ринку товарів, робіт і послуг, що спонукає підприємства до виробництва продукції, яка користується попитом на ринку;
- неналежним станом розвитку внутрішнього ринку товарів, робіт і послуг оборонного та подвійного призначення через украй незначні замовлення з боку сил оборони в попередні роки за умов мирного часу;

- незацікавленості бізнесу в укладенні мобілізаційних договорів через невизначеність часу їх виконання та отримання прибутку;

- обмежених можливостей щодо одержання міністерствами та іншими органами виконавчої влади інформації від підприємств, особливо недержавної форми власності, щодо їхньої спроможності виробляти продукцію певної номенклатури для сил оборони.

Тому сьогодні гостро постає питання про зміну саме підходів до мобілізаційного планування у сфері національної економіки, розробки програм (планів) нарощування виробничих потужностей і ремонтних можливостей, необхідних для реалізації завдань відповідно до визначених державними органами потреб.

Досвід мобілізаційної підготовки промисловості США та більшості держав – членів НАТО показує, що основною її особливістю є *добровільний характер підтримання мобілізаційних потужностей з боку приватного сектору* [2].

Вважаємо, що запровадження такого підходу до мобілізаційної підготовки економіки в Україні цілком можливе.

Авторитетні американські спеціалісти в галузі економічної мобілізації Р. Воутер та Л. Карадбіль (колишній директор Управління промислових ресурсів у Міністерстві торгівлі) ще в 1985 р., на піку гонки озброєнь, констатували: «Усі існуючі рідкісні приклади наявності резервних потужностей, що підтримуються в суто мобілізаційних цілях, як, наприклад, боеприпасній промисловості, в усіх без винятку випадках є наслідком прямого державного фінансування» [2].

3. Система мобілізації в державі, її структура та організація

Особливістю системи мобілізації України є те, що вона управляється з двох центрів управління – Президентом України і, відповідно, Кабінетом Міністрів України.

У процесі управління найвищі державні органи має цікавити результат функціонування системи мобілізації – її готовність до переведення на функціонування в умовах особливого періоду, готовність і здатність забезпечити потреби сил оборони озброєнням та військовою технікою, іншими матеріально-технічними засобами, потреби національної економіки й життєдіяльність населення. Для цього система мобілізації повинна мати відповідні *структуру* та *організацію*, що забезпечать досягнення поставлених цілей мобілізаційної підготовки та мобілізації. Адже внутрішньою основою системи мобілізації економіки, на якій будується все функціонування системи, є її *структура*, що відображає склад, співвідношення, взаємне розміщення й форми взаємозв'язку окремих елементів і підсистем даної системи. *Організація*, у свою чергу, виражає також взаємодію елементів, забезпечую-

чи функціонування і розвиток системи, підтримання власне її існування.

Слід зауважити, організаційна структура будується або перебудовується відповідно до поставлених цілей (завдань) і методів їх вирішення, а не навпаки, коли завдання пристосовуються до організації. Формування елементів (учасників) структури системи мобілізації національної економіки України та їхніх функцій є одним з найважливіших аспектів управління в цій сфері. *Важливо те, що характер зв'язків між елементами та підсистемами системи мобілізації економіки має визначатися відповідними нормативними актами, інструкціями, іншими організаційними документами.*

Отже, в Україні давно назріла необхідність подальшого розвитку системи мобілізації взагалі й системи мобілізації національної економіки зокрема. Адже мобілізація національної економіки є важливою складовою в системі обороноздатності держави.

Система мобілізації, як і будь-яка інша система, має задовольняти низку вимог (умов):

- мати причинно-наслідкові зв'язки між елементами системи, передусім між керуючою підсистемою та керуваними об'єктами;
- бути динамічною, тобто здатною до змін, переходити з одного якісного стану в інший, залишаючись системою;
- мати в системі параметр, впливаючи на який можна змінювати перебіг процесу;
- бути здатною не лише реагувати на управлінські впливи, а й посилювати їх;
- мати можливість забезпечувати передачу в системі мобілізації керівної інформації, а також накопичувати і перетворювати інформацію як засіб управління системою;
- бути цілісною, без чого неможливі контроль та управління.

Аналіз виступів учасників міжвідомчих науково-практичних конференцій, проведених у Міністерстві оборони України у 2014–2017 рр. [3–5], показує, що система мобілізації національної економіки не перебуває в стані оптимального функціонування. Питання підтримання системи мобілізації держави, зокрема системи мобілізації економіки, на визначеному рівні готовності необхідно розглядати як один з важливих аспектів діяльності керівництва держави.

На даний час в Україні проводиться комплексний огляд сектору безпеки та оборони. Можна передбачити, що його об'єктивні результати матимуть значний вплив на прийняття рішень щодо розвитку системи мобілізації та на визначення ефективних шляхів підготовки її елементів до переведення на функціонування в умовах особливого періоду.

4. Стан нормативно-правової бази, що регламентує підготовку національної економіки до функціонування в умовах особливого періоду

Нині правове регулювання у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації національної економіки здійснюється відповідно до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», актів Президента України, Кабінету Міністрів України, наказів Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України.

Аналіз зазначених нормативних документів свідчить, що вони розроблені з урахуванням підходів, притаманних системі мобілізаційної підготовки економіки колишнього СРСР, які в сучасних ринкових умовах не працюють.

На даний час нормативні документи, що регулюють питання мобілізаційної підготовки та мобілізації, не взаємоузгоджені з документами, котрі діють у системі забезпечення національної безпеки України, зокрема у сфері бюджетного планування та публічних закупівель. Взаємозв'язок між документами довгострокового, середньострокового та короткострокового планування у сфері державного стратегічного планування та їхньою важливою складовою – документами мобілізаційного планування – фактично на даний час відсутній.

У законодавстві та у відповідних нормативно-правових документах Президента України, Кабінету Міністрів України в прямій постановці порядок планування і прогнозування у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації не визначений.

Таким чином, на даний час процеси мобілізаційного планування в державі регулюються низкою нормативних документів, які не формують цілісної системи планування у сфері мобілізаційної підготовки й мобілізації та недостатньо пов'язані з бюджетним процесом.

Вважаємо, що з прийняттям Закону України «Про національну безпеку України» розвиток системи мобілізаційного планування в Україні має здійснюватися в рамках системи планування у сферах національної безпеки і оборони та оборонного планування.

У державі має бути створена й діяти система нормативно-правових актів, які регулюють питання мобілізаційної підготовки та мобілізації національної економіки на всіх рівнях управління в цій сфері. Для цього потрібно законодавчо визначити (переглянути, уточнити) розподіл повноважень і відповідальності за розробку концептуальних та плануючих мобілізаційних документів на всіх рівнях управління (загальнодержавного, центральних органів виконавчої влади, місцевих органів виконавчої влади, підприємств та організацій).

5. Стан системи управління національною економікою та її мобілізаційною підготовкою

Аналіз існуючої системи управління мобілізаційною підготовкою та мобілізацією в Україні свідчить, що в державі відсутній єдиний центр керівництва цією сферою на найвищому державному рівні. В Офісі Президента України, Секретаріаті Кабінету Міністрів України відсутні окремі структурні підрозділи з мобілізаційної роботи.

Сьогодні є проблема в розподілі повноважень щодо розроблення проекту мобілізаційного плану держави на особливий період. За розроблення своїх розділів у цьому плані відповідають Міністерство оборони через Генеральний штаб, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, Державна служба з надзвичайних ситуацій. Відповідними положеннями визначений порядок розроблення складових цього плану. Однак не визначено, хто узгоджує між собою його складові та зводить їх у єдиний документ [6]. Крім того, мають місце не вирішені на даний час питання щодо організації управління державою та забезпечення її функціонування в особливий період.

Звичайно, *за недосконалої системи управління мобілізаційною підготовкою та мобілізацією в державі мобілізаційне планування також не може бути якісним, адже планування є функцією управління.* Для усунення цієї вади має бути створений повноцінний орган управління мобілізаційною підготовкою та мобілізацією, зокрема національної економіки, в системі управління сферою національної безпеки та оборони. Тобто мають бути уточнені повноваження і відповідальність державних органів щодо здійснення управління цим компонентом обороноздатності держави, а також з питань розробки концептуальних і плануючих мобілізаційних документів.

6. Організація та стан державного стратегічного планування, його складової мобілізаційного планування

Опрацювання нормативних документів системи планування у сферах національної безпеки та оборони показує, що питання довгострокового мобілізаційного планування в них не врегульоване. Чинний нині порядок мобілізаційного планування в Україні не дає змоги повною мірою забезпечити досягнення цілей і завдань підготовки до мобілізаційного розгортання національної економіки. Адже без визначення на стратегічному рівні цілей і пріоритетів розвитку й функціонування системи мобілізаційної підготовки та мобілізації, унормування порядку *визначення розрахункових потреб держави для поточних та прогнозованих умов безпекового середовища на особливий період*, розроблення та введення в дію норм і нормативів переведення промисловості на функціонування в умовах воєнного стану, а також без достатнього ресурсного забезпечення, необхідного для досягнення цих пріоритетів і цілей розвитку, мобілізаційне планування матиме лише декларативний характер.

Прикладом цього є те, що починаючи з 2006 р. і донині жодне міністерство чи відомство не розробляло довгострокові програми мобілізаційної підготовки, передбачені Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [7], а відтак і річні програми розроблялися без урахування питань, вирішення яких потребує тривалого часу й відповідних ресурсів.

Виходячи з положень Закону України «Про національну безпеку України», цілі розвитку та функціонування системи мобілізації держави мають визначатися Стратегією національної безпеки. Такі цілі в подальшому реалізуються в інших плануючих документах (документах середньострокового планування), у тому числі в програмах розвитку складових сектору безпеки і оборони (оборонне планування), в програмах створення необхідних запасів державного матеріального резерву, в програмі мобілізаційної підготовки національної економіки, що розробляється в рамках оборонного планування та програмування на п'ятирічний термін зі щорічним уточненням та охоплює завдання окремих галузей економіки для забезпечення оборонних потреб держави в умовах зовнішньої загрози для безпеки країни та в період відбиття агресії. Програма мобілізаційної підготовки національної економіки є підставою для розробки річної програми мобілізаційної підготовки економіки (короткострокове планування) та охоплює заходи, які необхідно здійснити у відповідному календарному році.

На сьогодні в Україні мобілізаційне планування в галузях національної економіки здійснюється без урахування довгострокових прогнозів змін у мобілізаційній потребі сил безпеки та оборони, фінансово-економічних можливостей держави, прогнозів розвитку економіки, зокрема ОПК, розвитку засобів збройної боротьби.

7. Особливості розробки мобілізаційних планів та програм мобілізаційної підготовки національної економіки

Мобілізаційний план національної економіки являє собою сукупність документів, які визначають зміст, обсяги, виконавців, порядок і строки здійснення заходів з мобілізації національної економіки для задоволення потреб оборони держави, національної економіки та життєдіяльності населення. У мобілізаційному плані національної економіки визначаються основні показники мобілізаційних завдань (замовлень) для задоволення потреб державних замовників в особливий період та основні показники державного матеріального резерву, що визначаються як мобілізаційні резерви, запаси сировинних, матеріально-технічних і продовольчих ресурсів для забезпечення стратегічних потреб держави, запаси матеріально-технічних ресурсів для виконання першочергових робіт під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та для виконання інших заходів [8]. Державний резерв створюється з розрахунку забезпечення певного періоду автономного існування держави (наприклад у європейських країнах цей період становить 90–150 діб).

Переведення національної економіки, підприємств, установ та організацій на роботу в умовах особливого періоду здійснюється відповідним актом Президента України. Цим самим актом вводиться в дію повністю або частково мобілізаційний план національної економіки. Кабінет Міністрів України організовує переведення національної економіки на функціонування в умовах особливого періоду згідно з вимогами положення про порядок проведення мобілізації в державі, затвердженого Президентом України [7].

Мобілізаційний план національної економіки має бути реальним для виконання, своєчасно уточнюватися і перебувати в готовності до введення в дію в разі зовнішньої загрози безпеці держави та в період війни. Показники плану мають бути всебічно обґрунтовані та узгоджені з реальними економічними й фінансовими можливостями держави. При цьому необхідно брати до уваги, що мобілізаційний план національної економіки, як і інші мобілізаційні плани, є директивним документом, що передбачає його виконання в певний період (з оголошенням мобілізації або введення воєнного стану).

Готовність мобілізаційного плану національної економіки до введення в дію відповідно до умов, що складуться на час оголошення мобілізації або введення воєнного стану, забезпечується виконанням відповідних заходів підготовки, передбачених програмою мобілізаційної підготовки національної економіки. Ці заходи, що є змістом мобілізаційної підготовки, наведені в пункті 3 статті 3 Закону України «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію» [7], доповнені в роботі [9]).

Отже, метою програми мобілізаційної підготовки національної економіки є підготовка елементів системи мобілізації економіки до реалізації завдань із забезпечення зростаючих оборонних потреб держави в особливий період, у тому числі потреб Збройних Сил України, а саме:

- створення умов для виконання підприємствами завдань, віднесених до переліку стратегічно важливих у галузі поставок і ремонту озброєння та військової техніки у випадку загрози для безпеки держави та під час збройної агресії або збройного конфлікту;
- підготовка підприємств (виробників) до швидкої зміни профілю виробництва з метою реалізації визначених завдань;
- стимулювання розвитку оборонного потенціалу та новітніх технологій у державі.

Із зазначеного вище вбачається, що до мобілізаційної підготовки національної економіки належать процеси й документи щодо підготовки економіки до мобілізації та управління її мобілізаційним розгортанням.

Як бачимо, мобілізаційний план національної економіки є документом, під час виконання якого об'єднуються зусилля всіх елементів (учасників) системи мобілізації економіки в досягненні загальних цілей системи – задоволення в умовах воєнного часу зростаючих потреб сил оборони, промисловості й життєдіяльності населення.

Звернімо увагу, що крім напряму мобілізаційної підготовки національної економіки, пов'язаної з підтриманням мобілізаційного плану національної економіки в готовності до введення в дію з оголошенням мобілізації або введення воєнного стану, *має місце і другий напрям мобілізаційної підготовки*, пов'язаний з розвитком складових сектору безпеки та оборони (сил безпеки, сил оборони, оборонно-промислового комплексу), з визначенням та виконанням заходів, спрямованих на досягнення ними необхідних спроможностей до виконання завдань за призначенням у віддаленій (довгостроковій) перспективі вже для прогнозованих умов безпекового середовища. Тому разом з перспективним плануванням розвитку складових сектору безпеки та оборони має плануватися й розвиток систем (елементів систем) їх мобілізації та мобілізаційної підготовки. Для цього мобілізаційне планування має бути присутнім у сферах планування національної безпеки і оборони та оборонного планування.

Таким чином, з викладеного вище можна зробити висновки, що програма мобілізаційної підготовки національної економіки як документ середньострокового планування повинна мати дві основні складові:

- програмні заходи щодо підтримання мобілізаційного плану економіки в готовності до реалізації з оголошенням мобілізації або введення воєнного стану для поточних умов безпекового середовища;
- програмні заходи щодо розвитку елементів системи мобілізації, пов'язані з плануванням розвитку складових сектору безпеки та оборони у віддаленій (довгостроковій) перспективі вже для прогнозованих умов безпекового середовища.

8. Можливості держави щодо ресурсного забезпечення мобілізаційної підготовки національної економіки

Під час визначення розрахункових потреб національної економіки на особливий період (основних показників мобілізаційного плану) в обов'язковому порядку мають ураховуватися ресурсні можливості держави. Адже держава, визначаючи граничні можливості щодо ресурсного забезпечення виконання завдань та заходів мобілізаційного плану економіки, заходів мобілізаційної підготовки, пов'язаних з розвитком складових сектору безпеки та оборони, має врахувати й інші потреби в ресурсах, тобто необхідність забезпечення безумовного вирішення всіх інших завдань, що стоять перед нею (економічних, соціальних, продовольчого, медичного забезпечення населення тощо), навіть в умовах зовнішньої агресії.

На сьогодні до основних причин, що заважають здійсненню сталого ресурсного забезпечення мобілізаційної підготовки національної економіки, можна віднести такі:

- неврегульованість питання щодо визначення засад функціонування фінансової системи держави в умовах особливого періоду;

- довгострокове та середньострокове мобілізаційне планування не запроваджене, що не дає змоги програмно-цільовим методом розвивати мобілізаційні спроможності промисловості, накопичувати (освіжати) матеріальні цінності до державного резерву;

- неврегульованість питання порядку формування річних і довготермінових програм мобілізаційної підготовки;

- не розроблені вихідні (індикативні) показники витрат державного бюджету на особливий період для забезпечення внесення змін до основних показників мобілізаційного плану національної економіки та інших мобілізаційних планів;

- не визначено обсяг щорічного фінансового забезпечення мобілізаційної підготовки національної економіки.

Слід також зазначити, що присутній суб'єктивний чинник, коли окремі керівники центральних органів виконавчої влади під час формування бюджетних запитів не визначали обґрунтовану потребу в коштах на фінансування заходів мобілізаційної підготовки. До 2014 р. мали місце хибні погляди, що мобілізаційні плани навряд чи доведеться вводити в дію, адже вважалося, що в Україні ворогів немає, її оточують лише дружні держави. У результаті кошти на мобілізаційну підготовку економіки виділялися за залишковим принципом.

Вирішення зазначених вище проблемних питань дасть змогу в рамках можливостей держави здійснювати стабільне ресурсне забезпечення мобілізаційної підготовки національної економіки.

9. Стан інформаційного та науково-методичного забезпечення мобілізаційного планування національної економіки

Для того, щоб система мобілізаційного планування національної економіки функціонувала, тобто для того, щоб на виході системи створювалася інформація у вигляді мобілізаційних планів, мобілізаційних завдань центральним та місцевим органам виконавчої влади на особливий період, програм мобілізаційної підготовки тощо, інформація найвищої керівної системи (вхідна інформація) має охоплювати:

- командну інформацію найвищих керівних інстанцій, у якій визначаються цілі й завдання мобілізаційної підготовки та мобілізації, повноваження та відповідальність центральних і місцевих органів виконавчої влади з мобілізаційних питань, організаційно-розпорядчі вказівки з питань мобілізації та мобілізаційної підготовки тощо, зокрема:

- а) нормативно-правові акти з мобілізаційних питань (закони України, акти Президента України та Кабінету Міністрів України, накази центрального органа виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику);

б) стратегії, концепції, програми, плани розвитку органів сектору безпеки та оборони;

- інформацію про стан керованих елементів (учасників) системи мобілізаційного планування національної економіки, тобто відомості про те, що роблять, передбачають робити керовані елементи, їхній поточний стан;
- прогнозні дані щодо впливу чинників безпекового середовища на стійкість функціонування національної економіки, її галузевих ланок та об'єктів в особливий період.

Отже, в державі нормативно-правові акти, які регулюють питання мобілізаційної підготовки та мобілізації національної економіки на всіх рівнях управління, не формують цілісної системи планування у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації, недостатньо пов'язані з бюджетним процесом. У цьому випадку можна констатувати, що на сьогодні *інформаційне забезпечення системи мобілізаційного планування економіки не створює належні умови для її оптимального функціонування.*

На даний час *стан науково-методичного забезпечення мобілізаційного планування національної економіки також важко оцінити позитивно.* Це підтверджується відсутністю:

- чітких та науково обґрунтованих систем критеріїв і показників оцінювання ефективності формування та реалізації державної політики й державного управління в галузі мобілізаційного планування економіки;
- відповідних методик і комплексних моделей оцінювання якості мобілізаційного планування на всіх рівнях управління цією сферою;
- необхідного понятійно-категорійного апарату, систем моніторингу та прогнозування розвитку процесів у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації.

10. Щодо якості персоналу мобілізаційних підрозділів органів державної влади та підприємств

Аналіз наявності й чисельності мобілізаційних підрозділів в органах державної влади та на підприємствах показує, що їхня структура й чисельність не відповідають характеру та обсягу завдань, які вони мають виконувати. Так, близько 20% міністерств і відомств від їхньої загальної чисельності передбачили у своїх штатах лише по одному працівнику з мобілізаційної роботи, 50% – по два працівники, решта – від трьох до восьми осіб. У значній частині центральних та інших органів управління мобілізаційні підрозділи об'єднані з режимно-секретними та іншими підрозділами. У своїй більшості працівники мобілізаційних підрозділів державних органів недостатньо підготовлені з питань організації мобілізаційного планування та проведення мобілізаційної підготовки національної економіки, її галузей, адміністративно-територіальних одиниць, підприємств та організацій.

На теперішній час система підготовки кадрів робітничих спеціальностей для роботи на мобілізаційних потужностях підприємств практично в Україні припинила своє існування.

У системі національної економіки, враховуючи багаторівневий і комплексний характер мобілізаційного планування, має бути запроваджена належна підготовка і перепідготовка працівників з мобілізаційних питань у кожному її елементі, починаючи з найвищих державних органів, а також мають бути створені відповідні структурні підрозділи в цих самих елементах.

Висновки

1. Особливості економічного розвитку та військового будівництва в Україні, а також такої важливої обставини, що Україна не є членом НАТО, потребують розбудови своєї оригінальної системи мобілізації та мобілізаційної підготовки. Україна сама має дбати про захист свого суверенітету, територіальної цілісності й захисту національних інтересів. Надійне функціонування мобілізаційної системи є підставою для підвищення бойового потенціалу та оперативних можливостей сил безпеки і оборони, насамперед Збройних Сил України.

2. Низька якість мобілізаційного планування у сфері національної економіки України і, відповідно, реалізації мобілізаційних планів та програм мобілізаційної підготовки, пояснюється впливом низки чинників, а саме: недосконалістю нормативно-правової бази, яка регулює діяльність органів державної влади, підприємств, установ та організацій, функції яких стосуються національної безпеки і оборони; незавершеністю переходу економіки, передусім ОПК, на ринкові засади функціонування; недостатнім ресурсним забезпеченням і фінансуванням мобілізаційної підготовки; недосконалістю системи державного стратегічного планування та її складової планування у сферах національної безпеки та оборони; відсутністю єдиного центру управління галуззю мобілізації та здійснення координації мобілізаційного планування на найвищому державному рівні; суттєвими недоліками в інформаційному та науково-методичному забезпеченні мобілізаційного планування у сфері національної економіки, в підготовці керівників державних органів виконавчої влади, підприємств, персоналу мобілізаційних підрозділів з мобілізаційних питань.

3. Пострадянський адміністративно-розпорядчий механізм задоволення потреб сил оборони та сил безпеки в сучасних ринкових умовах виявився неідеальним. Потрібне глибоке реформування системи мобілізаційного планування національної економіки, її структури та організації. Вимоги нормативно-правових актів, котрі діють у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації національної економіки, не враховують закони та принципи функціонування ринкової економіки.

4. Особливістю організації та здійснення мобілізаційного планування національної економіки України є відсутність належного централізованого управління цією сферою на найвищому державному рівні, відсутність повноцінних структурних підрозділів з мобілізаційної роботи в кожному суб'єкті державного управління. У результаті заходи мобілізаційних планів і програм

мобілізаційної підготовки в центральних органах виконавчої влади не пов'язані між собою, а також з бюджетним процесом, з плануванням і реалізацією програм соціально-економічного розвитку держави.

5. Розвиток системи мобілізаційного планування національної економіки має відбуватись у рамках розвитку системи державного стратегічного планування та планування у сферах національної безпеки та оборони України.

Перелік літератури

1. Указ Президента України № 555/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Военної доктрини України» від 24 вересня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>.

2. Рынок и мобилизационные мощности в промышленности (на примере США) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://svop.ru/wp-content/uploads/2018/10/VoennyVestnikMFIT_No3_RYNOK-I-MOBILIZACIONNYE-MOSCHNOSTI.pdf.

3. Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції «Актуальні питання модернізації системи мобілізаційної підготовки держави», 15 травня 2014 р. – К. : МО України, 2014.

4. Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції «Довготермінові програми мобілізаційної підготовки. Їх роль у забезпеченні готовності держави до функціонування в умовах особливого періоду», 16 квітня 2015. – К. : МО України, 2015.

5. Матеріали науково-практичного семінару «Проблеми своєчасного забезпечення Збройних Сил України озброєнням, військовою технікою, іншими матеріально-технічними засобами в особливий період. Можливі шляхи їх вирішення», 26 листопада 2015 р. – К. : МО України, 2015.

6. *Горовенко В. К., Щипанський П. В.* Деякі проблеми організації мобілізаційної підготовки України / В. К. Горовенко, П. В. Щипанський // Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції «Довготермінові програми мобілізаційної підготовки. Їх роль у забезпеченні готовності держави до функціонування в умовах особливого періоду», 16 квітня 2015 р. – К. : МО України, 2015. – С. 23–26.

7. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» : затверджений Постановою Верховної Ради України № 3544-ХІІ від 21 жовтня 1993 р. // Вісник Верховної Ради України. – 1993. – № 44. – Ст. 417 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>.

8. Закон України «Про державний матеріальний резерв» / затверджений Постановою Верховної Ради України № 52/97-ВР від 24 січня 1997 р. // Вісник Верховної Ради України. – 1997. – № 13. – Ст. 113. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/97-вр>.

9. *Волотівський П. Б.* Питання мобілізаційного планування національної економіки України. Зміст, принципи та підходи щодо його організації в сучасних умовах / П. Б. Волотівський // Наука і оборона. – 2019. – № 2. – С. 17–24.

DOI 10.33099/2618-1614-2019-8-3-18-20

УДК 339.9(477)

В. М. Шемаєв,*доктор військових наук, професор,
головний науковий співробітник
Національного інституту стратегічних досліджень,***В. М. Бегма,***доктор економічних наук, доцент,
головний науковий співробітник
Національного інституту стратегічних досліджень,***А. П. Онофрійчук,***кандидат економічних наук, заступник директора
з економічних питань ТОВ «БК СЕРВІСРЕМБУД»,***С. М. Сидоренко,***старший викладач Національної академії
Служби безпеки України*

Шляхи використання апарату військових аташе у сфері військово-технічного співробітництва України з іноземними державами

Проаналізовано місце та роль апарату військових аташе в системі військово-технічного співробітництва України з іноземними державами. Висвітлено організаційно-правові та інформаційні чинники, які стримують розвиток військово-технічного співробітництва та оборонно-промислового комплексу, а також зазначені ключові причини недостатньо ефективної діяльності апаратів військових аташе в цій сфері. Проаналізовано переваги використання апарату військових аташе в країні перебування в системі дипломатичних засобів політичної підтримки військово-технічного співробітництва України. Запропоновано шляхи розвитку військово-технічного співробітництва шляхом удосконалення інформаційного супроводу та політичної підтримки цього співробітництва апаратами військових аташе. Визначена нагальна потреба нормативних та інституційних змін з боку центральних органів виконавчої влади з метою оптимізації роботи апаратів військових аташе.

Ключові слова: гібридна агресія, військово-технічне співробітництво, апарат військових аташе, публічна дипломатія, інформаційний супровід.

© В. М. Шемаєв, В. М. Бегма, А. П. Онофрійчук,
С. М. Сидоренко, 2019

Військово-технічне співробітництво (ВТС) – міжнародна діяльність центральних органів виконавчої влади, інших державних органів і суб'єктів господарювання України з розвитку (здійснення) співробітництва з іноземними державами та міжнародними організаціями у сферах розроблення, виробництва, експлуатації (обслуговування, ремонту, модернізації), знищення або утилізації та міжнародних передач товарів військового призначення, товарів подвійного використання, призначених для військового кінцевого використання, що здійснюється відповідно до міжнародних договорів та зовнішньоекономічних договорів (контрактів) [1].

Серед основних напрямів розвитку ВТС України з іноземними державами в контексті забезпечення національних інтересів та безпеки є:

- дотримання курсу на державне регулювання сфери ВТС, недопущення перенесення акцентів з державного на відомчий рівень;
- створення дієвої системи інформаційної підтримки найважливіших політичних та економічних проєктів України та ефективної протидії деструктивному впливу з боку інших держав;
- створення цілісної системи досліджень тенденцій розвитку ринків озброєнь, військово-технічного співробітництва та оборонно-промислового комплексу (ОПК) зарубіжних країн.

Узагальнення зарубіжної практики свідчить, що з метою реалізації інформаційної підтримки та державного протекціонізму в оборонній сфері іноземні країни широко використовують дипломатичні установи.

Дипломатичні засоби підтримки ВТС сьогодні як на міжнародній арені, так і в Україні де-факто розглядаються як один з найактуальніших та дієвих механізмів просування інтересів країни на ринках озброєння і військової техніки (ОВТ) та один з першочергових чинників державного політичного протекціонізму.

Дипломатичне забезпечення та супровід ВТС має як традиційні напрями, пов'язані з реалізацією класичних представницьких функцій, організацією візитів на найвищому рівні, забезпеченням роботи офіційних делегацій, так і новітні для вітчизняної практики напрями. До останніх об'єктивно належить інформаційно-аналітичне забезпечення ВТС, протидія інформаційним операціям в означеній сфері, моніторинг конкурентного середовища, просування конкретних товарів на ринок тощо.

Дипломатична підтримка ВТС реалізується переліченими нижче класичними засобами та каналами.

1. Підтримка ВТС у рамках багатосторонньої дипломатії, яка охоплює:

- підтримку ВТС у межах міжнародних міждержавних організацій (на рівні ООН і регіональних міжнародних організацій);
- підтримку ВТС у рамках багатосторонніх режимів експортного контролю;
- підтримку ВТС через міжнародні неурядові організації.

2. Підтримка ВТС у рамках двосторонньої дипломатії (реалізується переважно в переговорному процесі з укладання контрактів та в роботі двосторонніх комісій зі співробітництва у військово-технічній сфері).

3. Діяльність військового аташе.

Останній засіб реалізації дипломатичної підтримки ВТС варто розглянути окремо, зважаючи на специфічний статус і функції військового аташе в інформаційній діяльності.

Отже, проаналізуємо детальніше можливості, перспективи та проблеми питання використання апарату військових аташе іноземних країн у вимірі реалізації супроводження ВТС України з іноземними державами.

На сьогодні в Україні немає уніфікованих підходів та загальноприйнятих алгоритмів роботи на посадах в апаратах військових аташе з метою сприяння розвитку ВТС України з країною акредитації. Це пов'язано передусім з відсутністю цілісної системи реалізації державної політики України у сфері військово-технічного співробітництва (необхідністю законодавчого закріплення системи ВТС, чіткого розподілу функцій суб'єктів ВТС та їхніх повноважень, алгоритмів проходження інформації в межах функціонування вказаних суб'єктів) та недостатнім опрацюванням зазначеної проблеми в системі Міністерства оборони України.

Тож діяльність апаратів військових аташе фактично здійснюється в межах окремих завдань та результатів особистих напрацювань на місцях (договірно-правової бази, ділових контактів тощо).

Актуальною проблемою є вивчення можливостей апаратів військових аташе України у вирішенні завдань з інформаційно-аналітичного забезпечення ВТС та просування продукції вітчизняного ОПК на ринку ОВТ та імпорту озброєння для забезпечення потреб Збройних Сил України.

У діяльності апаратів військових аташе з метою супроводження ВТС України з іноземними державами можна виокремити такі основні напрями:

- *добування інформації про ринок озброєнь країни акредитації (регіону) та виявлення перспективних напрямів співробітництва*, яке полягає у вивченні й аналізі геостратегічних пріоритетів країни акредитації, напрямів розвитку її збройних сил та оборонного сектору загалом, вивчення середньострокових/довгострокових програм розвитку сектору безпеки та оборони й розмірів бюджетних асигнувань на його потреби, визначення перспектив співробітництва;

- *нормативно-договірне закріплення міждержавних відносин у військово-технічній сфері та забезпечення переговорного процесу*, що полягає у визначенні перспективних напрямів, узгодження змістовної частини міждержавних угод про співробітництво, сприяння налагодженню ділових контактів безпосередньо між підприємствами – виробниками ОВТ;

- *отримання військово-технічної допомоги* потребує активного лобювання, оскільки від його ефективності

залежить розмір такої допомоги. Політична підтримка перелічених процесів неможлива без отримання інформації про плани керівництва держави стосовно особливостей надання (розмірів, цільового призначення) військово-технічної допомоги, її пріоритетів та проблемних питань її реалізації тощо. Відтак, активна робота апарату військових аташе в добуванні зазначених відомостей є актуальним та важливим завданням;

- *перевірка іноземних компаній на благонадійність*, що є важливим чинником під час прийняття рішень відповідними вітчизняними суб'єктами ВТС щодо співробітництва з іноземними компаніями;

- *просування комерційних пропозицій українських спецекаспертерів та оборонних підприємств на ринку країни акредитації та пошук потенційних продавців ОВТ для забезпечення потреб Збройних Сил України*;

- *відстеження ознак інформаційних загроз розвитку ВТС України з іноземними державами*, а саме відстеження появи негативних повідомлень про нашу державу та організація взаємодії як з державними інститутами, так і з місцевими засобами масової інформації.

Таким чином, ефективність військово-технічного співробітництва з іноземними державами часто залежить від якості проведених заходів сприяння в інтересах його реалізації та розвитку, об'єктивності інформації щодо конкретних напрямів ВТС і рівня створених контактів у вказаній сфері. Наявність апарату військових аташе в державі, яка розглядається як перспективна з погляду ВТС, є передумовою для його реалізації.

Узагальнення доступних фактів супроводження ВТС дає підстави зробити висновок, що залишається нерозв'язаним такий аспект проблеми, як розподіл повноважень між структурними підрозділами Міністерства оборони України щодо добування економічної інформації: кон'юнктурного аналізу ринків озброєнь, економічного аналізу потенційних можливостей та ємності ринку певної країни, збирання інформації щодо цінової політики тощо. Як уже зазначалося, спроби покласти такі функції виключно на апарат військових аташе не можна вважати шляхом розв'язання цієї проблеми.

Проблематика місця й ролі апарату військових аташе в системі ВТС має організаційно-функціональний та інформаційний аспекти.

Організаційно-функціональний аспект. Організаційний аспект використання апарату військових аташе для підтримання та супроводження ВТС України пов'язаний з такими моментами, як:

- уточнення функцій апарату військових аташе щодо просування продукції вітчизняного ОПК на зовнішніх ринках, а також щодо інших напрямів ВТС із країною перебування;

- особливості налагодження комунікацій з апаратом військових аташе з боку суб'єктів ВТС;

- реалії організації робочого часу аташе;

- забезпечення апарату військових аташе інформаційними матеріалами, потрібними для виконання будь-яких

завдань у діяльності аташе в ракурсі просування продукції вітчизняного ОПК.

Існуючі нормативно-правові документи не чітко регламентують функції воєнної дипломатії в системі ВТС України. Процедури міжвідомчого узгодження позицій та завдань із цього питання є довготривалими. З одного боку, вони необхідні з погляду інтересів національної безпеки держави, але з другого – негативним чинником стає втрата оперативності в можливостях апарату військових аташе в просуванні продукції вітчизняних підприємств ОПК в умовах жорсткої часової конкуренції.

Але в реальних умовах, враховуючи складність системи ВТС, її своєрідність, багатогранність, наявність у ній не лише економічної, а й передусім політичної складової, виникають потреби, наприклад, у голови дипломатичного представництва, отримувати відповідні консультації від військового аташе саме з тематики ВТС, що й передбачено підпорядкуванням аташе з питань оборони послу. Насправді цивільні дипломати часто вимагають від аташату підготовки відповідних довідкових матеріалів, хоча на сьогодні функціонально аташе не беруть офіційної участі в супроводженні заходів ВТС.

Інформаційний аспект. Згідно з концепцією публічної дипломатії, яка сьогодні домінує у сфері міжнародних відносин, кожен дипломат мусить виступати публічною фігурою та здійснювати функції зв'язків з громадськістю країни перебування (у випадку з військовим аташе – із чіткіше окресленими профільними цільовими аудиторіями). Українські аташе публікують лічені інтерв'ю в країні перебування, майже не проводять прес-конференції та презентації. Їхня участь у роз'яснювально-інформаційній діяльності щодо військово-політичних питань україні мінімізована. У результаті втрачається цінний ресурс військових аташатів та унеможливується реалізація їхньої місії щодо формування іміджу Збройних Сил України загалом, представлення можливостей вітчизняного ОПК на світовій арені, протидії спробам дискредитації оборонного потенціалу країни.

Тому конче необхідним є *делегування повноважень* з боку Міністерства оборони України для аташе з питань оборони щодо прийняття ним самостійних рішень стосовно проведення в країні перебування інформаційно-презентаційних заходів, рекламних та PR-акцій. Делегування повноважень може бути визначене у внутрівідомчих документах, посадових інструкціях.

Розв'язанню даної проблеми може сприяти також *створення системи забезпечення апарату військових аташе інформаційною довідковою базою* з боку департаментів Міністерства оборони України, служб зв'язків з громадськістю окремих підрозділів Міністерства оборони та основних суб'єктів ВТС нашої держави.

Ідеться про тактичні комунікації, які мають здійснюватись у межах розробленої центральним апаратом інформаційної стратегії щодо позиціонування Збройних Сил України та можливостей її ОПК у відповідній країні.

Висновки

1. Місце й роль апарату військових аташе в діяльності, пов'язаній з військово-технічним співробітництвом, сьогодні задекларовані, але з правового погляду належним чином не визначені регламентуючими документами на державному рівні. Міністерство оборони України має обмежене коло механізмів представляти інтереси країни у сфері ВТС, один з яких і майже першочерговий – це апарат військових аташе, але його функції в цьому аспекті потребують уточнення. Ще складніша ситуація з правовими основами та механізмом використання апарату військових аташе для просування інтересів конкретних підприємств оборонно-промислового комплексу України.

2. Діяльність апарату військових аташе варто розглядати як основний дипломатичний засіб підтримки ВТС. Проте зберігається протиріччя між тим рівнем завдань і вимог, які фактично ставляться керівництвом країни перед дипломатичним корпусом щодо підтримки місця України на світовому ринку озброєнь, та наявними в нього можливостями й ресурсами у вирішенні цього стратегічного завдання.

3. Перевагами у використанні апарату військових аташе в країні перебування в системі дипломатичних засобів політичної підтримки ВТС України є:

- можливість вести діяльність безпосередньо в країні перебування;
- наявність дипломатичних привілеїв та імунітетів, а також високого соціального статусу;
- кореляція між типовими функціями дипломатичного представництва щодо збирання інформації про країну перебування, поширення інформації про країну акредитації та потребами у сфері ВТС;
- об'єктивна наближеність до суб'єктів ВТС.

4. Апарат військових аташе є суттєвим комунікативним каналом, який забезпечує формування мережі лідерів думок серед цільових аудиторій у країні перебування в процесі реалізації комунікаційної політики Міністерства оборони України та суб'єктів міжнародного співробітництва у воєнній, воєнно-політичній, військово-технічній, воєнно-економічній, інформаційній та екологічній сферах.

5. Сьогодні виконання завдань військовим аташатом щодо просування конкретних зразків продукції підприємств ОПК має епізодичний, несистемний характер. Але в умовах російської агресії та складного становища ОПК України не можна недооцінювати роль аташе в реалізації PR-підтримки ВТС.

6. Необхідно врахувати наведені вище організаційно-функціональні та інформаційні чинники, які впливають на визначення місця апарату військових аташе в системі ВТС України з метою оптимізації залучення їх для вирішення завдань інформаційного супроводу ВТС. Потрібно докласти зусиль до розробки механізмів міжвідомчої взаємодії між основними суб'єктами ВТС для досягнення цієї мети.

Перелік літератури

1. Про військово-технічне співробітництво України з іноземними державами : Закон України (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/JH48700A.html. – (Бібліотека офіційних видань).

DOI 10.33099/2618-1614-2019-8-3-21-24
УДК 327.51:355.09-055.2

С. М. Салкуцян,

*кандидат військових наук, доцент,
заступник начальника Національного університету
оборони України імені Івана Черняховського
з навчальної роботи, генерал-майор,*

Л. В. Крimeць,

*доктор філософських наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Національного університету оборони України
імені Івана Черняховського, радник начальника
університету з гендерних питань*

Гендерна політика НАТО: історичний аспект і досвід інтеграції

Метою статті є окреслення основних засад і шляхів формування гендерної політики Північноатлантичного альянсу та розкриття напрямів і результатів інтеграції Збройних Сил України до вимог НАТО стосовно дотримання принципу гендерної рівності у війську. Авторами зазначено, що гендерна рівність в арміях країн – членів НАТО означає рівні права та рівні обов'язки військовослужбовців незалежно від статі. Для жінок і чоловіків мають бути створені рівні умови проходження військової служби і поставлені рівні вимоги, вони мають нести рівну відповідальність за власні дії або бездіяльність та їх наслідки. Підкреслено, що гендерна політика НАТО поширюється не лише на країни – члени НАТО, а й на країни-партнери, одним з яких є Україна. З огляду на це зазначено, що протягом тривалого часу Збройні Сили України вже включені у сферу інтересів і поширення гендерної політики Північноатлантичного альянсу. У центрі гендерної політики НАТО міститься поняття «гендерна інтеграція», що визначається як стратегія досягнення гендерної рівності у збройних силах через активізацію залучення жінок та чоловіків до ефективного виконання завдань за призначенням на всіх рівнях, з метою врахування інтересів та досвіду обох статей. Саме критерій ефективності є визначальним вектором формування гендерної політики НАТО.

Ключові слова: гендер, гендерна рівність, гендерна інтеграція, гендерна політика, НАТО, армії країн – членів НАТО, Збройні Сили України.

© С. М. Салкуцян, Л. В. Крimeць, 2019

Актуальність. Членство в ЄС і НАТО є стратегічними цілями України, а європейські демократичні принципи – основним етичним орієнтиром розвитку нашої держави. Водночас однією з найважливіших умов розбудови паритетної демократії є забезпечення рівних прав і свобод громадян та ліквідація всіх форм дискримінації за будь-якими ознаками, зокрема й за ознакою статі. Тому однією з умов входження України до Євросоюзу і НАТО є формування на її теренах гендерно збалансованого суспільства.

Останнім часом поняття «гендер» набуло важливого сенсу в арміях країн – членів НАТО. Питання підвищення рівня залучення жінок у сектор безпеки та оборони не сходять з порядку денного в більшості демократичних держав. Служба жінок у війську – це насамперед питання прав людини, що передбачає право жінок на військову службу. Не менш важливим чинником упровадження гендерної політики в збройних силах провідних держав світу є питання інтеграції потенціалу жінок і чоловіків задля ефективного виконання завдань за призначенням. І саме критерій ефективності є визначальним вектором формування гендерної політики НАТО [1].

Метою статті є окреслення основних засад і шляхів формування гендерної політики Північноатлантичного альянсу та розкриття напрямів і результатів інтеграції Збройних Сил України до вимог НАТО стосовно дотримання принципу гендерної рівності у війську.

Виклад основного матеріалу. В умовах гібридної війни, яку Україна веде протягом останніх п'яти років, питання оптимізації гендерної політики в секторі безпеки та оборони України набуло особливої актуальності. Значною мірою це зумовлено необхідністю враховувати потреби, можливості, інтереси й досвід усіх категорій населення, залучених до процесу врегулювання конфлікту на сході України та забезпечення миру в державі.

Слід зазначити, що Збройні Сили України протягом останніх десяти років досягли значного прогресу у справі залучення жінок до війська. Відповідно до інформації Головного управління персоналу Генерального штабу Збройних Сил України, на вересень 2019 р. у Збройних Силах України проходять службу 27074 жінки, з них 949 – старші офіцери. Важливо зазначити, що минулого року у війську проходили службу 24897 жінок, а у 2008 р. їх було лише 1800. Статус учасника бойових дій за участь в АТО та ООС наразі наданий 9916 жінкам [2].

Північноатлантичний альянс, зі свого боку, всебічно підтримує інтеграцію принципу гендерної рівності в сектор безпеки та оборони України і спрямовує свою політику на сприяння збільшенню кількості, оптимізації процесу професійної підготовки та підвищенню ролі й місця жінок у Збройних Силах України та інших складових сектору безпеки та оборони. Загалом у силових структурах України на сьогодні проходить службу така сама кількість жінок-військовослужбовців (у відсотковому вираженні), як в арміях провідних країн – членів Північноатлантичного альянсу.

Гендерна рівність в арміях країн – членів НАТО означає рівні права та рівні обов'язки військовослужбовців незалежно від статі. Для жінок і чоловіків мають бути створені рівні умови проходження військової служби та до них мають бути поставлені рівні вимоги – жінки й чоловіки мають нести рівну відповідальність за власні дії або бездіяльність та їхні наслідки. У результаті такого підходу жінки в країнах Альянсу на рівні із чоловіками проходять військову службу та обіймають керівні посади.

Проблематика впровадження принципу гендерної рівності в політику НАТО в Альянсі піднімається з 1961 р., коли в Копенгагені відбулася перша конференція жінок – старших офіцерів Альянсу з делегатками від Данії, Нідерландів, Норвегії, Великої Британії та США. Делегатки завершили Копенгагенську конференцію, ухваливши резолюцію, і домовилися проводити майбутні конференції через регулярні проміжки часу. Відтоді вищі офіцерки НАТО організують спеціальні конференції для обговорення стану, організації умов працевлаштування та кар'єрних домагань жінок у збройних силах Альянсу.

У 1973 р. під час конференції жінок – старших офіцерів НАТО, що відбулась у Брюсселі, був сформований спеціальний комітет з питань жінок у силах НАТО. Делегатки ухвалили резолюцію, погоджуючись із тим, що жінки повинні мати можливість проходити службу за всіма спеціальностями, за винятком участі у бойових діях, коли їхня служба повинна визначатися національною політикою. У 1976 р. був створений Комітет з питань жінок у силах НАТО.

У 1998 р. у складі Міжнародного військового штабу (ІМС) було створене Управління з питань жінок у силах НАТО (CWINF), а з 2002 р. здійснюється активне співробітництво між CWINF та 27 країнами «Партнерства заради миру». У 2014 р. назву Управління було змінено на Міжнародний офіс військового штабу радника з гендерних питань (ІМС GENAD).

У Північноатлантичному альянсі введено посаду Спеціального представника Генерального секретаря з питань «Жінки, мир та безпека», яку зараз посідає колишня радниця ООН з гендерних питань Клер Гатчінсон. У своєму виступі на IV Міжнародній конференції «Комплексний підхід до інтеграції гендерних аспектів у діяльність сектору безпеки та оборони України», яка відбулась у Києві у квітні 2019 р. Клер Гатчінсон зазначила: «Сьогодні в НАТО гендерні аспекти присутні всюди. Водночас гендерна рівність полягає не лише в збільшенні кількості жінок. Якщо фокусуватися лише на присутності більшої кількості жінок і при цьому не інтегрувати гендерні аспекти до низки доктрин або навчальних тренінгів, тоді вам вдасться вирішити лише половину питання. Має бути рівновага між участю й рівним представленням жінок та інтеграцією гендерних аспектів в процес підготовки персоналу» [3].

Слід зазначити, що жінки-військовослужбовці і жінки із цивільного персоналу в країнах – членах та партнерах НАТО впевнено підкорюють професійні сфери, що

раніше вважалися суто чоловічими й недоступними для жінок. Наприклад, у збройних силах Норвегії з 1985 р. не існує жодних обмежень для жінок на будь-яких військових посадах. В Австралії обмеження для жінок у збройних силах були скасовані у 2011 р. Декілька років тому Міністерство оборони Сполучених Штатів Америки також дозволило жінкам обіймати всі посади у війську. В ізраїльській армії у 2004 р. був створений окремий жіночий батальйон, що наразі є одним з найефективніших підрозділів у збройних силах.

У 2010 р. колишня журналістка ВВС Оана Лунгеску стала першою жінкою – речницею НАТО. У 2017 р. американка Венді Бешнен очолила Офіс безпеки Альянсу. До цього вона тривалий час служила в Бюро дипломатичної безпеки США. Інша американка, Роуз Гетемюллер, у 2016 р. стала заступником генерального секретаря НАТО. Це найвища цивільна посада серед жінок в історії організації. У 2019 р. уперше в історії жінки без супроводу вийшли у відкритий космос. Американки Крістіна Кох та Джессіка Мейр виконали надскладне завдання – замінили блок управління [4].

Значний прогрес щодо впровадження принципу гендерної рівності в країнах – членах і партнерах НАТО слугує позитивним прикладом для сектору безпеки та оборони України й суттєвим чинником політичних і соціальних перетворень в українському соціумі.

Політику щодо впровадження принципу гендерної рівності НАТО реалізує шляхом виконання Резолюцій Ради Безпеки ООН щодо жінок, миру та безпеки. Ці Резолюції (1325, 1820, 1888, 1889, 1960, 2106, 2122, 2422, 2467, 2493) визнають непропорційний вплив військових конфліктів на чоловіків і жінок, хлопців і дівчат та закликають до повної й рівноправної участі жінок на всіх рівнях запобігання конфліктам, а також до захисту від сексуального насильства.

Реалізація гендерної політики НАТО охоплює збирання й аналіз інформації про особливості забезпечення принципу гендерної рівності та імплементації Резолюції РБ ООН 1325 та наступних Резолюцій WPS у збройних силах країн – членів НАТО та країнах-партнерах. Крім того, ІМС GENAD забезпечує належну координацію з гендерних питань з командними структурами НАТО і штаб-квартирою НАТО, сприяє діалогу з країнами-партнерами щодо відповідних гендерних питань та здійснює зв'язки з міжнародними організаціями й агенціями, що займаються інтеграцією гендерної перспективи у військову сферу.

Значну роль на шляху до реалізації гендерної політики Північноатлантичний альянс відводить питанню впровадження гендерної освіти в країнах – членах НАТО і країнах-партнерах та формуванню в цивільних та військових співробітників НАТО відповідних гендерних компетенцій.

З 2013 р. роль лідера у сфері гендерної освіти НАТО належить Скандинавському центру з питань гендеру у військових операціях (NCGM), де запроваджена значна

кількість освітніх програм для військових лідерів усіх рівнів, проводиться підготовка радників з гендерних питань (GENAD) і здійснюється процес підвищення кваліфікації викладачів вищих військових навчальних закладів.

22 жовтня 2019 р. у НАТО відбувся семінар військових лідерів НАТО та ЄС щодо гендерних питань у військових операціях. Скандинавський центр з питань гендеру у військових операціях очолив дискусію на тему «Інтеграція гендерної перспективи у військові операції». Відкриваючи семінар, генерал-лейтенант Ганс-Вернер Вірманн наголосив на важливості гендерних перспектив у військовій сфері: «Інтеграція гендерної перспективи дасть нам змогу отримати вичерпнішу картину загроз, з якими стикається цивільне населення. Жінки, чоловіки, дівчата та хлопці часто стикаються з різними загрозами й тому мають різні потреби для забезпечення безпеки. Нерозуміння цих відмінностей знизить нашу здатність виконувати наші місії. Інтеграція гендерних перспектив стосується не лише гендерної рівності та гендерної рівноваги в наших збройних силах. Це також важливий інструмент для нашого успіху в роботі» [5].

З огляду на той факт, що гендерна політика НАТО поширюється не лише на країни – члени НАТО, а і на країни-партнери, одним з яких є Україна, можна зазначити, що вже протягом більш ніж двадцяти років, а саме з 1997 р., коли на Мадридському саміті НАТО була підписана «Хартія про особливе партнерство НАТО та України», в Києві відкрився Центр інформації і документації НАТО, а у штаб-квартирі НАТО з'явилося українське представництво, – ми є частиною гендерної політики Північноатлантичного альянсу.

Нині у Збройних Силах України впроваджене значне коло реформ, спрямованих на професіоналізацію, демократизацію українського війська та наближення його спроможностей до вимог стандартів НАТО. Урахування принципу гендерної рівності є однією з вимог відповідності українського війська етичним засадам і цінностям, закладеним у політику Альянсу.

Упродовж останніх п'яти років поступово відбувалося вдосконалення й українського законодавства щодо забезпечення рівних умов проходження служби для жінок та чоловіків. Цього року дівчата вперше отримали змогу вступати до військових ліцеїв. Крім того, в уряді розробляють проект першого в Україні Центру гендерних компетенцій. Він опікуватиметься впровадженням гендерних стандартів в армії за принципом НАТО [4].

У 2016 р. в Україні був затверджений Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 р. Важливо зазначити, що Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 є ключовим міжнародним нормативно-правовим регулятором у сфері міжнародної політики безпеки. Вона підкреслює особливу роль жінок у процесі запобігання й урегулювання військових конфліктів по всьому світу та у справі розбудови миру. Резолюція вимагає від міжнародного співтовариства забезпечення активнішої участі жінок

у справі державного управління, на всіх рівнях прийняття рішень як у національних і регіональних, так і в міжнародних інституціях. Особливий наголос робиться на забезпеченні рівної участі чоловіків і жінок на всіх етапах та в усіх аспектах запобігання та вирішення військових конфліктів.

27 жовтня 2018 р. в Україні набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях». Він забезпечує рівність прав чоловіків і жінок під час проходження військової служби та підвищує правовий захист жінок під час проходження ними військової служби [6].

Нині у Збройних Силах України жінки мають право виконувати обов'язки військової служби майже на рівних засадах із чоловіками. Проте на даний час для жінок залишається заборона комплектування посад офіцерського складу, які пов'язані з використанням вибухових речовин, водолазними роботами. Закриті також усі посади на підводних човнах і надводних кораблях, в управліннях бригад надводних кораблів (крім спеціальностей морально-психологічного та медичного забезпечення), посади протипожежної охорони, пов'язані з безпосереднім гасінням пожеж, а також логістичного забезпечення, робота на яких пов'язана з отруйними речовинами. Не відкриті посади для жінок і у військових частинах спеціального призначення [2].

В Міністерстві оборони України і Генеральному штабі Збройних Сил України заплановано та здійснено низку заходів з реалізації Національного плану з виконання резолюції Ради Безпеки ООН № 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 р. У Національному університеті оборони України імені Івана Черняховського та вищих військових навчальних закладах тактичного рівня були внесені зміни до програм навчальних дисциплін і значно розширена тематика навчальних програм з урахуванням гендерного компоненту.

Відповідно до розпорядження Офісу Прем'єр-Містра України з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України, у 2019 р. розпочато пілотний проект з інтегрування гендерного компоненту в освітній процес складових сектору безпеки і оборони України та створена робоча група з написання методичних рекомендацій щодо комплексного інтегрування гендерного компоненту в освітній процес складових сектору безпеки та оборони України.

Проблемні питання і перспективи гендерної політики НАТО під час діалогу з представниками сектору безпеки та оборони України були окреслені деякими експертами НАТО найвищого рівня. Так, наприклад, інтеграція гендерної перспективи на стратегічному рівні є сферою відповідальності старшої радниці з гендерних питань генерального штабу збройних сил Королівства Швеції Матильди Ліндстрьом Дуньяк. Під час дискусії з представниками

сектору безпеки та оборони України були обговорені проблеми і перспективи залучення жінок у збройні сили. Пані Матильда підкреслила, що гендерна рівність у секторі безпеки та оборони – це не лише рівні права і рівні можливості, а й рівні вимоги та рівні обов'язки чоловіків і жінок – військовослужбовців.

З огляду на викладене слід зазначити, що в Національному університеті оборони України імені Івана Черняхівського тривалий час проводиться робота з імплементації в освітній процес гендерних директив НАТО, а саме BI-Strategic Command Directive (BI-SCD) 040-001 (INTEGRATING UNSCR 1325 AND GENDER PERSPECTIVE INTO THE NATO COMMAND STRUCTURE), спрямованої на підвищення якості професійної підготовки фахівців тактичного, оперативного і стратегічного рівнів та сприяння процесу формування гендерних компетентностей офіцерів.

У центрі означеної директиви міститься поняття «Гендерна інтеграція», що визначається як стратегія досягнення гендерної рівності у збройних силах країн – членів НАТО через активізацію залучення жінок та чоловіків до ефективного виконання завдань за призначенням на всіх рівнях, з метою врахування інтересів та досвіду обох статей [7].

Оцінка перспектив гендерної інтеграції спрямована на визначення гендерно зумовлених відмінностей у соціально-професійному розвитку і ставленні до жінок та чоловіків в означеному контексті, що відображено в їхніх соціальних ролях і взаємодії, в розподілі праці, владних повноважень та доступі до ресурсів. У діяльності стратегічних команд НАТО оцінка перспектив гендерної інтеграції була підставою для виконання положень Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», а також додаткових гендерних директив. Мета їх полягає в тому, щоб ураховувати специфіку ментальності, поведінки та потреб чоловіків і жінок у контексті НАТО.

Для інтеграції принципу гендерної рівності в сектор безпеки та оборони України та глибшого розуміння гендерної політики НАТО у 2019 р. у Національному університеті оборони України імені Івана Черняхівського створений навчальний курс у системі дистанційного навчання з питань гендерної рівності й основ гендерної політики для представників сектору безпеки та оборони України. Курс є інтерактивним, що дає змогу використовувати в навчальному процесі сучасні комп'ютерні технології, відеоматеріали та проводити тестування слухачів у режимі онлайн. Цей курс дає можливість ознайомитися з нормативно-правовою базою, результатами сучасних наукових досліджень з гендерних питань широкому колу курсантів, слухачів і студентів та викладачів усіх вищих військових навчальних закладів України.

Висновок. На шляху формування гендерної політики, що відповідатиме вимогам Північноатлантичного альянсу у Збройних Силах України зроблено вже чимало

успішних кроків. Проте цей процес не можна вважати завершеним допоки не буде досягнуто повної сумісності й інтегровано принцип гендерної рівності в загальну концепцію гендерної політики держави.

З огляду на викладене слід зазначити, що в Комітеті Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони і розвідки розпочато роботу з розробки нової редакції загальновійськових статутів Збройних Сил України. До складу робочої групи Комітету включено представників Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України і Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського.

З метою активізації процесів досягнення Збройними Силами України відповідності критеріям членства в НАТО шляхом прискорення внутрішньодержавних реформ, переведення сектору безпеки та оборони України на стандарти НАТО і покращення взаємосумісності Збройних Сил України з арміями держав – членів НАТО члени робочої групи враховують у структурі та змісті проекту загальновійськових статутів Збройних Сил України загальні принципи й положення, які визначають засади військової служби в арміях країн – членів НАТО включно з принципом гендерної рівності.

Перелік літератури

1. Професійна та гендерна ментальність військовослужбовців Збройних Сил України: формування на засадах європейських цінностей : навч. посіб. / за заг. ред. Л. В. Кримець. – К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2018. – 188 с.
2. Мороз Т. Кількість жінок у нашому війську за десять років збільшилась у 15 разів / Т. Мороз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua/news/2019/09/17/kilkist-zhinok-u-nashomu-viysku-za-desyat-rokiv-zbilshilas-u-15-raziv/>.
3. Матеріали IV Міжнародної конференції «Комплексний підхід до інтеграції гендерних аспектів у діяльність сектору безпеки та оборони України». 3–4 квітня 2019 р. / Center for Civilians in Conflict. – К., 2019.
4. Король К. Гендерна рівність в армії / К. Король [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://24tv.ua/genderna_rivnist_v_armiyi_skilki_divchat_boronyat_ukrayinu_na_shodi_n1224120.
5. NATO and EU Military Leadership discuss Gender in Military Operations [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_169962.htm?selecteLocale=en.
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних силах України та інших військових формуваннях» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-viii>.
7. BI-Strategic Command Directive (BI-SCD) 040-001 (INTEGRATING UNSCR 1325 AND GENDER PERSPECTIVE INTO THE NATO COMMAND STRUCTURE) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.nato.int/issues/women_nato/2017/Bi-SCD_40-1_2Rev.pdf.

DOI 10.33099/2618-1614-2019-8-3-25-30

УДК 355.351

С. С. Дроздов,*кандидат військових наук, командувач Повітряних Сил Збройних Сил України, генерал-полковник,***В. В. Тюрін,***кандидат військових наук, доцент, начальник інституту Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, полковник,***О. А. Коршець,***кандидат технічних наук, заступник начальника кафедри Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, полковник,***В. М. Горбенко,***кандидат військових наук, доцент, професор кафедри Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*

Аналіз операційного середовища та ймовірні сценарії застосування Повітряних Сил Збройних Сил України

У статті розглянуто основні чинники, що визначають умови операційного середовища, в якому діють Повітряні Сили Збройних Сил України. Проаналізовано сучасні сили та засоби повітряного нападу, засоби протиповітряної оборони, тенденції їх розвитку, застосування та впливу на операційне середовище. Розглянуто можливі сценарії застосування Повітряних Сил Збройних Сил України в умовах сучасного та майбутнього операційного середовища.

Ключові слова: повітряні сили, операційне середовище, сили та засоби повітряного нападу, сили та засоби протиповітряної оборони, сценарії застосування повітряних сил.

© С. С. Дроздов, В. В. Тюрін, О. А. Коршець, В. М. Горбенко, 2019

Постановка проблеми. Аналіз досвіду локальних війн та збройних конфліктів за участю провідних у воєнному плані країн, погляди військових фахівців щодо розвитку засобів збройної боротьби і способів їх застосування свідчить що завоювання панування в повітряно-космічній сфері розглядається як одна з основних умов досягнення успіху операцій і війни загалом [1–3]. Воєнно-політична ситуація довкола України свідчить, що Російська Федерація (РФ) є і в найближчому майбутньому залишатиметься постійною прямою загрозою для України, її незалежності й територіальної цілісності [4].

Для оцінювання операційного середовища, в якому діятимуть Повітряні Сили (ПС) Збройних Сил (ЗС) України необхідно передусім урахувати стан і можливості збройних сил РФ, які спроможні й готові до відкритої збройної агресії. Для протидії в операційному середовищі можливим діям засобів повітряного нападу (ЗПН), окрім заходів інформаційної війни та економічних санкцій, спрямованих на послаблення, блокування, обмеження геостратегічного маневру ЗС РФ, потрібна також демонстрація військової могутності України. У період 2020–2035 рр. більшість розвинених країн здійснили новий технологічний стрибок, насамперед в аерокосмічній галузі, що стане визначальним чинником для формування операційного середовища можливого протистояння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Триваюча тенденція переміщення акценту збройної боротьби в повітряно-космічну сферу і збільшення можливостей ЗПН зумовлюють зростання ролі ПС майже на всіх стадіях збройного конфлікту. Тож дослідженню питань розвитку форм дій і способів застосування угруповань ПС приділяється постійна увага [3, 5, 6].

Роль і місце ПС ЗС України в різних формах стратегічних дій та операціях має визначитися з урахуванням масштабу та ймовірних сценаріїв розвитку збройних конфліктів у відповідному операційному середовищі.

Метою статті є аналіз умов і чинників, які формують сучасне та майбутнє операційне середовище, аналіз ймовірних сценаріїв застосування ПС ЗС України.

Аналіз чинників які визначають умови операційного середовища, в якому діятимуть ПС ЗС України. Результати бойових дій у війнах і воєнних конфліктах останніх десятиліть демонструють, що загалом у повітряній наступальній операції (ПНО) знайшли підтвердження основні принципи та особливості, притаманні всім локальним конфліктам [1, 7, 8]:

- у початковий період стрімко зростає роль протиповітряної оборони (ППО) щодо відбиття раптових масованих (зосереджених) авіаційних ударів, особливо першого як найбільш потужного й організованого;
- простежується прагнення досягти хоча б тактичної раптовості застосування ЗПН;
- застосування авіацією всього арсеналу ефективних тактичних прийомів – перешкод, дій уночі, використання гранично малих висот, обходу зон ураження тощо;

- виділення значних сил авіації для ведення боїв з підрозділами ППО;
- використання авіаційних комплексів дальнього радіолокаційного виявлення та управління (АК ДРЛВУ) для контролю повітряної обстановки й наведення винищувальної авіації;
- використання бойових авіаційних комплексів (БАК), виготовлених за технологією «Стелс»;
- масоване застосування крилатих ракет зі звичайним бойовим спорядженням для ударів по точкових стаціонарних об'єктах, прикритих сильною ППО;
- застосування стратегічних бомбардувальників для виконання завдань безпосередньої авіаційної підтримки;
- прагнення знизити ефективність дій ЗПН за рахунок ударів по хибних позиціях, макетах бойової техніки тощо.

У результаті масованого комбінованого використання крилатих ракет, літаків «Стелс», літаків радіоелектронної боротьби (РЕБ), АК ДРЛВУ, різних типів винищувачів та бомбардувальників, досягається перевага в повітрі. У сучасних і майбутніх операціях зростає роль розвідки, надійного та оперативного управління й боротьби з ППО противника. З метою досягнення поставлених цілей у ПНО комплексно здійснюється масоване застосування високоточної зброї (ВТЗ), засобів РЕБ, придушення засобів розвідки, управління та зв'язку для дезорганізації системи ППО, комплексне придушення радіоелектронних засобів зенітних комплексів, нанесення ракетно-авіаційних ударів по аеродромах, складах і комунікаціях для блокування авіації на землі.

Умови операційного середовища, в якому діятимуть ПС ЗС України, визначатимуться складом сил та засобів повітряного нападу ймовірного противника, передусім військово-повітряними силами (ВПС) повітряно-космічних сил (ПКС) РФ [4, 9–11].

До складу ВПС ПКС РФ, окрім авіації, входять зенітні ракетні війська, радіотехнічні війська і спеціальні війська. У складі ВПС налічується 60–70 авіаційних баз, призначених для забезпечення виконання завдань частинами та підрозділами різних родів авіації (фронтвої, дальньої, стратегічної, військово-транспортної). За своїм розміром ВПС ПКС РФ поступаються лише ПС США [12].

Організаційна структура ВПС ПКС РФ складається із шести оперативних об'єднань – армії ВПС і ППО. Південну частину Європейської Росії прикриває 4-та армія; 6-та армія – західні регіони Центральної Росії; 11-та армія – Далекий Схід; 14-та – Сибір, частину Поволжя й Урал; 45-та армія ВПС і ППО – Арктичний регіон [13].

Останнім часом ВПС ПКС РФ отримали сотні літаків, вертольотів і десятки дивізіонів зенітних ракетних комплексів (ЗРК). До кінця 2019 р. частка сучасної та модернізованої військової техніки має досягти 74% [13]. Співвідношення кількості й типів літаків (вертольотів), які перебувають на озброєнні ВПС РФ, наведено на *рисунок 1* [12, 14].

Умови операційного середовища, в якому діятимуть ПС ЗС України, також визначатимуться складом сил і засобів ППО противника та їх активними діями.

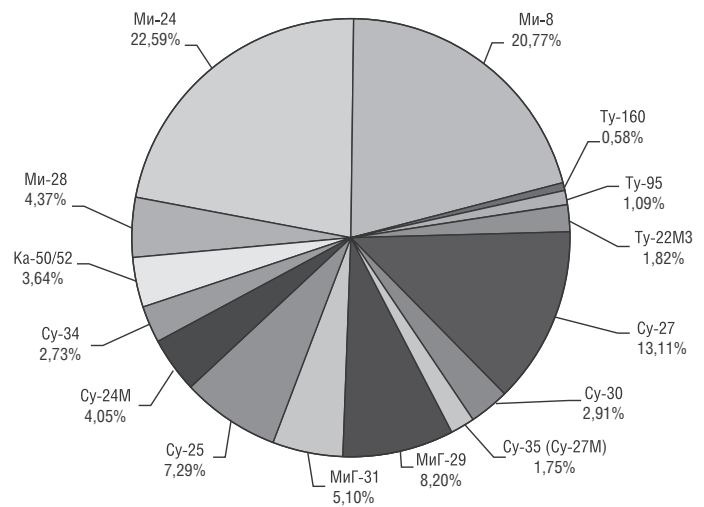


Рис. 1. Наявний склад авіації ВПС РФ

До складу ПКС РФ входять війська протиповітряної та протиракетної оборони (війська ППО-ПРО), які об'єднують усі сили й засоби протиповітряної та протиракетної оборони. Війська ППО-ПРО призначені для надійного захисту та відбиття загроз національній безпеці РФ у повітряно-космічній сфері у складі єдиної бойової системи. Розвиток військ ППО-ПРО спрямований на вдосконалення систем управління військами, попередження про ракетний напад і глобальної космічної навігації. В інформаційній сфері триває посилення можливостей розвідки в повітряному й космічному просторі для своєчасного інформування керівництва країни і збройних сил про можливі удари засобів повітряно-космічного нападу противника [15]. Типові рівні ППО ПКС РФ в операції наведено на *рисунок 2* [16].

Удосконалення можливостей системи розвідки і попередження про повітряно-космічний напад (СРППКН) передбачається за рахунок її ешелонування, включення до складу системи елементів космічного, повітряного, наземного і морського базування, які функціонують на різних фізичних принципах. Розподіл сил та засобів розвідки по ешелонах визначається з урахуванням характеру можливих дій ЗПН противника, кліматичних і геофізичних особливостей на конкретному стратегічному повітряно-космічному напрямку [15]. Така побудова СРППКН дає змогу забезпечити виконання вимог до оперативності й достовірності видачі розвідувальної інформації.

Дії військ ППО-ПРО ПКС РФ у визначеному операційному середовищі спрямовані на ефективне вирішення інформаційних і бойових завдань з метою не дати противнику можливості завоювати й утримувати перевагу в повітрі.

Характер можливих змін у застосуванні ЗПН, які можуть діяти в операційному середовищі. На озброєння ВПС ПКС РФ, окрім модернізованих літальних апаратів застарілих типів, незабаром надійдуть БАК п'ятого покоління – перспективний авіаційний комплекс фронтвої авіації (ПАК ФА – літак Су-57), дальньої (стратегічної)

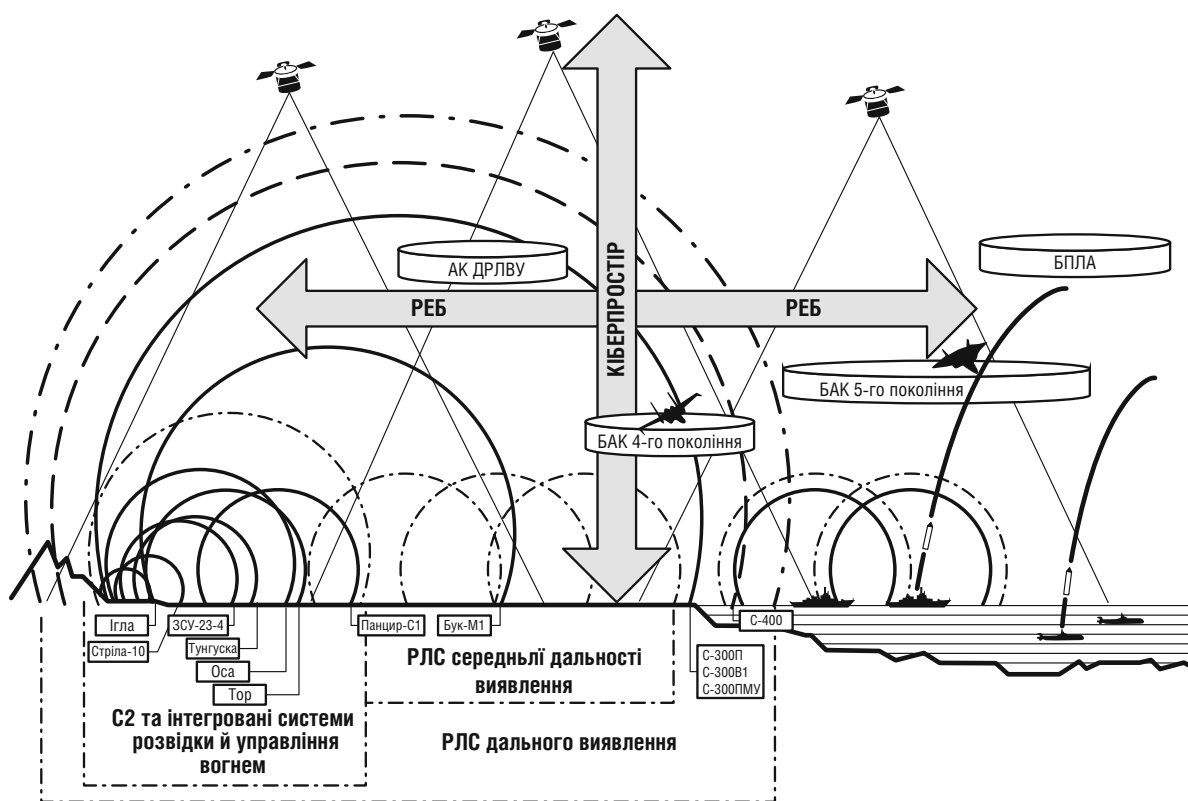


Рис. 2. Типові рівні ППО ПКС РФ в операції (варіант)

авіації (ПАК ДА) та важкий ударний безпілотний літальний апарат (БПЛА) С-70 «Охотник». Тривають роботи зі створення гіперзвукового авіаційного комплексу «Кинджал» (аеробалістична ракета класу «повітря – поверхня», здатна вражати надводні й наземні цілі на дальності до 2 000 км). Керівництво ВПС ПКС РФ планує модернізувати літаки стратегічної авіації, розширити номенклатуру їх ударного озброєння (крилата ракета Х-101/102 класу «повітря – земля» з дальністю близько 6 000 км). Усі ці заходи спрямовані на забезпечення успіху в подоланні протидії існуючих та перспективних систем ППО [13].

Загальний склад авіації ВПС ПКС РФ станом на 2020 р. становитиме 1330 літаків, з яких 863 (64,9%) нових або модернізованих: винищувачів – 458; перехоплювачів – 113; тактичних бомбардувальників – 262; дальніх ракетноносців – 30. Крім цього, не модернізованих 467 (35,1%) літаків: винищувачів і перехоплювачів – 267; штурмовиків – 200. На *рисунку 3* наведено співвідношення кількості модернізованих і не модернізованих літаків різних типів, які перебуватимуть на озброєнні ВПС ВКС РФ [17].

Завдяки участі в сирійській кампанії з'явилися нові підходи в тактиці та оперативному мистецтві ВПС ПКС РФ. Крім літаків тактичної авіації, активно застосовувалися оперативні-тактичні бомбардувальники Ту-22МЗ та стратегічні бомбардувальники-ракетноносці Ту-95МС

і Ту-160. Водночас, за досвідом сирійської війни, у ВПС ВКС РФ з'явилася тенденція до нанесення масованих ракетно-авіаційних ударів. Значна кількість льотного і технічного складу ВПС ВКС РФ отримала бойовий досвід. Постійно зростає частка участі ВПС ПКС РФ у структурі військ, задіяних у загальновійськових операціях [8].

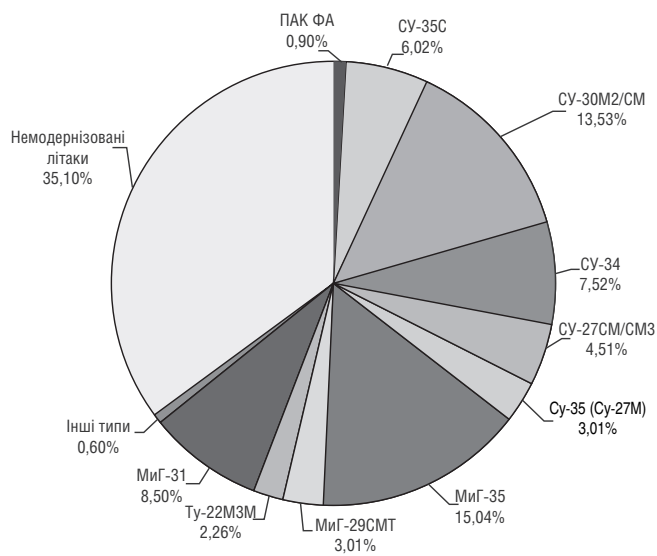


Рис. 3. Перспективний склад авіації ВПС ПКС РФ

Згідно з поглядами військових фахівців ВПС ВКС РФ, збройне протистояння в майбутньому операційному середовищі визначатиметься розвитком і застосуванням новітніх технологій, зростанням ефективності засобів ураження і широким упровадженням високоточної зброї. За таких умов операції та бойові дії можуть проходити без наземної складової, ракетні та авіаційні удари набуватимуть «точкового» характеру, що, у свою чергу, дасть можливість зменшити їхню кількість, здійснювати вогневе ураження на всю глибину оперативної побудови військ противника та скоротити загальну тривалість операцій. Зростання масштабів застосування ЗПН дасть змогу виснажити угруповання військ противника, зруйнувати економіку, стратегічні, промислові та військові об'єкти. Спостерігається стійка тенденція переходу бойових дій від безпосереднього фронтального зіткнення військ до нанесення дальніх вогневих ударів [8].

Важливими компонентами сучасного та майбутнього операційного середовища є високотехнологічна розвідка, засоби РЕБ, БПЛА і космічні супутники. Широке застосування цих компонентів значно спрощує пошук об'єктів для нанесення ударів, дає можливість відстежувати найменші зміни обстановки (негайно реагувати на них), ефективно боротися із системами управління та зв'язку, підвищити швидкість та якість коригування вогню, забезпечити управління діями авіації в режимі реального часу. Ефективність застосування ЗПН зумовлюватиметься їх тісною інтеграцією та розвитком систем управління.

Сьогодні та в майбутньому складовою операційного середовища стає місто, міський простір. За таких умов складність розгортання і застосування наземних сил та засобів визначатиме зростання ролі ЗПН під час ведення бойових дій в урбанізованих районах.

Проведений аналіз характеру можливих змін в операційному середовищі дає підстави зробити відповідні висновки щодо ймовірних сценаріїв військового протистояння за участю РФ з урахуванням чинників воєнополітичного, військово-технічного і воєно-географічного характеру.

Мета агресії проти України за певних умов може бути досягнута і без проведення наземної наступальної операції. У випадку, якщо агресія спрямована на захоплення частини території України, метою ПНО противника буде створення сприятливих умов для дій сухопутного (морського) угруповання.

До чинників, що визначають умови операційного середовища, в якому діятимуть ПС ЗС України, слід віднести:

- наявність великих угруповань ЗПН потенційного противника поблизу державного кордону;
- наявність джерел нестабільності й підвищеної конфліктності в межах держави (території тимчасово окупованих Російською Федерацією АР Крим, окремі райони Луганської та Донецької областей);

- наявність значної кількості важливих державних та інших техногенно небезпечних об'єктів;

- велика площа території, значна протяжність кордонів з РФ та її сателітом Білоруссю ускладнюють можливість зосередження сил і засобів ПС на можливих небезпечних напрямках;

- відсутність суцільного інформаційного поля на найважливіших операційних напрямках.

Ці та інші чинники в сукупності створюють сприятливі умови для застосування угруповань ЗПН в операційному середовищі та ускладнюють рішення завдань ПС ЗС України в операціях та в ППО України.

Метою застосування ПС ЗС України в операційному середовищі є ефективне рішення інформаційних і силових завдань, що не дасть противнику змоги завоювати й утримати перевагу в повітрі. При цьому ймовірний сценарій розвитку воєнного конфлікту має передбачити такі форми дій і способи застосування Повітряних Сил, які були б адекватними прогнозованим діям противника.

Імовірні сценарії застосування Повітряних Сил в операційному середовищі. Розвиток імовірних сценаріїв військового протистояння у воєнних конфліктах різного масштабу свідчить про те, що основні завдання угруповання ПС ЗС України в операційному середовищі не зміняться. Основними формами дій угруповання ПС є і залишаться повітряні операції та бойові дії [18]. Проте на ранніх стадіях розвитку воєнного конфлікту, коли відсутнє або ж обмежене збройне протистояння, застосування цих форм не відповідатиме завданням Сил оборони щодо реалізації комплексу заходів зі стратегічного стримування [19]. Даний період характеризуватиметься зростанням масштабів загострення інформаційної боротьби і застосуванням сил спеціальних операцій. За таких умов з метою недопущення розв'язання воєнного конфлікту або переростання його в більш масштабні воєнні дії угруповання ПС ЗС України застосовуватиметься за єдиним планом спільно з іншими складовими сил оборони.

У випадку воєнних конфліктів різної інтенсивності в рамках реалізації комплексу заходів зі стратегічного стримування сьогодні пропонуються «нові» або «нетрадиційні» форми дій угруповань ПС, такі як дії з підтримання рівня потенційної загрози противникові, спеціальні авіаційні дії тощо [19].

Проведений аналіз існуючих поглядів з даної проблематики свідчить, що запропоновані «нові» форми дій насправді є лише компіляцією вже існуючих способів застосування та завдань. Проте кожна форма дій угруповання ПС характеризується певними кваліфікаційними ознаками, а саме рівнем та обсягом завдань і спроможностями (можливостями) військових формувань щодо їх виконання. На вибір тих чи інших форм дій угруповань ПС впливає нечітка множина чинників, основними з яких є:

- масштаби збройного конфлікту (просторовий розмах дій, склад сил і засобів, які залучаються, очікувана тривалість дій);

- цілі та завдання угруповання ПС в операційному середовищі;
- прогнозовані (ймовірні) сценарії застосування угруповання ПС.

Способи застосування угруповання ПС визначаються для конкретних форм дій і залежать виключно від цілей і завдань, що вирішуються, складу і стану сил і засобів та умов обстановки, що склалася [5]. Їхнім змістом є послідовність виконання бойових завдань, маневру, порядок застосування сил і засобів.

Таким чином, імовірні сценарії застосування Повітряних Сил в операційному середовищі залежатимуть від:

- способу створення угруповання ПС (оперативної побудови, порядку перегрупування і всебічного забезпечення);
- спроможностей (можливостей) створеного угруповання ПС, рівня готовності розгорнутих військових частин (підрозділів, екіпажів, обслуг тощо), наявності часу;
- можливостей щодо використання організованого боеготового резерву;
- забезпечення запасними базами (аеродромами), підготовленими позиціями;
- ефективності співпраці з партнерами (союзниками).

Сьогодні можливі сценарії застосування ПС ЗС України в умовах операційного середовища базуються на дослідженнях уже існуючих форм дій та способів застосування в спільних та об'єднаних військових операціях, теорія та практика яких уже детально вивчена та відпрацьована [18]. Проте це не дає можливості спрогнозувати ймовірні сценарії для майбутнього операційного середо-

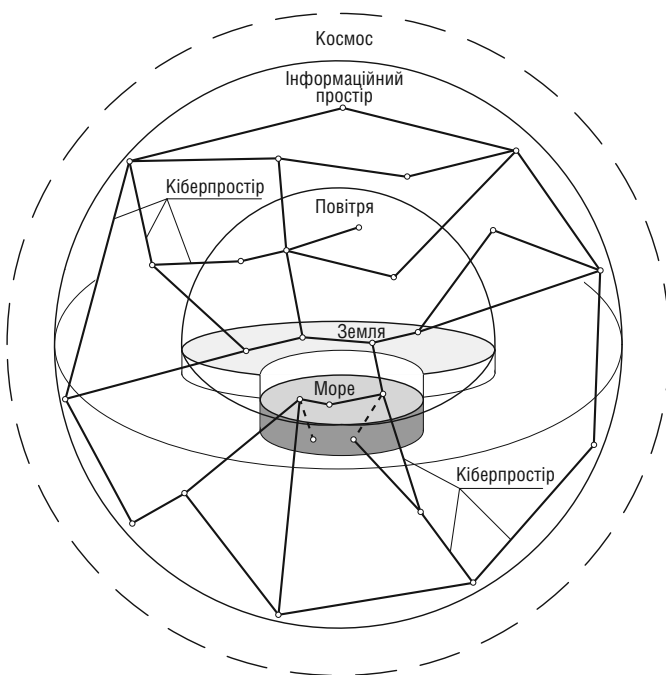


Рис. 4. Багато domenне операційне середовище

вища, яке, на думку західних військових фахівців, є поєднанням форм дій у різних сферах (доменах) – на землі, на морі, в повітрі, космосі, в інформаційному та кіберпросторі (рис. 4).

Даний підхід дає можливість компенсувати недостатні спроможності угруповань військ (сил) в окремому домені (або декількох доменах) та досягти загального успіху дій в операційному середовищі [20, 21].

Імовірні сценарії застосування угруповання ПС ЗС України мають передбачати участь у багатодомених операціях (битвах). За таких умов ПС ЗС України виконуватимуть завдання в нових формах дій зі спільно визначеною кінцевою метою, одночасно або послідовно в різних доменах, де угруповання військ (сил) різних доменів будь-якого рівня є лише однією з підсистем складної системи.

Висновки

Проведений аналіз основних чинників та умов, які визначатимуть майбутнє операційне середовище й імовірні сценарії застосування ПС ЗС України свідчить, що потрібно бути готовими до виконання нових «нетипових» завдань у таких нових формах дій, як багатодоменні операції (битви).

У статті розглянуті можливі сценарії застосування ПС ЗС України в умовах сучасного та майбутнього операційного середовища (основні завдання, форми дій та способи застосування). Саме умови операційного середовища визначатимуть напрями розвитку форм дій і способів застосування ПС ЗС України. Зміна поглядів щодо застосування ПС ЗС України в сучасних операціях відповідно до доктрин і стандартів країн НАТО вимагатиме об'єднання різнорідних сил та засобів усіх видів ЗС у складну багатодоменну систему.

Внутрішньовидова інтеграція окремих систем розвідки, управління та ураження ПС у складну систему дасть змогу оперативно реагувати на зміни бойової обстановки, адаптувати (змінювати або уточнювати) завдання ПС із випередженням противника в прийнятті рішень, а в подальшому інтегрувати її в єдину складну систему видів ЗС України.

Тому вже сьогодні потрібно визначити шляхи реформування ПС ЗС України, напрями розробки й модернізації озброєння та військової техніки ПС ЗС України, направлені на мережеве бойове застосування.

Реалізація концепцій «бойові дії в єдиному інформаційному просторі» та «багатодоменна операція (битва)», дасть ПС ЗС України можливість на якісно новому рівні вести спільні дії у складі об'єднаних угруповань різновидових, різнорідних сил.

Перелік літератури

1. Слипченко В. И. Война будущего (прогностический анализ) / В. И. Слипченко. – М. : Объединенное Гуманитарное Издательство, 2010. – 144 с.
2. Joint Publication 1. Doctrine for the Armed Forces of the United States. 25 March 2013. Incorporating Change 1, 12 July 2017. – 174 p.

3. Шамко В. Є. Основні особливості застосування Повітряних Сил в сучасних умовах ведення збройної боротьби / В. Є. Шамко, О. М. Жарик, В. В. Коваль // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України. – 2017. – № 2 (27). – С. 15–18.
4. Указ Президента України № 555/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року “Про нову редакцію Военної доктрини України”» від 24 вересня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ppu.gov.ua/ukaz-prezydenta-ukrainy-555-2015/>.
5. Горбенко В. М. Методичний підхід до визначення форм дій та способів застосування військових формувань у системі операцій збройних сил / В. М. Горбенко, В. В. Тюрін, О. А. Коршець // Наука і оборона. – 2019. – № 2. – С. 29–34.
6. Шамко В. Є. Розвиток форм і способів застосування Повітряних Сил Збройних Сил України в сучасних умовах ведення збройної боротьби / В. Є. Шамко, О. М. Жарик, В. В. Коваль // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України. – 2018. – № 2 (31). – С. 9–15.
7. Загорка О. М. Методичні положення визначення збалансованого складу Повітряних Сил для ведення повітряної операції / О. М. Загорка, В. В. Коваль, І. О. Загорка // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України. – 2015. – № 2 (19). – С. 6–11.
8. Бондарев В. Что нового в тактике и оперативном искусстве для ВКС дала сирийская война / В. Бондарев // Независимое военное обозрение. – 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nvo.ng.ru/concepts/2017-12-19/100_bondarev191217.html.
9. Указ Президента РФ от 30 декабря 2014 г. № Пр-2976 «Об утверждении Военной доктрины Российской Федерации» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_172989/.
10. Чельцов Б. Ф. ВВС ищут свое место в трехвидовой структуре вооруженных сил / Б. Ф. Чельцов // Независимое военное обозрение. – 2000. – № 29 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nvo.ng.ru/forces/2000-08-11/1_place.html.
11. Russia Military Power. Building a Military to Support Great Power Aspirations // Defense Intelligence Agency. – 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.dia.mil/portals/27/documents/news/military%20power%20publications/russia%20military%20power%20report%202017.pdf>.
12. Никифоров В. Военно-воздушные силы ВВС России 2019: история и состав. 2019 / В. Никифоров [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://militaryarms.ru/armii-mira/vvs-rossii/>.
13. Сравнение армии США с армией России на 2018 год [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://aviacasir.ru/vvs-rossii/>.
14. Myers N. The Russian Aerospace Force / N. Myers // Wydawnictwo Naukowe Akademia WSB. – 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wsb.edu.pl/container/Wydawnictwo/Security%20Forum/1-2018/8.pdf>.
15. Кураченко П. Россия и мир / П. Кураченко // ВКС. – 2016. – № 1 (86) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.vesvks.ru/vks/article/vks--novyy-schit-rossii-16084>.
16. Speed J., Stathopoulos P. Challenges of Future SEAD Operations An Insight into SEAD in 20 Years / J. Speed, P. Stathopoulos // Joint Air Power Competence Centre. – 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.japcc.org/challenges-of-future-sead-operations/>.
17. Россия против НАТО. Соотношение сил тактической авиации // Военное обозрение. – 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://topwar.ru/130894-rossiya-protiv-nato-sootnoshenie-sil-takticheskoy-aviacii.html>.
18. Артеменко А. М. Погляди щодо подальшого розвитку форм і способів застосування Повітряних Сил ЗС України в сучасних операціях (бойових діях) / А. М. Артеменко, О. О. Астахов, В. В. Коваль, О. М. Жарик // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України. – 2015. – № 2 (19). – С. 6–9.
19. Азаренок И. П. Развитие форм и способов применения авиации Военно-воздушных сил и войск противоздушной обороны / И. П. Азаренок // Наука и военная безопасность. – 2007. – № 2. – С. 17–20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://militaryarticle.ru/nauka-i-voennaya-bezopasnost/2007/12017-razvitie-form-i-sposobov-primeneniya-aviacii>.
20. Jennings N. A. Realign the Army for multi-domain battle [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ansa.org/articles/realign-army-multi-domain-battle>.
21. TRADOC Pamphlet 525-3-1. The U.S. Army in Multi-Domain Operations 2028 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.tradoc.army.mil/Portals/14/Documents/MDO/TP525-3-1_30Nov2018.pdf.

DOI 10.33099/2618-1614-2019-8-3-31-35
УДК 623.437

В. А. Голуб,

*доктор технічних наук, професор,
провідний науковий співробітник науково-випробувального
відділу Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського,*

В. В. Хома,

*кандидат військових наук, доцент,
начальник науково-методичного центру
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського, полковник,*

В. А. Курбан,

*кандидат військових наук, заступник начальника
науково-методичного центру Національного університету
оборони України імені Івана Черняхівського, полковник,*

С. Г. Сєдов,

*начальник науково-випробувального відділу
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського, полковник*

Щодо визначення концепції побудови системи озброєння для потреб Збройних Сил України

На прикладі розгляду проблем створення та бойового застосування бойових броньованих машин сформульована концепція побудови системи озброєння для потреб Збройних Сил України. Відсутність зазначеної концепції не дає змоги розв'язувати часткові проблеми створення окремих зразків озброєння. Показано, що проблема підвищення рівня балістичного захисту бойових броньованих машин виникає через відсутність концептуального підходу до їх бойового застосування, котрий має базуватися на розумінні асиметричності війни з існуючим противником.

Ключові слова: система озброєння, конструктивні вимоги, бойова броньована машина, балістичний захист.

Досвід воєнних конфліктів останніх десятиліть, що відбуваються на території колишнього СРСР та за участі Російської Федерації (Придністров'я, Абхазія, Чечня, Крим, Донецька та Луганська області), підтверджує високу ймовірність продукування керівництвом Російської Федерації у своїх політичних інтересах нових конфліктів і постійного підтримання існуючих. Просування вперед не зважаючи ні на що свідчить про те, що РФ постійно чинитиме дії, які можуть здаватися жахливими й неймовірними сьогодні, але завтра вже стануть буденністю. За цих умов Збройні Сили України повинні бути готові до будь-яких неочікуваних і неймовірних дій з боку противника.

Тому завдання, які виникають унаслідок зміни воєнно-політичної обстановки, та нові види загроз національній безпеці, суперечності, що призводять до нестабільності й конфліктів, розвиток інформаційних систем, новітніх видів і систем озброєння змінюють традиційні уявлення про характер збройної боротьби та зумовлюють необхідність підвищення ефективності як системи управління, так і окремих зразків (комплексів, систем) озброєння та військової техніки.

Постановка проблеми. Кожна локальна війна та збройний конфлікт є унікальними явищами, оскільки вирішуються й ведуться в конкретних, не схожих на інші умовах місцевості, у специфічній соціально-політичній обстановці, за певного рівня розвитку озброєння та військової техніки (ОВТ) [1, 2].

Характерними загальними рисами сучасної збройної боротьби є [3]:

- значне збільшення можливостей ОВТ;
- поширення просторового розмаху та динамізму збройної боротьби;
- перенесення основних зусиль воєнних дій у повітряно-космічний простір;
- інтеграція засобів розвідки, управління та ураження в розвідувально-вогневі системи;
- активне зростання значення інформаційного фактора;
- глобалізація систем управління та розвідки;
- зростання ролі коаліційних і багатонаціональних сил, підвищення ролі сил спеціальних операцій;
- широке застосування функціональних структур.

Збройні сили більшості країн світу здатні вести класичні бойові дії з розгортанням бойових порядків і веденням наступальних операцій, спрямованих на знищення військ противника, захоплення територій і важливих об'єктів, та оборонних операцій для стримування противника, забезпечення виграву в часі, збереження сил і засобів, утримання ключових об'єктів і територій.

Однак найпоширенішими є асиметричні бойові дії – бойові дії між противниками, у військових силах яких є істотний дисбаланс (асиметрія) або які застосовують кардинально різні стратегії й тактику [4].

На практиці це означає, що на початковій, активній фазі конфлікту проводиться наступальна операція зі знищення основних сил протидіючої сторони і фактично повного знищення бойової техніки повітряних сил, засобів протиповітряної оборони та важкої бронетехніки. Інколи на цьому війна й закінчується (наприклад війна в Кувейті – операцією «Буря в пустелі»). Але частіше трапляється, що територію загалом уже контролює одна сторона, інша веде рейдові, партизанські дії, влаштовує терористичні акти, намагається втягнути ворога у війну на знекровлення в населених пунктах, лісах, джунглях, болотах і горах, не маючи на меті утримання території в класичному вигляді.

Такі дії тривають роками. Пов'язано це з тим, що в сучасному цивілізованому світі не прийнято займатися знищенням потенційно небезпечного населення окупованих територій. Для встановлення контролю за територією до влади приводяться лояльні місцеві сили й у випадку їх здатності стабілізувати ситуацію (відсутності / низькому рівні моральних принципів) таким знищенням займаються саме вони. Подібною є ситуація в Чечні, де незадоволені режимом практично не залишилося. Чеченська опозиція перебуває де завгодно, але не в самій Чечні та РФ.

Іншим варіантом є розділення території країни на частини, які можна контролювати за рахунок місцевих сил, та ізоляція частин, де контроль неможливий (Ірак, Афганістан). Україна опинилась у схожій ситуації: використовуючи «гібридні» методи, Російська Федерація анексувала Крим та ввела в Донецьку й Луганську області російських найманців, диверсійно-розвідувальні групи та регулярні військові формування. На сьогодні навіть у випадку передачі окупованих територій до складу України й відновлення контролю над державним кордоном ці території будуть укриттям для терористів і диверсантів, установлення контролю над територією все рівно потребуватиме економічного ресурсу, який навряд чи є на сьогодні в Україні (ми не зможемо «перекупити» частину сепаратистів – РФ у будь-якому разі зможе дати більше).

Однак Операція Об'єднаних сил, спрямована на протидію діяльності незаконних російських та проросійських збройних формувань у війні на сході України, є симетричною. Будь-які спроби українського керівництва отримати перевагу (досягти асиметрії) миттєво блокуються втручанням збройних сил РФ.

Таким чином, політика РФ стосовно сусідів характеризується стратегією обмежених дій для просування національних інтересів [5] та збирання земель [6]. Концепція оборони України в таких умовах є єдино правильною: висока ефективність за прийнятних витрат [7].

Тому постає логічне питання створення концепції побудови системи озброєння для потреб Збройних Сил України для воєнно-політичних, природно-географічних і, найголовніше, економічних умов України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування концепції побудови системи озброєння доцільно

розпочати з розгляду часткових концепцій основних зразків озброєння.

Зрозуміло, що зважаючи на переваги й недоліки зразків, що перебувають на озброєнні, командири застосовують їх відповідно до потреб виконання завдань як окремо, так і комплексуючи з іншими типами озброєння. Однак зразок був створений у рамках конкретної концепції бойового застосування і має технічні характеристики, що забезпечують найбільший ефект у межах цієї концепції. Наприклад, концепція бойового застосування танків типу Т-64 – це прорив оборони противника з подоланням заражених ділянок місцевості та водних перешкод по дну.

Але концепція бойового застосування в сучасних умовах повинна бути якоюсь іншою: завдання проведення наступальних операцій відсутні, війна на сході України абсолютно не схожа на наступальну операцію із захоплення Європи, ми вже давно не оперуємо масштабами танкових армій, змінилися глибини й розмахи операцій, не планується здійснювати прорив оборони противника в умовах радіаційного, хімічного чи біологічного зараження місцевості тощо.

Як варіант можна розглядати такі концепції застосування танка:

- засіб безпосередньої підтримки піхоти (великі кути огляду, динамічність силової установки);
- прорив підготовленої оборони (диференціювання захисту за проекціями);
- захищена артилерійська установка (круговий захист одного рівня, високоточна інерційна навігаційна система).

Але для забезпечення уніфікації та зниження витрат на експлуатацію зразок танка, прийнятого на озброєння у Збройні Сили України, має бути один. Ми небагата країна, тому не можемо дозволити собі розробляти більше одного типу високоаварієсних зразків ОВТ. При цьому концепція бойового застосування повинна дати відповіді:

- чи повинна машина мати елементи РХБ захисту екіпажу;
- чи повинна машина долати водні перешкоди глибиною до 5 м чи достатньо подолання броду (авторам не відомо ні про такі дії під час проведення АТО, ні про наявність у підрозділах ізолюючих протигазів);
- чи доцільне встановлення ракетного комплексу для боротьби із цілями на відстані до 5000 м за допомогою керованих ракет (не всі танки Т-64 мали ракетний комплекс);
- чи є необхідність у встановленні панорамного прицілу.

Загалом концепція бойового застосування визначає перспективний вигляд зразка озброєння та дає можливість отримати відповіді на запитання поточної модернізації існуючих зразків. Відомо, що нагальними питаннями модернізації танків є:

- установа динамічного захисту;

- заміна приладів нічного бачення;
- заміна передпускових підігрівачів та встановлення додаткових енергоагрегатів.

А яким чином «Халіфат» застосовує свої танки в бойових діях у Сирії? У більшості випадків танки виступають передусім у ролі мобільних артилерійських платформ, зрідка використовуються в діях, схожих на класичні бойові дії.

Після війни Судного дня в 1973 р., коли іракська армія провела низку фронтальних ударів по ізраїльських позиціях, іракці вирішили змінити наступальну тактику. Іракські танкові й механізовані частини почали навчатися не атакувати сильно укріплені позиції, а одразу ж окопуватися і концентрувати всі наявні вогневі засоби (танки, артилерію, міномети, авіацію) для ліквідації противника. Саме це іракська армія зробила під час свого наступу на Іран у 1980 р.: танки просувалися, окопувалися за найменшого опору, після чого обстрілювали ворожі позиції, і як тільки ті досить «розм'якшувалися» знову починали рух. Під час Ірано-іракської війни іракські танки в основному виступали як самохідна артилерія й нічим не відзначилися в боях проти своїх іранських супротивників.

Крім того, танки практично не застосовуються для протитанкової боротьби. Це пояснюється тим, що в ісламістів достатньо протитанкових ракетних комплексів, безвідкатних гармат, а також класичних протитанкових засобів типу РПП-7 [8].

Але танки на сьогодні не є найпоширенішим зразком броньованої техніки. Пальму першості впевнено тримають БМП та БТР [9]. Вони виконують завдання із забезпечення безпеки обстановки та правопорядку, контролю території, надання допомоги при запобіганні та ліквідації наслідків терактів, причому використовуються гусеничні бойові машини піхоти, колісні бронетранспортери, броньовані автомобілі з підвищеним рівнем протимінного захисту. Підвищений інтерес провідних країн НАТО до розробки та прийняття на озброєння бойових колісних машин (БКМ) з підвищеним рівнем балістичного та протимінного захисту зумовлений тим, що така техніка може ефективно використовуватися для вогневої підтримки дій тактичних мобільних груп, які перебувають у відриві від основних сил, а також для виконання спеціальних, розвідувальних, пошуково-рятувальних завдань, бойового патрулювання в умовах активного використання протитанкових засобів ближнього бою та високого ступеня мінної небезпеки. Крім того, вона може використовуватися в процесі проведення миротворчих операцій для бойової охорони військ, супроводження колон і патрулювання конфліктних зон.

Додатковому поширенню БКМ сприяє також:

- зменшення чисельності збройних сил держав і відповідна необхідність підвищення їхньої оперативної мобільності;
- можливість широкого застосування в конструкціях зразків вузлів та агрегатів, що створені для машин

цивільного призначення і є значно дешевшими порівняно зі спеціально розробленими для використання у військовій техніці, і як наслідок – скорочення циклу виробництва в разі необхідності створення зразків специфічного призначення.

Для військовослужбовців служба в зонах конфліктів означає постійну участь у патрулюванні, супроводженні колон, рейдах, службу на блокпостах та автономні дії у складі невеликих підрозділів. Причому противник поряд зі стрілецькою зброєю постійно використовує протитанкові засоби ближнього бою, веде вогонь із засідок з близьких відстаней, з флангів або з тилу, широко використовує фугасні протитанкові міни та саморобні вибухові пристрої.

За таких умов стрімко зростають вимоги до захисту БКМ, котрі, як виявилося, мають недостатній рівень захисту, що спричиняє значні втрати особового складу. Усунення цього недоліку здійснюється шляхом підвищення рівня захисту серійних машин за рахунок установлення додаткових броньових елементів і створенням нових зразків БКМ з підвищеним рівнем захисту.

Показовим прикладом підвищення рівня захищеності є заходи (із залученням фірми-розробника), які проводяться на автомобілі НММWV та охоплюють балістичний захист днища, периметру, комплект захисту кулеметника та додатковий захист даху, але які в цілому призводять до значного перевантаження зразків, підвищення питомого тиску на ґрунт і, як наслідок, до значного погіршення рухомості, застрягання в пісках і нездатності виконувати завдання за призначенням. Загалом споряджена маса НММWV зросла на 68%, якщо порівнювати перший базовий варіант автомобіля М998 з найбільш захищеним сучасним зразком М1151 [10].

Дуже схожа ситуація з БТР-4 та БТР-80: різниця в масі за незмінної колісної формули не може не призводити до погіршення прохідності.

Намагання забезпечити круговий захист від усієї номенклатури засобів ураження призводить до створення важких БТР на базі танків та використання танків як БТР і передових пунктів управління, однак для досягнення переваги над противником кількість таких зразків на озброєнні повинна бути значною, що є фінансово обтяжливим. Тому одночасно з важкими зразками на озброєнні перебуває велика кількість транспортних засобів без броньового захисту (автомобілі багатоцільового призначення, легкі ударні й патрульні автомобілі) та з різними рівнями захисту від куль стрілецької зброї зі свинцевим, сталевим і бронебійним осердям відповідно. Але й у зразках із задекларованим рівнем захисту цей захист не є повним [11]. Будь-який зразок має значну кількість ослаблених зон, влучання в які призводять до його ураження. Це скло, прилади спостереження, бійниці, місця проходу в захищений об'єм кабелів і трубопроводів, колеса та інші елементи.

Крім того, створюються зразки з високим рівнем протимінного захисту і спорядженою масою 17–22 тони.

На жаль, у науково-технічній літературі відсутня узагальнена ідеологія розв'язання проблеми підвищення рівня захищеності БКМ. Як наслідок це призвело до відсутності конструктивних вимог до зразків, виконання яких підвищує стійкість до ураження без додаткового бронювання та можливість установа додаткових елементів бронювання для забезпечення максимального рівня захищеності при мінімальній збільшенні спорядженої маси.

Фактично відбувається перетворення БКМ на рухоме укриття для особового складу, що має забезпечити захист від будь-яких загроз, але для колісних машин зробити це набагато важче, ніж для гусеничних, через істотну різницю в питомому тиску на ґрунт. Крім того, зменшення швидкості руху в поєднанні з погіршенням параметрів прохідності та збільшенням габаритних розмірів підвищує ймовірність ураження.

Але цей досвід не був урахований у Збройних Силах України, по-перше, тому, що РФ не вважалася ворогом і, відповідно, ніхто не планував вести з нею війну. А по-друге, у спадок нам залишилася армія, що значно перевищувала потреби держави: Україна не мала зазіхань на територію інших держав та фінансового ресурсу для утримання численних збройних сил. Тому на момент початку військової агресії проти України на озброєнні Збройних Сил України перебувала застаріла техніка колишнього СРСР та одиничні зразки модернізованої техніки, серійне виробництво яких не було розпочате, а прийняті на озброєння зразки фактично повторювали старі концепції.

Тому Україна зустріла ворога зразками легкоброньованих машин, які перебувають на озброєнні Збройних Сил та не повною мірою відповідають сучасним потребам військ. Передусім це стосується зразків, що дісталися нам у спадок від СРСР. Ознаками невідповідності є:

- низький рівень балістичного захисту, особливо бортових проекцій та корми;
- відсутність протимінного захисту;
- застарілі засоби зв'язку;
- відсутність необхідної кількості запасних частин.

Однак найголовнішими перешкодами, що заважають розв'язати проблему балістичного захисту, є:

- не вирішене питання перевезення особового складу (БМП/БТР чи захищені патрульні автомобілі);
- відсутність рішення про диференціацію рівнів захисту екіпажу машини і десанту;
- установа декількох зразків зброї на один канал пошуку цілей;
- необхідність плавання чи додання водних перешкод по дну;
- розташування обладнання в заброньованому просторі машини через побоювання, що воно буде пошкоджене або його вкрадуть.

Хоча якщо підходити до зразка як зброї, що в бойовій ситуації повинна забезпечити перевагу над противником і підвищення ймовірності збереження життя військово-

службовців, то вихід з ладу (знищення), наприклад, акумуляторних батарей є мінімальною платою за це і надає можливість зменшити заброньований об'єм і, відповідно, збільшити його товщину при збереженні маси незмінною. Причому це стосується як легкоброньованої, так і важкоброньованої техніки.

Усі елементи бойової машини повинні функціонувати як система захисту особового складу (екіпажу) та озброєння залежно від призначення зразка. А існуючий підхід має на меті забезпечити збереження всіх елементів зразка шляхом розташування їх у заброньованому просторі, що збільшує його об'єм і не дає змоги збільшити його товщину через значне зростання маси. Починається пошук шляхів застосування легкосплавних, керамічних броньових матеріалів та їх комбінацій попри те, що їхня ціна переважає вартість сталевих броні в десятки разів.

Тому, виходячи з викладеного, можна сформулювати концепцію побудови системи озброєння: «Система озброєння Збройних Сил України повинна бути орієнтована на захист території держави від економічно значно переважаючого противника». На жаль, реалізація концепції в такому формулюванні потребує відмови від імперських амбіцій, що є дуже важким не лише для старшого, а й для великої частини середнього покоління, однак дасть змогу перейти від створення одиничних високовартісних зразків до масового виробництва дешевших зразків.

Принципи реалізації концепції побудови системи озброєння:

1. Асиметричний підхід до визначення пріоритетів розвитку ОВТ шляхом створення не аналогів, а зразків, здатних їм протидіяти або внеможливити їх функціонування.

Пов'язано це з тим, що ми звикли порівнювати зразки шляхом протиставлення кількісних показників їхніх характеристик за принципом «більше-менше». За цим самим принципом розробляються оперативні-тактичні вимоги й тактико-технічні завдання. У випадку неспроможності промисловості виконати висунуті вимоги відбувається просте їх зниження до рівня спроможності. Як результат, на виході маємо високовартісні зразки з середніми технічними характеристиками і призначенням, що не відповідає сучасним вимогам.

Крім того, це призводить до ведення війни як розміну втратами – як у грі з визначеними правилами, що в асиметричному конфлікті призводить до поразки, тоді як ми повинні забезпечити гарантоване стримування противника.

2. Максимальне застосування у зразках ОВТ цивільних комплектуючих: наша держава не може дозволити собі використовувати, наприклад, наддорогі радіоелектронні компоненти класу military. Забезпечення вимог щодо стійкості до зовнішніх впливів має відбуватися за рахунок схемно-компонувальних рішень.

3. Проведення операцій технічного обслуговування і ремонту постачальниками комплектуючих і перенесення

ремонтного фонду на їхню базу (відмова від складування запасних частин).

4. Диверсифікація постачальників комплектуючих за умови повної поблочної уніфікації.

5. Принцип гарантованого забезпечення: забезпечити 100% штатної потреби, нехай і посередньої якості, й лише після цього можна для окремих підрозділів підвищувати якість.

Висновки

1. Створення основних зразків озброєння повинно відбуватися в рамках концепції побудови системи озброєння для потреб Збройних Сил України, що враховує економічні, воєнно-політичні та природно-географічні умови України.

2. Головною перешкодою на шляху розв'язання проблеми підвищення ефективності бойових броньованих машин є відсутність підходів до їх створення і, відповідно, бойового застосування, що мають базуватися на розумінні асиметричності як нинішньої війни з РФ, так і будь-яких майбутніх війн за участі України.

Перелік літератури

1. Тенденції розвитку форм і способів збройної боротьби в сучасних локальних війнах і збройних конфліктах: монографія / П. П. Ткачук, С. П. Мосов, О. П. Красюк та ін.; за ред. к. і. н. Г. П. Воробйова. – Львів : НАСВ, 2015. – 90 с.

2. Локальні війни та збройні конфлікти другої половини ХХ століття: Історико-філософський аспект: монографія / О. І. Гуржій, С. П. Мосов, В. Д. Макаров та ін. – К. : Т-во Знання України, 2006. – 356 с.

3. Пащетник О. Д., Поліщук Л. І., Маврін С. І. Еволюційний вплив розвитку засобів ураження, умов, форм і способів

ведення бойових дій на автоматизацію управління військами і зброєю / О. Д. Пащетник, Л. І. Поліщук, С. І. Маврін // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. – 2016. – № 3 (48). – С. 26–29.

4. Леонов В. В., Ворочич Б. О. Парадокс асиметрії в сучасних міжнародних збройних конфліктах / В. В. Леонов, Б. О. Ворочич // Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. – 2016. – № 1. – С. 29–34.

5. Герасимов В. Векторы развития военной стратегии / В. Герасимов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://redstar.ru/vektory-razvitiya-voennoj-strategii/>.

6. Сурков В. Долгое государство Путина / В. Сурков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ng.ru/ideas/2019-02-11/5_7503_surkov.html.

7. Военная доктрина Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>.

8. Puxton M. Etat islamique et chars d'assaut: comment les djihadistes emploient leurs blindés en Irak et en Syrie [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.france-soir.fr/politique-monde/etat-islamique-et-chars-d-assaut-analyse-emploi-blindes-par-les-djihadistes-conflit-syrie-irak-terrorisme-combats-mossoul-daech-guerre-ei-tactique-strat%C3%A9gie-inedit-exclu>.

9. The Military Balance 2018. – International Institute for Strategic Studies. – 2018.

10. Lenaers M. Sustaining the Joint Force/Improving the Future Force. – Tactical Wheeled Vehicles Conference, Monterey, California, 4–6 February 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dtic.mil/ndia/2007twv/lenaers.pdf>.

11. Исследование защитных структур бронированного автомобиля М1114 НММВВ / В. В. Глебов, Ю. Н. Костин, А. В. Лукьянов [и др.] // Артиллерийское и стрелковое вооружение. – 2010. – № 3 (36). – С. 20–25.

DOI 10.33099/2618-1614-2019-8-3-36-39

УДК 354.42.44

В. М. Шемаєв,*доктор військових наук, професор,**головний науковий співробітник**Національного інституту стратегічних досліджень,***М. М. Присяжнюк,***кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,**професор кафедри національної безпеки**Національної академії Служби безпеки України,***А. П. Онофрійчук,***кандидат економічних наук, заступник директора**з економічних питань ТОВ «БК СЕРВІСРЕМБУД»*

Соціальні мережі в аспекті інформаційної безпеки

У статті розглядається забезпечення інформаційної безпеки в соціальних мережах. Досліджуються соціальні мережі як середовище маніпулятивного впливу та розкриваються причини й наслідки негативного впливу в соціальних мережах.

Ключові слова: соціальна мережа, маніпулятивний вплив, інформаційна безпека.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток інформатизації прискорив процеси інтеграції світового масштабу. Новітні інформаційно-комунікаційні технології та соціальні мережі стали ефективним знаряддям розвитку суспільства і взаємовідносин між державами. Серед користувачів мережі Інтернет важко знайти людину, яка б не мала профілю або навіть кількох у соціальних мережах. Проте зростання їхнього суспільного значення зумовлює і зростання вразливості елементів інформаційної інфраструктури до негативних впливів. Інформаційна інфраструктура стала об'єктом інформаційної агресії та інформаційних воєн. А це, у свою чергу, призводить до того, що суспільство може піддаватися сугестивному маніпулятивному впливу в глобальному інформаційному просторі.

Тому тему наукової статті «Соціальні мережі в аспекті інформаційної безпеки» можна вважати актуальною й такою, що потребує детального дослідження.

Аналіз останніх публікацій показав, що забезпечення інформаційної безпеки в соціальних мережах стало предметом конкретних наукових досліджень. Проблеми негативного впливу на людей у соціальних комунікаціях розглянуті в роботах таких науковців, як Я. А. Деркаченко, А. М. Пелещишин, О. Шклярська та ін.

Метою цієї статті є розкриття сутності соціальних мереж в аспекті інформаційної безпеки.

Об'єктом дослідження є соціальні мережі.

Предметом дослідження є інформаційна безпека в соціальних мережах.

Виклад основного матеріалу. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології дають змогу створювати в Інтернеті як постійні, так і тимчасові соціальні структури, об'єднані єдиними нормами, спільними інтересами та комунікаційними можливостями. На відміну від традиційних ЗМІ мережеві співтовариства мають соціальний характер, формуються на основі емпатії (співчуття) та мають певні переваги: доступність, відкритість, оперативний обмін інформацією, зворотний зв'язок, можливість установа нових зв'язків, неформальне спілкування, полегшений пошук необхідного користувача соціальної мережі тощо.

У поширеному розумінні соціальна мережа – це спільнота людей, об'єднана загальними інтересами чи загальною справою для безпосереднього спілкування між собою. Соціальні мережі є авторитетним джерелом інформації та через свою доступність і популярність налічують найбільше число акаунтів (користувачів) у глобальній мережі Інтернет. Потік інформації в них має двосторонній напрямок, тому учасники спілкування можуть бути одночасно як комунікаторами, так і реципієнтами. Соціальні мережі часто виступають у ролі неформальних ЗМІ, де будь-який користувач може опублікувати новинне повідомлення про події. У відвідувачів соціальних мереж формується відчуття власної можливості впливу на соціально-політичні процеси в державі.

Близько 78% людей довіряють інформації із соціальних мереж, оскільки аудиторія може залучатися до інформації надією розв'язати будь-які проблеми.

Сучасні соціальні мережі є одними з найбільш відвідуваних ресурсів. Вони дають можливість одночасно передавати інформацію на будь-яку відстань у реальному масштабі часу значній аудиторії в усьому світі. Згідно з даними компанії comScore, їх використовують близько 80% усіх користувачів Інтернету.

Проте ця особливість може використовуватися також з метою цілеспрямованих деструктивних впливів на національний інформаційний простір. Виникає загроза соціальної небезпеки, пов'язаної із застосуванням технологій штучної зміни поведінкових реакцій людини і впливу на свободу її волевиявлення. З'явилися нові загрози, пов'язані з неусвідомлюваними інформаційними впливами, формуванням штучної психічної залежності та маніпулюванням суспільною свідомістю, що розглядається як психологічний вплив, майстерна реалізація якого веде до прихованого збудження в користувача соціальних мереж намірів, котрі не збігаються з її реальними бажаннями.

У контенті соціальних мереж містяться надзвичайно великі об'єми інформації, яка не завжди є якісною, достовірною та об'єктивною. На додачу самі ж користувачі зазначають правдиві відомості про себе та оприлюднюють власні фото заради того, щоб краще дізнатися про життя інших. Тож сьогодні постали дві ключові проблеми, а саме: щодо захисту користувачів від впливів інформації, яка несе певний прихований зміст, і захисту інформації самих же користувачів.

З іншої боку, соціальні мережі є новою й недостатньо освоєною технологією інформаційного обміну в суспільстві, тому в ньому зростає вразливість до можливих негативних інформаційних впливів. Сучасні соціальні мережі, крім цілей міжособистісної комунікації, часто використовуються маніпуляторами для збурення суспільних протестів, спричинення збройного протистояння та захоплення влади насильницьким шляхом. Задля того, щоб керувати і впливати на людину використовуються спеціальні маніпулятивні технології.

Можна виокремити такі ознаки маніпулятивного впливу в соціальних мережах, як:

- прихованість маніпулятивного впливу;
- уміле оперування інформацією;
- латентний вплив на здійснення вибору;
- переважний акцент робиться на «масових людей»;
- ідея «прибирання до рук», перетворення об'єкта маніпулювання на «ідеального раба»;
- спонукання до певної поведінки за допомогою обману або гри на передбачуваних слабкостях іншого;
- створення ілюзорного бажання пристосуватися до чогось нового, що лежить в основі сугестії;
- майстерність застосування прийомів впливу;
- ставлення до іншого як до засобу, об'єкта, знаряддя, мішені;

- прихований примус, програмування думок, намірів, почуттів, відносин, установок, поведінки;
- управління і контроль, експлуатація іншого, використання його як об'єкта, предмета;
- збереження ілюзії самостійності об'єкта маніпулювання [1].

Робота в соціальних мережах впливає на центр задоволення в мозку. Бажання повторного отримання цих емоцій змушує людину проводити там дедалі більше часу. Людина отримує багато різновидів інформації дрібними порціями за короткий проміжок часу. До такого режиму роботи мозок звикає дуже швидко. Зручність, швидкість і доступність соціальних мереж і є факторами формування залежності. Саме через надання контенту дрібними порціями в потрібній тональності досягається нейролінгвістичне програмування. Це дає можливість поширювати чутки, які надаються маніпуляторами зазвичай «вирваними» кусками інформації, та викликати в користувачів необхідну емоційну реакцію.

Часто соціальні мережі використовуються з метою здійснення маніпулятивного впливу на суспільну свідомість населення країни та для інформаційного протистояння на міжнародному рівні.

В умовах гібридної війни Російської Федерації проти України небезпечний деструктивний інформаційно-психологічний вплив, спрямований на розпалювання національних, релігійних та інших протиріч, ненависті й непокори, здійснюється в таких найпопулярніших соціальних мережах, як «ВКонтакте», «Однокласники», Facebook тощо.

Факторами цього небезпечного впливу є:

- неспроможність відвідувачів соціальних мереж аналізувати великі масиви інформації та перевіряти її на достовірність;
- недостатня технічна підготовка реципієнтів масової комунікації для отримання із соціальних мереж якісної інформації.

Це призводить до того, що відвідувачі соціальних мереж можуть піддаватися впливу деструктивних маніпулятивних технологій, ворожій пропаганди, спеціальних інформаційних операцій тощо, які активно проводяться в глобальному інформаційному просторі.

Тому сьогодні маніпулятивний вплив на психіку людини в соціальних мережах став можливим не лише під час безпосереднього контакту, а й через Інтернет-ресурси.

Основним завданням маніпуляторів є внесення «сенсаційної» інформації в середовище користувачів соціальних мереж із метою подальшої трансляції ними цієї інформації ширшому загалу, представляючи при цьому її як суспільну думку та настрої певної частини людей.

Сучасні інформаційні технологи в соціальних мережах використовують різні прийоми маніпулятивного впливу. Одним з них є *прийом соціального доказу*, розрахований на використання групового інстинкту «масової людини», яка переймає нав'язану їй ілюзорну

поведінку більшості. Спрацьовує так званий «ефект наговпу» – «як більшість, так і я». При цьому немає необхідності витрачати додатковий час і напружувати мізки для перевірки отриманої інформації на достовірність.

Часто в соціальних мережах маніпулятори використовують технології нейролінгвістичного програмування (НЛП), які демонструє *прийом дзеркального повернення*, коли маніпулятор спілкується з реципієнтом «його мовою». Для ефективного інформаційного впливу та переконання реципієнта маніпулятор здійснює підлаштування – процес установлення і підтримання «рапорту» (мовою НЛП – контакту) з іншою людиною шляхом приєднання до її моделі світу, мови, ідеалів, цінностей, справжніх переживань [2].

З метою збурення населення, підтримки акцій протесту й масової непокори на території України в соціальних мережах використовується *прийом «вмонтованих» мовних команд*. Цей прийом характеризується смисловим наголошенням вмонтованої інформації, що являє собою фрагмент вислову, здатного викликати у відвідувачів соціальних мереж певні емоції та змінити їхні думки в напрямі, потрібному маніпулятору. Соціальні мережі дають змогу забарвлювати текстовий матеріал потрібною емоційною інтерпретацією, тим самим визначаючи своє ставлення до змісту наданої інформації, що важливо при формуванні громадської думки. Як правило, маніпулятори подають цю інформацію з різним змістом, проте з одним емоційним забарвленням.

Ефективним для маніпулятивного впливу є також прийом «вкидання частини інформації». Ця частина інформації сформована так, що підштовхує індивіда самому доповнювати зміст повідомлення в необхідному для маніпулятора напрямі.

Маніпулятори соціальних мереж запозичили відомий ще із часів міністра пропаганди фашистської Німеччини Й. Геббельса *прийом багаторазового повторення*, який базується на постійному повторенні певного твердження, що призводить до сприйняття його мережевим співтовариством як єдино правильного.

Варто зазначити, що крім зазначених маніпулятивних прийомів у соціальних мережах також використовуються технології інформаційного впливу звичайних ЗМІ.

Крім цього, для приховування смислового змісту, інформація в соціальних мережах подається маніпуляторами певними порціями та в несистематизованому вигляді, що викликає в користувачів утруднення щодо аналізу її значення та сутності.

Соціальні мережі збирають біографічні дані, щоб допомогти користувачам легко знаходити один одного. Така інформація також залучає мисливців за персональними даними. Існує чимало спеціальних програм стеження і зламу. Деякі з них можна безкоштовно скачати в Інтернеті, а складніші – купити. Наприклад, одна з найпопулярніших програм Spy Reson не лише фіксує все, що було введено з клавіатури, в тому числі паролі,

а й записує чати, які велися з використанням комп'ютера (ICQ, Skype, MSN).

Виявити такого електронного зломщика вкрай важко. Тому для забезпечення власної безпеки варто обмежити особисту інформацію в соціальних мережах. Сучасні технології дають змогу виявити персональні дані в соціальній мережі, не використовуючи незаконні засоби [3].

Не слід також забувати про масу різних вірусних програм і троянів, здатних фіксувати все, що відбувається на екрані, та запам'ятовувати порядок введення символів з клавіатури персонального комп'ютера чи смартфона. Як наслідок, паролі й логіни, необхідні для входу в той чи інший акаунт, а згодом персональна інформація та вміст потрапляють до рук зловмисників.

Існують також фальшиві акаунти, які фахівці називають ботами (скорочення від «робот»), головне завдання яких – керувати настроями людей у соціальних мережах.

Такими послугами активно користуються політичні та громадські діячі. Політтехнологи у 90% політичних проєктів купують лайки, проплачують коментарі та загалом організують цілі піар-кампанії в соціальних мережах. Прикладом цього є популярність сторінок окремих політичних чи громадських діячів, які мають десятки тисяч підписантів, але їхні записи не набирають більше десятків «лайків» [4].

До негативних наслідків варто віднести також залежність від соціальних мереж як одну з найгостріших особливостей комунікацій.

Статистика на сьогодні така: понад 10% усіх Інтернет-користувачів страждають на залежність від соціальних мереж, і найчастіше залежними стають люди від 18 до 24 років. Залежність від соціальних мереж дійшла до того, що люди «сидять» у них постійно – на роботі, у транспорті, під час навчання та обіду, спілкуються в соціальних мережах, перебуваючи на відстані кількох метрів один від одного.

Виникає нагальна потреба забезпечення інформаційної безпеки особи, окремих груп і населення загалом від негативних інформаційно-психологічних впливів у соціальних мережах.

Висновки

Сучасні соціальні мережі є важливим інструментом комунікації. Проте вони також є середовищем для поширення матеріалів маніпулятивного впливу. Це може призвести до виникнення (корегування) певних уявлень, суджень, вчинків чи організації соціальних протестів, які використовуються внутрішніми і зовнішніми конкурентами для досягнення різного роду цілей.

Основним об'єктом негативного впливу обирається молодь, серед якої найбільша частка користувачів соцмереж і якій притаманні такі якості, як нігілізм і бунтарство, що маскують під національну ідею [5].

Варто зауважити, що наслідками деструктивних маніпулятивних прийомів є негативний вплив на свідомість і підсвідомість користувачів соціальних мереж, який може спричинити придушення їхньої волі та навіть призвести до зміни індивідуальності. У результаті довготривалого інформаційно-психологічного впливу можуть виникати зазомбовані групи, готові до будь-яких дій, керованих ззовні, а це, у свою чергу, може спричинити реальну загрозу національній безпеці.

Попри те, що сучасні новітні інформаційно-комунікаційні технології та соціальні мережі стали ефективним знаряддям розвитку суспільства і взаємовідносин між державами, виникають нові загрози, пов'язані з використанням соціальних мереж для здійснення деструктивних маніпулятивних інформаційних впливів, порушення життєво важливих інтересів людини, суспільства й держави та створення загроз інформаційній інфраструктурі та національній безпеці України загалом.

Саме тому постає питання ефективного забезпечення інформаційної безпеки як важливої складової національної безпеки.

Перелік літератури

1. Інформаційна безпека (соціально-правові аспекти) : підручник / В. В. Остроухов, В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк, Я. М. Жарков та ін.; за заг. ред. Є. Д. Скулиша. – К. : КНТ, 2010. – 776 с.
2. Сугестивні технології маніпулятивного впливу: навч. посіб / [В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк, Л. Ф. Компанцева, О. Д. Бойко, В. В. Остроухов]; за заг. ред. Є. Д. Скулиша. – К. : ВІПОЛ, 2011. – 248 с.
3. Шпигунство в соціальних мережах : Інтернет-конференція кафедри інформаційних технологій НУ «ОЮА» / А. О. Яцишин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://conf.inf.od.ua/doklady-konferentsii/spisok-materialov-konferentsii/56-yatsishin-a-o-student-2-go-kursu-institutu-prokuraturi-ta-slidstva-nu-oyua-naukovij-kerivnik-k-t-n-dotsent-zaderejko-o-v-shpigunstvo-v-sotsialnikh-merezhakh>.
4. Знайомтесь, це боти: Завдяки їм політики намагаються підвищувати свій рейтинг / Є. Коляда // Експрес-онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://expres.online/archive/news/2016/11/25/214655-znayomtes-boty-zavdyakuyim-polityky-namagayutsya-pidvyshchuvaty-sviy-reyting>.
5. Соціальні мережі як середовище для технологій маніпулятивного впливу / ІССС – Міжнародний центр протидії кіберзлочинності / Я. А. Деркаченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://iccc.pro/article/socialni-merezhi-yak-seredovyshe-dlya-tehnologiy-manipulyatyvnogo-vplyvu>.

DOI 10.33099/2618-1614-2019-8-3-40-44
УДК 355.233

В. С. Артамощенко,

*кандидат військових наук, доцент,
заступник директора Департаменту військової освіти,
науки, соціальної та гуманітарної політики
Міністерства оборони України, полковник,*

О. Ю. Фаворська,

*керівник проектного офісу реформ
Міністерства оборони України*

Управління змінами щодо розвитку системи військової освіти на засадах програмно-проектного менеджменту

Сформульовано мету проекту, сформовано базові компоненти, визначено основні завдання й етапи реалізації проекту управління змінами щодо розвитку системи військової освіти на засадах програмно-проектного менеджменту.

Ключові слова: проект, система військової освіти, програмно-проектний менеджмент.

© В. С. Артамощенко, О. Ю. Фаворська, 2019

Постановка проблеми в загальному вигляді. Армія спроможна виконувати завдання оборони держави, якщо вона вкомплектована досвідченим та підготовленим персоналом. Навчений, підготовлений, натренований та вмотивований солдат, сержант, офіцер, здатний ефективно застосувати зброю, є запорукою успішного виконання завдань за призначенням підрозділом, військовою частиною, Збройними Силами.

Оборонна реформа пройшла апогей виконання масштабних заходів, визначених Стратегічним оборонним бюлетенем України і матрицею їх виконання. Військова освіта і підготовка кадрів є й надалі залишатимуться одним з пріоритетних завдань оборонної реформи [1–4].

Фундаментальною основою системних змін у військовій освіті є створення цілісності умов підготовки військових фахівців, яка відповідає потребам Збройних Сил України, міжнародним стандартам якості підготовки військовослужбовців, стандартам і процедурам, прийнятим у збройних силах держав – членів НАТО. Для досягнення мети потребують змін нормативно-правова база, зміст освіти і підготовки, система управління військовою освітою, зміст підготовки науково-педагогічних (педагогічних) працівників (НПП), матеріально-технічне забезпечення та інші складові.

Таким чином, розвиток системи військової освіти являє собою процес комплексних змін з метою набуття нових якостей та ознак, досягнення нової мети і спроможностей системи. Завдання розвитку є пріоритетним і комплексним, охоплює широкий спектр діяльності, а процес управління змінами має бути керованим та прогнозованим.

У теорії управління комплексні завдання управління змінами вирішує програмно-проектний менеджмент. Програми та проекти створюють у різних галузях та сферах діяльності [5, 6]. Кожний проект спрямований на вирішення конкретних завдань для досягнення визначеної мети та має обмеження за часом і бюджетом. Управління проектами дає змогу ефективно управляти змінами в будь-якій сфері діяльності. Методологія програмно-проектного менеджменту є єдиною, стандартизованою та зрозумілою, вона розвивається найшвидше з усіх існуючих підходів менеджменту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про досягнення успіху впровадження програмно-проектного менеджменту в освітній діяльності з підготовки здобувачів освіти за відповідними спеціальностями, формування освітніх програм, програм навчальних дисциплін, курсів [7, 8], а також процесів управління закладами вищої освіти [9].

Водночас система військової освіти є складною системою, а напрями її розвитку охоплюють усі її складові. Так, за результатами системної роботи з аналізу систем освіти і підготовки військових фахівців у країнах – членах НАТО визначені основні зміни, які імплементують стандарти НАТО в систему військової освіти України,

основним гаслом змін визначено професіоналізацію військової освіти, а основними завданнями її досягнення є [2]:

- перехід до здобуття освіти на тактичному, оперативному та стратегічному рівнях військової освіти;
- запровадження діяльності «школи оборонного менеджменту» та «школи лідерства» як складових професіоналізації освіти;
- перегляд кваліфікаційних вимог і штатно-посадових категорій до військових посад офіцерського складу щодо здобуття освітніх ступенів та рівнів військової освіти;
- опрацювання механізмів мотивації на здобуття офіцерами освітніх (освітньо-наукових, наукових) ступенів на всіх рівнях військової освіти;
- перегляд змісту освіти та фахової підготовки, впровадження в освітній процес процедур і стандартів НАТО.

Усе це спонукає до певних змін, які можуть виконуватись окремо відповідними структурними підрозділами Міністерства оборони України, Генерального Штабу Збройних Сил України, інших органів військового управління в межах їхніх повноважень і завдань, тобто в повсякденній діяльності. Такий спосіб внесення змін матиме ознаки операційної діяльності (постійний характер, повторюваність дій, контроль окремих завдань) та, що найголовніше, не матиме чітко окресленого кінцевого результату.

Інший шлях управління змінами – реалізація за єдиним керівництвом, метою, послідовністю, термінами та ресурсним забезпеченням. За вказаних умов процес управління змінами в системі військової освіти повинен реалізовуватись із застосуванням методології програмно-проектного менеджменту.

Таким чином, невіршеною частиною важливого завдання розвитку системи військової освіти є впровадження програмно-проектного менеджменту як фундаментальною складовою теорії управління змінами в операційну

діяльність органів військового управління всіх рівнів, залучених до досягнення Оперативної цілі 5.2 «Удосконалення системи військової освіти та підготовки кадрів» [1] і подальшого розвитку.

Метою статті є формулювання мети проекту, формування базових компонентів, визначення основних завдань та етапів реалізації проекту управління змінами щодо розвитку системи військової освіти на засадах програмно-проектного менеджменту.

Виклад основного матеріалу. Виконання завдання професіоналізації військової освіти та впровадження стандартів і процедур НАТО пов'язане передусім з новими вимогами до осіб, які здобули освіту і підготовлені до дій у сучасному зовнішньому середовищі. Перелік компетентностей, які має здобути випускник, зумовлює зміни в системі військової освіти: вона має набути нових ознак та якостей, тобто нових спроможностей.

Таким чином, стратегічною метою розвитку системи військової освіти є набуття системою військової освіти спроможностей для формування у здобувачів освіти і підготовки нових освітніх та професійних компетентностей, операційної сумісності на основі стандартів, прийнятих у збройних силах держав – членів НАТО.

Для досягнення мети потрібно дати відповідь на три запитання: що зробити (завдання), до якого часу (строк), який ресурс (бюджет)? Саме такі ознаки формують поняття «проект», а управління проектом є комплексом заходів, які забезпечують досягнення очікуваних результатів відповідно до встановлених вимог в обумовлений термін у рамках бюджету [10].

Формування базових компонентів і завдань проекту здійснено за методологією DOTMLPFI (*Doctrines, Organization, Training, Materiel, Leadership, Personnel, Facilities, Interoperability*). Розгляньмо їх детальніше (рис. 1).



Рис. 1. Базові компоненти проекту управління змінами щодо розвитку системи військової освіти

Законодавство (*Doctrines*). Завдання – приведення законодавчої та нормативно-правової бази у відповідність до нової мети і змісту освіти та полягає у внесенні змін до законів України і нормативно-правових актів, які внаслідок системних перетворень військової освіти і підготовки, спроможної забезпечити набуття здобувачами нових освітніх і професійних компетентностей.

Організація (*Organization*). Завдання – приведення структури вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ), військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти (ВВП ЗВО) та навчальних центрів у відповідність до вимог і змісту освіти й підготовки.

Підготовка (*Training*). Завдання – приведення стандартів освіти та підготовки, навчальних планів і програм у відповідність до вимог і змісту освіти та підготовки. Розроблення та наповнення новим змістом навчання стандартів вищої військової освіти, професійних стандартів підготовки, навчальних планів, програм і робочих програм навчальних дисциплін.

Забезпечення (*Materiel*). Передбачено, що проект реалізується в межах видатків, передбачених Міністерством оборони України на утримання Збройних Сил України, видатки дають можливість реалізувати визначені завдання.

Керівництво (*Leadership*). Завдання – приведення структури управління, підпорядкованості та розмежування відповідальності між органами військового управління, які є замовниками на підготовку військових фахівців, і ВВНЗ та ВВП ЗВО до вимог і змісту освіти та підготовки. Підготовка керівного складу.

Персонал (*Personnel*). Завдання – приведення рівня підготовленості НПП та інструкторів до вимог і змісту освіти й підготовки. Комплектування ВВНЗ, ВВП ЗВО підготовленими НПП та інструкторами, здатними реалізувати новий зміст освіти. Окремим завданням підготовки персоналу є мовна підготовка НПП та інструкторів відповідно до вимог стандарту НАТО STANAG 6001.

Інфраструктура (*Facilities*). Завдання – приведення інфраструктури й матеріально-технічної бази ВВНЗ, ВВП ЗВО у відповідність до вимог та змісту освіти і підготовки для забезпечення здобувачами набуття нових освітніх і професійних компетентностей.

Сумісність (*Interoperability*). Завдання – впровадження стандартів НАТО, зокрема в процесі прийняття військових рішень, набуття операційної сумісності зі стандартами, прийнятими у збройних силах держав – членів НАТО.

Підсумковим результатом проекту є набуття системою військової освіти нових спроможностей для функціонування на постійній основі для якісної підготовки офіцерських (сержантських) кадрів для Збройних Сил України та подальшої інтеграції підсистем освіти всіх складових сектору безпеки та оборони України.

Основними етапами виконання проектів є ініціювання, планування, виконання, завершення проекту і передача результатів.

На етапі ініціювання (липень – грудень 2018 р.) керівництвом проекту сформульовано стратегічну мету проекту, визначено його зміст, розроблено Статут проекту, встановлено базові вимоги та обмеження. Базовими вимогами успішного виконання етапу є:

- вчасне та повне виконання Плану утримання та розвитку Збройних Сил України в частині розвитку системи освіти і підготовки;

- своєчасне надання методологічної підтримки з боку експертів Проектного офісу реформ Міністерства оборони України;

- своєчасне надання консультативно-дорадчої допомоги з боку міжнародних експертів партнерів держав – членів НАТО;

- стабільність складу проектної команди, своєчасність реалізації прийнятих рішень.

Важливим обмеженням є те, що проект реалізується в межах видатків, передбачених Міністерством оборони України на утримання Збройних Сил України.

На етапі планування (січень – лютий 2019 р.) створено проектну команду, проведено планування дій, необхідних для досягнення цілей проекту, визначено коло зацікавлених осіб і відповідальних виконавців, проведено стартову зустріч – робочу нараду з доведенням завдань і термінів виконання проекту. Етап завершується затвердженням Календарного плану.

Етап виконання (лютий 2019 – вересень 2021 рр.) проекту складається з двох умовних періодів: підготовки та імплементації. Умовними їх можна вважати через те, що певні заходи виконуватимуться послідовно, а деякі одночасно.

Період підготовки містить заходи щодо аналізу законодавства та нормативно-правових актів і внесення в них відповідних змін і триватиме впродовж 2019–2020 рр.

Зокрема, з метою приведення законодавчої та нормативно-правової бази у відповідність до нової мети і змісту освіти й підготовки розроблено проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (з питань військової освіти та науки)», яким передбачене внесення змін до Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту» щодо рівнів військової освіти (тактичний, оперативний, стратегічний), розширення повноважень центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, що здійснюють керівництво військовими формуваннями в системі військової освіти, щодо умов прийому на навчання до ВВНЗ (ВВП ЗВО), нормативів чисельності осіб, які навчаються, на одну штатну посаду науково-педагогічного працівника, переліку спеціалізацій підготовки здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і наукових кадрів в ад'юнктурі та докторантурі, порядку заміщення вакантних посад командування, науково-педагогічних працівників та організації освітнього процесу здобувачів вищої освіти у ВВНЗ (ВВП ЗВО).

Потребують розроблення проекти постанов Кабінету Міністрів України в частині затвердження нової редакції «Концепції військової освіти». Важливим кроком є

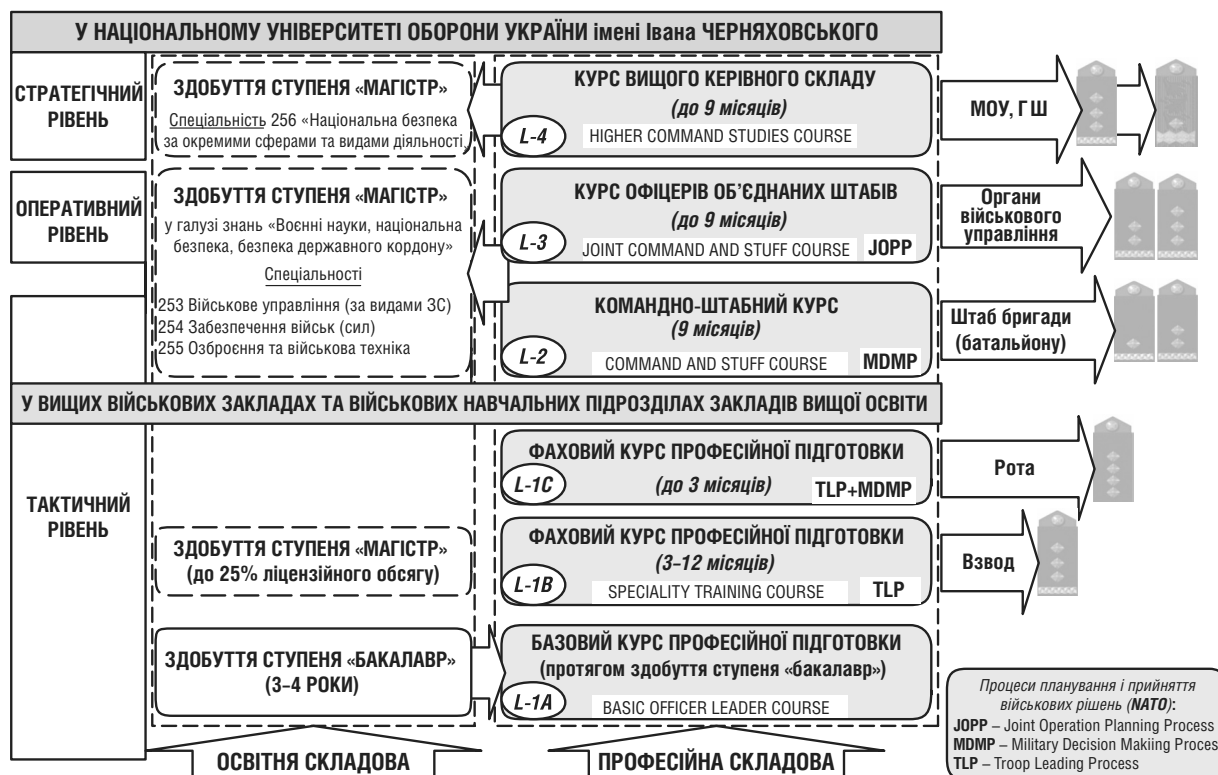


Рис. 2. Перспективна схема освітньої та професійної складової підготовки офіцерського складу (варіант)

також створення рамки кваліфікацій галузі наук «25 Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону», яка являтиме собою системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів для розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування і розвитку кваліфікацій [11] у вказаній галузі наук. По суті, цей документ є баченням та обрисом офіцера (сержанта) майбутнього покоління.

Важливими є також відповідні зміни в нормативно-правових актах Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України.

Період імплементації містить низку заходів і завдань:

- розроблення експериментальних освітньо-професійних (професійних) програм, навчальних планів-програм «школи оборонного менеджменту», «лідерських курсів» та програм мовної підготовки на тактичному, оперативному і стратегічному рівнях військової освіти;
- апробація «лідерських курсів» – курсів професійної підготовки (складових професіоналізації військової освіти) і нових магістерських програм на тактичному, оперативному і стратегічному рівнях військової освіти протягом 2019–2020 рр. (рис. 2);
- розроблення нових освітньо-професійних (професійних) програм за підсумками апробації курсів та програм (до вересня 2021 р.);
- підготовка та комплектування ВВНЗ, ВНП ЗВО й навчальних центрів НПП та інструкторами відповідно до визначених вимог;

- приведення структури ВВНЗ, ВНП ЗВО, навчальних центрів у відповідність до вимог та змісту освіти і підготовки;

- розвиток навчальної матеріально-технічної бази ВВНЗ, ВНП ЗВО, навчальних центрів відповідно до вимог та змісту освіти і підготовки.

Етап завершення проекту (початок – вересень 2021 р.) і переходу до функціонування на постійній основі розпочнеться набором здобувачів освіти на навчання за новими навчальними планами та програмами, триватиме протягом їхнього навчання та завершиться проведенням підсумкової атестації, випуском і призначення на посади офіцерського (сержантського) складу.

Особливості функціонування системи військової освіти свідчать про те, що оцінити досягнення стратегічної мети проекту можливо лише після завершення навчання здобувачами освіти на відповідному рівні військової освіти за результатами підсумкової атестації. Саме тому процес здобуття освіти є етапом завершення проекту.

Висновки. Таким чином, у статті сформульовано мету проекту, сформовано базові компоненти, визначено основні завдання й етапи реалізації проекту управління змінами щодо розвитку системи військової освіти на засадах програмно-проектного менеджменту, що дасть змогу управляти змінами в системі військової освіти з метою набуття нових спроможностей системою військової освіти.

Перспективи подальших досліджень. Напрямом подальших досліджень є створення системи оцінювання результатів освіти і підготовки за підсумками службової діяльності випускників, налагодження взаємного зв'язку замовник-виконавець на підставі створення єдиної бази даних та відповідного програмного забезпечення, у тому числі на платформі дистанційного навчання.

Перелік літератури

1. Стратегічний оборонний бюлетень України: Указ Президента України № 24-2016 від 6 червня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137>.
2. *Полторак С. Т.* Трансформація системи військової освіти України на шляху до досягнення стандартів НАТО / С. Т. Полторак // Наука і оборона. – 2018. – № 2. – С. 3–10.
3. *Пунда Ю. В.* Освіта – головна інвестиція в розвиток людського капіталу сектору безпеки і оборони України / Ю. В. Пунда // Наука і оборона. – 2018. – № 1. – С. 34–40.
4. *Сиротенко А. М.* Інновації в системі підготовки військових фахівців з вищою освітою: поняття, сутність, спрямованість / А. М. Сиротенко, С. О. Богунов, Ю. І. Приходько // Наука і оборона. – 2018. – № 3. – С. 38–46.
5. *Мельник Т. М.* Стан та перспективи розвитку проектного менеджменту в Україні / Т. М. Мельник // Торгівля, комерція, підприємництво. – 2011. – Вип. 12. С. 103–106 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Torg_2011_12_26.
6. *Кавтиш О. П., Гончарук А. Р.* Проектний менеджмент як ефективний інструмент соціально-економічного розвитку територій в Україні / О. П. Кавтиш, А. Р. Гончарук // Сучасні проблеми економіки та підприємництва. – 2011. – Вип. 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sb-keip.kpi.ua/article/view/50543/46523>.
7. *Коргуник Ю. В.* Ефективний проектний менеджмент як засіб інтернаціоналізації вищої освіти в Україні / Ю. В. Коргуник // Психолого-педагогічні науки. – 2016. – № 1. – С. 39–42.
8. *Придатко О. В.* Освітні проекти та програми як об'єкт проектного менеджменту / О. В. Придатко // Управління розвитком складних систем. – 2015. – Вип. 24. – С. 42–48 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Urss_2015_24_9.
9. Стратегічний маркетинг для навчальних закладів / Ф. Котлер, К. Фокс; [пер. з англ.]. – К. : УАМ; Вид. Хімджест, 2011. – 580 с.
10. PMBOK Guide and Standards [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.pmi.org/pmbok-guide-standards/foundational/pmbok>.
11. Постанова Кабінету Міністрів України № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» від 23 листопада 2011 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ № 509 від 12 червня 2019 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>.

DOI 10.33099/2618-1614-2019-8-3-45-50
УДК 355.45

О. М. Загорка,

доктор військових наук, професор, головний науковий співробітник Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського,

С. В. Поліщук,

кандидат військових наук, старший викладач Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, полковник,

І. О. Загорка,

старший науковий співробітник Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

Оцінювання оперативно-тактичної важливості пунктів управління угруповання військ

Важливість пунктів управління угруповання військ оцінюється при підготовці операції (бою) з метою визначення необхідності й порядку проведення заходів із забезпечення їх надійного функціонування під час ведення бойових дій. Запропоновано методика оцінювання важливості пунктів управління угруповання військ в операції (бою) на підставі використання методу аналізу ієрархій. Послідовне виконання наведених у методиці етапів оцінювання важливості пунктів управління дає підстави обґрунтовано здійснювати їх ранжирування і тим самим визначати необхідність і порядок застосування під час підготовки операції (бою) заходів із забезпечення стійкого та оперативного управління угрупованням військ. Наведено приклад оцінювання важливості пунктів управління угруповання військ в оборонній операції.

Ключові слова: угруповання військ, система управління, важливість пунктів управління, методика оцінювання важливості пунктів управління, метод аналізу ієрархій.

© О. М. Загорка, С. В. Поліщук, І. О. Загорка, 2019

Основою системи управління угруповання військ є підсистема основних, запасних, тилових та інших пунктів управління, які утворюються відповідними органами військового управління. Структура побудови підсистеми пунктів управління визначається складом військових формувань угруповання військ, а пункти управління відповідають різним рівням управління (оперативному, оперативно-тактичному, тактичному) та відрізняються за цільовим призначенням.

Важливість пунктів управління зумовлюється насамперед завданнями, що мають ними вирішуватися, а також завданнями, які повинні виконуватися підлеглими військовими формуваннями. Перед початком бойових дій противник намагатиметься виявити систему управління угруповання наших військ та розміщення її пунктів управління в бойовому порядку. З метою дезорганізації управління угрупованням військ противник передусім завдаватиме вогневі удари по найважливіших пунктах управління. З нашого боку повинні виконуватися заходи із забезпечення прихованості та організації надійного захисту насамперед найважливіших пунктів управління угруповання військ від вогневих ударів противника. Тому оцінювання важливості пунктів управління угруповання військ має практичну спрямованість і повинне здійснюватися органами військового управління під час підготовки до бойових дій.

У теоретичному плані важливість пунктів управління має враховуватися при оцінюванні живучості системи управління угруповання військ з метою обґрунтування рекомендацій щодо її підвищення.

У процесі планування ракетно-авіаційних ударів наших сил з метою дезорганізації управління угруповання військ противника має оцінюватися важливість і його пунктів управління. Це дасть змогу досягти максимального ефекту від ракетно-авіаційних ударів.

Зазвичай для оцінювання важливості об'єктів різного призначення (військових, економічних, державного управління тощо) або значущості різного роду факторів, процесів використовуються евристичні та експертні методи. Методичні положення застосування цих методів наведені в працях [1–3]. Однак оцінюючи важливість пунктів управління угруповання військ варто враховувати низку особливостей, зокрема рівні управління, можливості заміни основних пунктів управління на запасні, залежність їх значущості від завдань, що виконуються підлеглими військовими формуваннями, тощо.

Тому мета статті полягає в розробці методичних положень оцінювання важливості пунктів управління (ранжирування) з урахуванням особливостей їхнього функціонування в системі управління угрупованням військ.

Важливість об'єктів, факторів, процесів прийнято визначати коефіцієнтами, котрі, як правило, змінюються від 0 до 1. Ці коефіцієнти характеризують значущість, корисність, рейтинг кожного із сукупності об'єктів, факторів, процесів, що розглядаються, для виконання функцій,

завдань будь-якою системою. У нашому випадку під коефіцієнтом оперативно-тактичної важливості пункту управління розуміємо відносну кількісну міру значущості його функціонування в системі управління для виконання завдань угрупованням військ у конкретних умовах обстановки.

У процесі оцінювання важливості пунктів управління необхідно визначати структуру побудови підсистеми пунктів управління та їх розташування в бойовому порядку угруповання військ. На *рисунку 1* наведено узагальнену структуру пунктів управління оперативного угруповання військ (ОУВ) (варіант) за наявності в підпорядкуванні двох оперативно-тактичних об'єднань (ОТО). Командуванню ОУВ також оперативно підпорядковане Повітряне командування.

Дана структура є лише прикладом для оцінювання важливості пунктів управління в оборонній операції, має три рівні управління – оперативний, оперативно-тактичний і тактичний.

Відповідно до *рисунка 1* потрібно оцінити важливість 54 пунктів управління угруповання військ. Для цього можуть використовуватися такі методи експертного оцінювання, як ранжування [4–7], аналізу ієрархії [8, 9] тощо.

Для розв'язання задачі оцінювання важливості пунктів управління угруповання військ переважно застосовується метод аналізу ієрархії (МАІ) [8, 9], який є методологічною

основою для розв'язання задач вибору альтернатив шляхом їх багатокритеріального рейтингування. Перевага МАІ в основному зумовлюється:

- відповідністю природного ходу людського уявлення під час оцінювання важливості будь-яких об'єктів, процесів, у нашому випадку – пунктів управління;
- застосуванням кластерної структури ієрархічної моделі оцінювання, що дає змогу розбити велику задачу на низку малих локальних задач;
- можливістю розв'язання задачі без найрізноманітніших допущень, які спрощують ситуацію, що є характерним у разі застосування інших методів експертного оцінювання;
- можливістю оцінювання суперечливості суджень експертів з використанням процедури узгодження;
- використанням як кількісної, так і якісної інформації про перевагу альтернатив, що досягається застосуванням процедур попарних порівнянь;
- обґрунтованістю і розумінням способу рейтингування альтернатив (у нашому випадку – пунктів управління), що зменшує невизначеність при оцінюванні важливості пунктів управління.

Відповідно до рівнів управління та призначення пункти управління для застосування МАІ поділяють на групи (*табл. 1*).

Таблиця 1

Групи пунктів управління угруповання військ

Номер групи	Номер і найменування пункту управління	Номер групи	Номер і найменування пункту управління	Номер групи	Номер і найменування пункту управління
1	1.1. ОКП ОУВ	4	4.1. КП 1 омбр 2 ОТО (1 еш.)	7	7.1. КП ртбрПвК
	1.2.ЗКП ОУВ		4.2. ЗКП 1 омбр 2 ОТО		7.2. ЗКП ртбрПвК
	1.3.ТКП ОУВ		4.3. ТПУ 1 омбр 2 ОТО		7.3. ТПУ ртбрПвК
2	2.1. ОКП 1 ОТО (1 еш.)	5	4.4. КП 2омбр 2 ОТО (1 еш.)	8	8.1. КП ав.брПвК
	2.2.ЗКП 1 ОТО		4.5. ЗКП 2омбр 2 ОТО		8.2. ЗКП ав.брПвК
	2.3.ТКП 1 ОТО		4.6. ТПУ 2омбр 2 ОТО		8.3. ТПУ ав.брПвК
	2.4. ОКП 2 ОТО (2еш.)		4.7. КП отбр 2 ОТО (2 еш.)		8.4. КП 1 зрбрПвК
	2.5.ЗКП 2 ОТО		4.8. ЗКП отбр 2 ОТО		8.5. ЗКП 1 зрбрПвК
	2.6.ТКП 2 ОТО		4.9. ТПУ отбр 2 ОТО		8.6. ТПУ 1 зрбрПвК
	2.7. КП ПвК		6		5.1. КП омбр ОУВ (рез)
2.8. ЗКП ПвК	5.2. ЗКП омбр ОУВ	8.8. ЗКП 2 зрбрПвК			
2.9. ТПУ ПвК	5.3. ТПУ омбр ОУВ	8.9. ТПУ 2 зрбрПвК			
3	3.1. КП 1 омбр 1 ОТО (1 еш.)	5	5.4. КП абр		
	3.2. ЗКП 1 омбр 1 ОТО		5.5. ЗКП абр		
	3.3. ТПУ 1 омбр 1 ОТО		5.6. ТПУ абр		
	3.4. КП 2омбр 1 ОТО (1 еш.)	6	6.1. КП зрп 1 ОТО		
	3.5. ЗКП 2омбр 1 ОТО		6.2. ЗКП зрп 1 ОТО		
	3.6. ТПУ 2омбр 1 ОТО		6.3. ТПУ зрп 1 ото		
	3.7. КП отбр 1 ОТО (2 еш.)		6.4. КП зрп 2 ОТО		
	3.8. ЗКП отбр 1 ОТО		6.5. ЗКП зрп 2 ОТО		
	3.9. ТПУ отбр 1 ОТО		6.6. ТПУ зрп 2 ОТО		

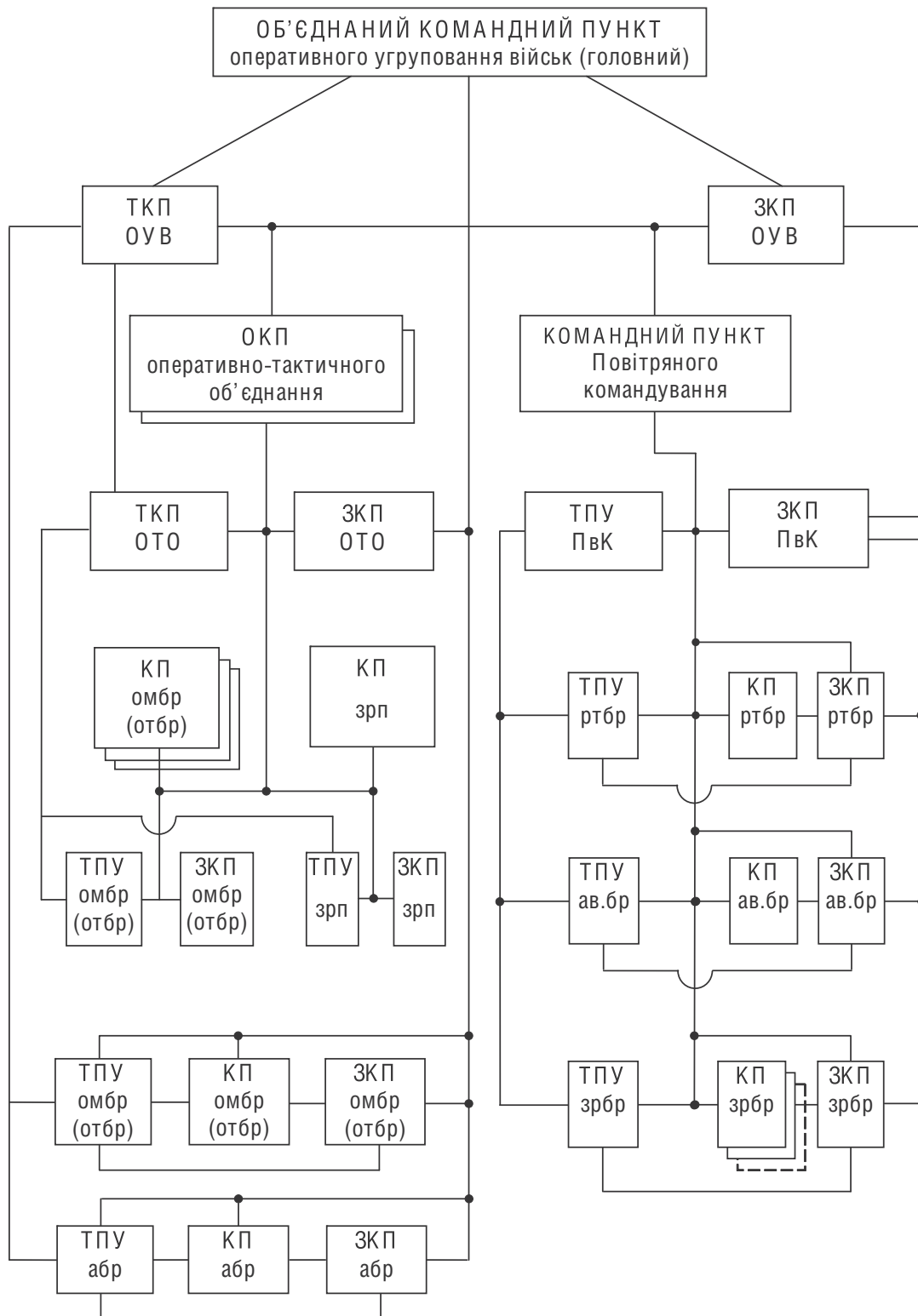


Рис. 1. Узагальнена структура пунктів управління угруповання військ (варіант)

Визначення важливості пунктів управління угруповання військ (ранжирування) пропонується здійснювати в три етапи:

- на першому етапі здійснюється ранжирування пунктів управління всередині груп;
- на другому етапі – ранжирування груп пунктів управління;
- на третьому етапі визначаються коефіцієнти оперативно-тактичної важливості всіх пунктів управління з урахуванням оцінки їхньої важливості на першому і другому етапах.

Метод аналізу ієрархій полягає в ієрархічному зображенні (декомпозиції) проблеми (задачі) на простіші складові та подальшій обробці послідовності поглядів експертів попарним порівнянням.

Під час формування ієрархічного зображення проблеми насамперед визначаються: перелік пунктів управління (альтернатив), що порівнюються; властивості, на які впливає функціонування пунктів управління; показники, які характеризують вплив функціонування пунктів управління на визначені властивості.

Як властивості, на які впливає функціонування пунктів управління, можна прийняти: управління угрупованням військ (військовими формуваннями); можливості щодо виконання бойових завдань; можливості щодо забезпечення бойових дій.

Під час використання МАІ не рекомендується порівнювати більше 7 ± 2 елементів [8]. З досвіду попередніх досліджень [1, 3] для оцінювання важливості військових об'єктів звичайно будується чотирирівнева домінантна ієрархія. Така ієрархія будується для всіх груп пунктів управління угруповання військ. Як приклад на *рисунку 2* наведене ієрархічне зображення задачі для третьої групи пунктів управління (*табл. 1*).

Відповідно до ієрархічного зображення задачі експерти формують на другому рівні – одну (3×3), на третьому рівні – три (3×3), на четвертому рівні – дев'ять (9×9) квадратних обернено симетричних матриць попарних порівнянь. Для застосування МАІ призначається група експертів. Вважається [10], що оптимальною є група із 10–15 осіб. У цьому випадку ймовірність істинності колективного експертного висновку дорівнює приблизно 0,8.

Заповнення експертами матриці попарних порівнянь здійснюється по рівнях ієрархії згори вниз. При цьому використовується шкала від 1 до 9 [8].

Матриці експертних оцінок складаються: на другому рівні ієрархії – для порівняння важливості властивостей відносно мети; на третьому рівні ієрархії – показників відносно властивостей; на четвертому рівні ієрархії – пунктів управління відносно показників.

Оцінки експертів робляться у вигляді відношень ваг ξ -го і μ -го елементів $\left(\frac{\omega_\xi}{\omega_\mu}\right)$, які визначаються важливістю ξ -го елемента порівняно з μ -м елементом щодо визначеного елемента попереднього рівня ієрархії (*табл. 2*).



Рис. 2. Ієрархічне зображення задачі оцінювання важливості пунктів управління частин, які підпорядковані 1 ОТО

Таблиця 2

Матриця експертних оцінок

Елементи	E_1	E_2	...	E_μ	...	E_s
E_1	1	$\frac{\omega_1}{\omega_2}$...	$\frac{\omega_1}{\omega_\mu}$...	$\frac{\omega_1}{\omega_s}$
E_2	$\frac{\omega_2}{\omega_1}$	1	...	$\frac{\omega_2}{\omega_\mu}$...	$\frac{\omega_2}{\omega_s}$
⋮	⋮	⋮	⋮	⋮	⋮	⋮
E_ξ	$\frac{\omega_\xi}{\omega_1}$	$\frac{\omega_\xi}{\omega_2}$...	$\frac{\omega_\xi}{\omega_\mu}$...	$\frac{\omega_\xi}{\omega_s}$
⋮	⋮	⋮	⋮	⋮	⋮	⋮
E_s	$\frac{\omega_s}{\omega_1}$	$\frac{\omega_s}{\omega_2}$...	$\frac{\omega_s}{\omega_\mu}$...	1

Відношення в матриці мають такі властивості:

$$\frac{\omega_\xi}{\omega_\mu} = \frac{1}{\omega_\mu/\omega_\xi}; \quad \frac{\omega_\xi}{\omega_\mu} = 1 \quad \text{при } \xi = \mu. \quad (1)$$

Власний вектор матриці експертних оцінок обчислюється за формулою

$$P_\xi = \sqrt[s]{\frac{\omega_\xi}{\omega_1} \times \frac{\omega_\xi}{\omega_2} \times \dots \times \frac{\omega_\xi}{\omega_\mu} \times \dots \times \frac{\omega_\xi}{\omega_s}}, \quad \xi = \overline{1, s}. \quad (2)$$

Далі величини P_ξ нормалізуються до одиниці й отримується оцінка вектора пріоритетів

$$x_\xi = \frac{P_\xi}{\sum_{\xi} P_\xi}; \quad \xi = \overline{1, s}; \quad \sum_{\xi} x_\xi = 1. \quad (3)$$

Узгодженість пріоритетів перевіряється шляхом визначення індексу узгодженості за процедурою, яка наведена у праці [8].

Вектор пріоритетів визначається для кожної матриці, які складаються відповідно до схеми на *рисунку 2*.

При оцінюванні важливості пунктів управління всередині груп прийняті такі позначення:

a_i – пріоритет i -ї властивості, $i = \overline{1, I}$;

I – кількість властивостей;

b_{ij} – пріоритет j -го показника, який замикається на i -ту властивість, $j = \overline{1, J_i}$;

J_i – кількість показників, які замикаються на i -ту властивість;

C_{nj} – пріоритет впливу функціонування n -го пункту управління (альтернативи) на j -й показник, $n = \overline{1, N}$;

N – кількість пунктів управління.

Для обчислення ваги j -го показника d_{ji} необхідно пріоритет b_{ji} помножити на вагу a_i відносно властивості

$$d_{ji} = b_{ji} a_i; \quad j = \overline{1, J_i}; \quad i = \overline{1, I}; \quad \sum_i \sum_j d_{ij} = 1. \quad (4)$$

Для визначення коефіцієнтів оперативно-тактичної важливості пунктів управління всередині групи необхідно перейти до єдиної нумерації показників $r = \overline{1, R}$, де $R = \sum_i J_i, i = \overline{1, I}$.

У такому випадку коефіцієнти оперативно-тактичної важливості пунктів управління всередині групи визначається за формулою

$$K_n = \sum_r C_{nr} d_r, \quad r = \overline{1, R}. \quad (5)$$

Для зручності розрахунків пріоритети C_{nr} доцільно звести в матрицю розміром $N \times R$.

Як приклад розглянуто варіант побудови системи управління угруповання військ (*рис. 1*), створеного для ведення оборонної операції. Експертами для третьої групи пунктів управління (*табл. 1*) визначені пріоритети властивостей : $a_1 = 0,27$; $a_2 = 0,52$; $a_3 = 0,21$; пріоритети показників b_{ji} :

$$b_{11} = 0,27; \quad b_{21} = 0,31; \quad b_{31} = 0,42;$$

$$b_{12} = 0,49; \quad b_{22} = 0,35; \quad b_{32} = 0,16;$$

$$b_{13} = 0,43; \quad b_{32} = 0,27; \quad b_{33} = 0,30;$$

матриця пріоритетів впливу пунктів управління на показники:

Показники (r)

$C_{nr} =$	0,21	0,24	0,18	0,28	0,25	0,20	0,07	0,05	0,09	Пункти управління (n)
	0,09	0,09	0,10	0,04	0,07	0,08	0,06	0,03	0,05	
	0,12	0,08	0,11	0,07	0,05	0,09	0,22	0,28	0,19	
	0,18	0,20	0,16	0,23	0,21	0,18	0,07	0,04	0,09	
	0,06	0,07	0,09	0,04	0,07	0,07	0,06	0,03	0,05	
	0,10	0,06	0,11	0,06	0,05	0,08	0,21	0,27	0,18	
	0,14	0,16	0,12	0,19	0,15	0,19	0,06	0,03	0,10	
	0,04	0,05	0,06	0,04	0,07	0,05	0,05	0,02	0,04	
	0,06	0,05	0,07	0,05	0,08	0,06	0,20	0,25	0,21	

Ваги показників d_{ji} , визначені за формулою (4), дорівнюють:

$$d_{11} = 0,073; \quad d_{21} = 0,084; \quad d_{31} = 0,113;$$

$$d_{12} = 0,255; \quad d_{22} = 0,182; \quad d_{32} = 0,083;$$

$$d_{13} = 0,090; \quad d_{32} = 0,057; \quad d_{33} = 0,063.$$

За формулою (5) розраховані коефіцієнти оперативно-тактичної важливості пунктів управління всередині третьої групи (*рис. 3*).

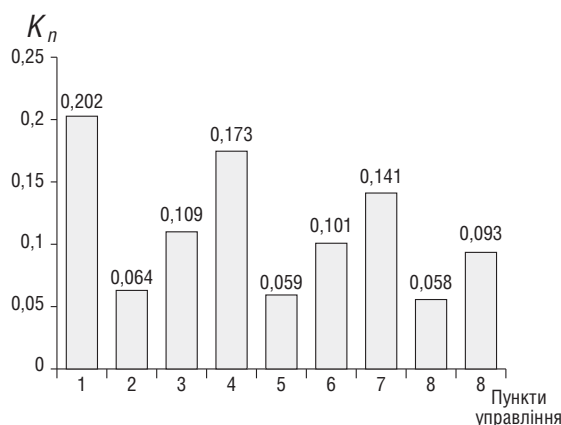


Рис. 3. Коефіцієнти оперативно-тактичної важливості пунктів управління всередині третьої групи

Найбільшу важливість мають КП омбр.

Аналогічно визначаються коефіцієнти оперативно-тактичної важливості пунктів управління всіх груп K_{nl} , $l = \overline{1, L}$, де L – кількість груп пунктів управління (*табл. 3*).

Для ранжирування груп пунктів управління (другий етап оцінювання) використовується ієрархічне зображення задачі, подібне до зображеного на *рисунку 2*, але альтернативами вважаються групи пунктів управління.

Коефіцієнт оперативно-тактичної важливості n -го пункту управління l -ї групи з урахуванням її важливості

$$K_{nl}^* = K_{nl} \omega_l \frac{N_l}{N_{l\max}}, \quad n = \overline{1, N_l}; \quad l = \overline{1, L}, \quad (6)$$

де ω_l – вага l -ї групи пунктів управління угруповання військ;

N_l – кількість пунктів управління l -ї групи;

$N_{l\max}$ – максимальна кількість пунктів управління у групах.

Таблиця 3

**Коефіцієнти оперативно-тактичної важливості пунктів управління всередині груп (чисельник)
та в системі управління угруповання військ (знаменник)**

Номер пункту управління	Номер групи пунктів управління							
	1	2	3	4	5	6	7	8
1	0,46/0,26	0,18/0,39	0,20/0,37	0,19/0,34	0,16/0,10	0,28/0,13	0,61/0,19	0,21/0,41
2	0,19/0,12	0,05/0,10	0,07/0,13	0,08/0,15	0,06/0,05	0,08/0,05	0,19/0,06	0,05/0,10
3	0,35/0,19	0,11/0,24	0,11/0,19	0,10/0,18	0,12/0,07	0,14/0,07	0,20/0,07	0,07/0,13
4	–	0,15/0,34	0,17/0,32	0,18/0,34	0,32/0,21	0,26/0,12	–	0,18/0,34
5	–	0,05/0,11	0,06/0,12	0,07/0,13	0,14/0,08	0,09/0,06	–	0,08/0,15
6	–	0,10/0,22	0,10/0,18	0,11/0,21	0,20/0,14	0,15/0,07	–	0,09/0,16
7	–	0,25/0,55	0,14/0,26	0,13/0,22	–	–	–	0,17/0,32
8	–	0,06/0,13	0,06/0,11	0,05/0,10	–	–	–	0,07/0,12
9	–	0,15/0,33	0,09/0,16	0,09/0,16	–	–	–	0,08/0,15

Нормовані відносно 10 коефіцієнти оперативно-тактичної важливості пунктів управління в системі управління угруповання військ визначаються за формулою

$$K_{nl}^{**} = 10 \frac{K_{nl}^*}{\sum_l \sum_n K_{nl}^*}; \quad l = L; \quad n = N_l; \quad \sum_l \sum_n K_{nl}^{**} = 10. \quad (7)$$

Значення ваг груп пунктів управління ω_l , визначені експертами, складають:

$$\omega_1 = 0,14; \quad \omega_2 = 0,18; \quad \omega_3 = 0,15; \quad \omega_4 = 0,15;$$

$$\omega_5 = 0,08; \quad \omega_6 = 0,06; \quad \omega_7 = 0,08; \quad \omega_8 = 0,16.$$

Результати розрахунків коефіцієнтів K_{nl}^{**} наведені в таблиці 3 (знаменник).

В умовах обстановки, розглянутих експертами, найважливішими визначені: ОКП 1 ОТО, КП ПвК, КП 1 омбр 1 ОТО, КП ав.бр. ПвК. Саме забезпечення стійкого функціонування цих пунктів управління рекомендовано здійснювати першочергово під час підготовки операції, котра розглядалась експертами.

Висновок

Запропоновано методику оцінювання важливості пунктів управління угруповання військ в операції (бою) на підставі використання МАІ. Послідовне виконання наведених у методиці етапів оцінювання важливості пунктів управління дає підстави обґрунтовано здійснювати їх ранжирування і тим самим визначити необхідність і порядок застосування під час підготовки операції (бою) заходів щодо забезпечення стійкого та оперативного управління угрупованням військ.

Перелік літератури

1. *Тарасов В. М.* Розвідувально-ударні, розвідувально-вогневі комплекси (принципи побудови в умовах реалізації концепції мережецентричних війн, оцінка ефективності бойового застосування): монографія / В. М. Тарасов, Р. І. Тимошенко, О. М. Загорка, за заг. ред. В. М. Телелима. – К. : НУОУ, 2015. – 184 с.
2. *Тимошенко Р. І.* Ранжирування факторів, що впливають на склад угруповання військ, яке створюється для відбиття агресії / Р. І. Тимошенко, О. М. Загорка, В. О. Колесніков // Зб. наук. пр. ЦВСД НУОУ. – К. : НУОУ, 2014. – № 2 (51). – С. 7–12.
3. *Онищенко С. І.* Прогнозування втрат військ і об'єктів від авіаційних ударів противника / С. І. Онищенко, О. М. Загорка, В. В. Коваль, В. В. Тюрін // Системи озброєння і військова техніка. – Харків : ХУПС, 2011. – № 2 (26). – С. 2–8.
4. *Денисов А. А.* Теория больших систем управления: учебное пособие для вузов / А. А. Денисов, Д. Н. Колесников. – Л. : Энергоиздат, 1982. – 288 с.
5. *Бешелев С. Д.* Экспертные оценки / С. Д. Бешелев, Ф. Г. Гурвич. – М. : Наука, 1973. – 160 с.
6. *Бешелев С. Д., Гурвич Ф. Г.* Математико-статистические методы экспертных оценок / С. Д. Бешелев, Ф. Г. Гурвич. – М. : Статистика, 1974. – 160 с.
7. *Добров Г. М.* Прогнозирование науки и техники / Г. М. Добров. – М. : Наука, 1977. – 209 с.
8. *Саати Т.* Аналитическое планирование: Организация систем / Т. Саати, К. Кернс; пер. с англ. Р. Г. Вачнадзе. – М. : Радио и связь, 1991. – 224 с.
9. *Самохвалов Ю. Я.* Экспертное оценивание: методический аспект / Ю. Я. Самохвалов, Е. М. Науменко. – К. : ДУІКТ, 2007. – 263 с.
10. *Самохвалов Ю. Я.* Совершенствование метода анализа иерархий как методологической основы систем поддержки принятия решений // Управляющие системы и машины. – К. : ДУІКТ, 1996. – № 1/2. – С. 91–96.

DOI 10.33099/2618-1614-2019-8-3-51-54
УДК 351:355/359

Ю. Г. Бодрик,

кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського

Оборонне планування в сучасних умовах: дослідження корпорації RAND

У статті подано огляд публікації «Процес планування Міністерства оборони США. Складові елементи та виклики», яка була підготовлена у вигляді звіту за результатами досліджень, виконаних у 2018 р. експертами відомої корпорації RAND. У центрі уваги дослідників – існуючий процес оборонного планування, який здійснюється в Міністерстві оборони США, з особливим акцентом на використання сценаріїв у цьому процесі. Під час роботи експертами узагальнено існуючі підходи до оборонного планування, розглянуто історичний досвід і поточний стан оборонного планування у США, проаналізовано виклики методологічного характеру щодо використання сценаріїв в оборонному плануванні.

Висновки та рекомендації, зроблені за результатами цих досліджень, можуть бути корисними для врахування в роботі фахівців з оборонного планування та науковців, які здійснюють дослідження в цій галузі.

Ключові слова: оборонне планування, сценарії планування, управління ризиками, RAND.

© Ю. Г. Бодрик, 2019

Питання підвищення ефективності оборонного планування в Україні та нормативно-правового регулювання в цій сфері не втрачають своєї актуальності, що підтверджується положеннями низки документів стратегічного рівня, зокрема Стратегічного оборонного бюлетеня України, введеного в дію Указом Президента України № 240/2016 від 6 червня 2016 р., Закону України «Про національну безпеку України», прийнятого Верховною Радою України 21 червня 2018 р. Ураховуючи курс на впровадження стандартів НАТО в діяльність Міністерства оборони України, Збройних Сил України та інших складових сил оборони, який є одним з пріоритетів оборонної реформи в Україні, вивчення досвіду оборонного планування країн – членів НАТО є важливою складовою на шляху до вдосконалення цього процесу в нашій державі.

Вивчення цього досвіду дає змогу як покращити розуміння методологічних основ оборонного планування, так і отримати корисні практичні рекомендації. У цьому контексті доцільним є ознайомлення з роботами закордонних учених, які проводять дослідження в зазначеній галузі. Корпорація RAND, одним з напрямів діяльності якої є дослідження проблем оборонного планування, належить до найавторитетніших наукових установ світу. Тому огляд однієї з нових публікацій RAND «*The U.S. Department of Defense's Planning Process. Components and Challenges*» («Процес планування Міністерства оборони США. Складові елементи та виклики»), як сподівається автор цієї статті, має зацікавити вітчизняних фахівців з оборонного планування й науковців, які приділяють увагу окресленій проблематиці, та в подальшому заохотити їх звернутися до оригінального джерела [1] для детальнішого ознайомлення.

Стислий зміст публікації, що розглядається

Зазначена публікація була підготовлена у вигляді звіту про результати досліджень, виконаних експертами корпорації RAND. Дослідження проводились у рамках другого етапу проекту «Оборонне планування в новій ері» (*Defense Planning for a New Era*) за спонсорством Департаменту армії США. Другий етап цього проекту зосереджувався на визначенні основних параметрів оборонного планування та чисельності збройних сил під час оновлення оборонної стратегії США у 2018 р., включно зі сценаріями планування. На другому етапі аналізувався також процес оборонного планування, який використовується Міністерством оборони США, з акцентом на те, як сценарії розробляються та використовуються для підтримки оборонного планування.

Автори звіту пояснюють свою увагу до сценаріїв тим, що вони протягом багатьох років відіграють визначальну роль у процесах оборонного планування. На основі сценаріїв як конкретних потенційних надзвичайних ситуацій можуть бути визначені чисельність і структура збройних сил та розвинуті необхідні спроможності. Але сценарії –

це більш ніж орієнтир, на основі якого планувальники можуть оцінити потреби для протидії певним надзвичайним ситуаціям. В ідеалі сценарії стають частиною ширшої дискусії в оборонному плануванні на перетині багатьох факторів – оперативних вимог, питань бойової готовності і побудови сил, наявних ресурсів, альтернативних оперативних концепцій, правових і політичних обмежень в операціях тощо.

Поштовхом до проведення зазначених досліджень стало усвідомлення того, що в існуючих процесах оборонного планування рішення, як правило, ґрунтуються на негнучких припущеннях, що збільшує ризики цих рішень. На підтвердження цього висновку наводиться приклад нещодавніх результатів оборонного планування, які не змогли передбачити відомі на цей час загрози, зокрема дії Росії або Ісламської держави в Іраку та Сирії. Сценарії планування також належним чином не враховували невизначеність – як у плані виникнення можливих надзвичайних ситуацій у майбутньому, так і стосовно точного визначення кола сценаріїв, які могли б формувати домінуючі вимоги до збройних сил на десять або двадцять років.

У результаті проведених досліджень, основними методами яких були сплановані опитування чинних та колишніх учасників оборонного планування, а також вивчення результатів попередніх досліджень та офіційних документів, автори узагальнили передусім існуючі підходи до оборонного планування.

Фахівці корпорації RAND, які брали участь у дослідженнях, виходили з того, що основною метою оборонного планування є трансформація положень Національної стратегії безпеки (НСБ) і похідних від неї оборонних стратегій та інших керівних документів – включно з Національною оборонною стратегією (НОС), Національною військовою стратегією (НВС) та Наставною з оборонного планування (НОП) – у сукупність пріоритетних оборонних витрат, комплекс досяжних та фінансово прийнят-

них спроможностей і, зрештою, довершену структуру збройних сил. Зважаючи на те, що НСБ та НОС установлюють стратегічні цілі, засновані на інтересах США, їхні всеосяжні положення не є достатньо детальними або конкретними для прямого зв'язку з військовими цілями і стратегіями. Міністерство оборони, як правило, застосовує певний метод, заснований на сценаріях, щоб пов'язати широкі стратегічні цілі з конкретною схемою фінансування, яка забезпечує спроможності, потрібні для виконання завдань, визначених стратегіями.

Автори звіту визначають два підходи до оборонного планування, в рамках яких розрізняють три їх види (рис. 1). Усі вони спираються на документи стратегічного керівництва на національному рівні – НСБ, НОС та НВС. Методологічно зазначені підходи до оборонного планування відрізняються тим, що один з них базується (тут автори застосовують термінологію з економічної теорії) на попиті (*demand-based*), тоді як другий – на пропозиції (*supply-based*). Іншими словами, перший підхід орієнтується на оборонні потреби або вимоги, другий – на наявні оборонні ресурси.

В основі більшості заходів оборонного планування, принаймні на стратегічному рівні, полягає попит, тобто стратегії, спроможності та ресурсний потенціал обґрунтовуються на уявленнях щодо вимог до виконання можливих майбутніх завдань. Ці вимоги можуть бути сформульовані на підставі або загроз, або бажаних спроможностей, або їх комбінації. Цей метод планування є «низхідним», тобто розпочинається він на найвищому рівні зі стратегічних сигналів, з яких і випливають відповідні вимоги.

З іншого боку, планування на основі пропозиції розпочинається з конкретних реальних обмежень, таких як поточна чисельність збройних сил та їхні спроможності, бюджетні обмеження, і вже побудова збройних сил здійснюється від цієї базової лінії. Це, радше, «висхідний» метод планування, під час застосування якого вносяться покрокові зміни до поточної структури збройних сил.

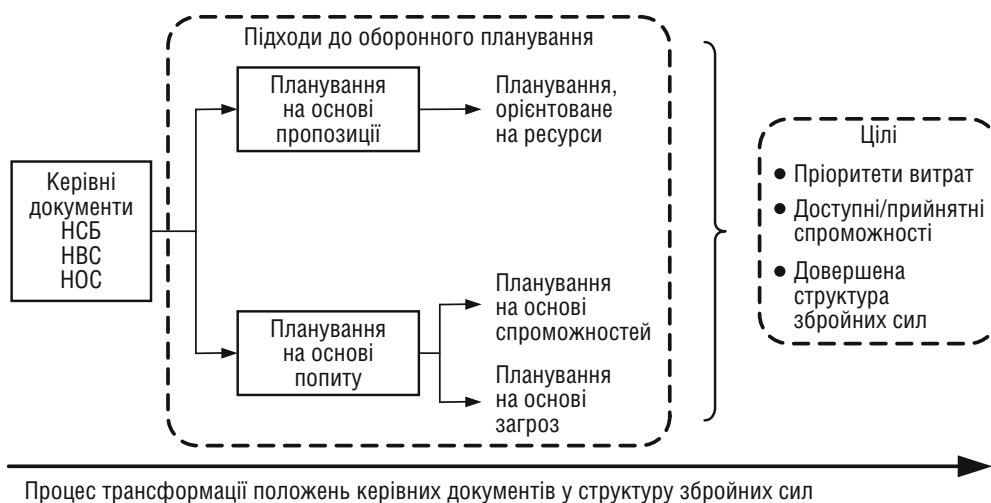


Рис. 1. Основні підходи до оборонного планування ([1])

В обох підходах політики визначають вимоги, оцінюють спроможності і ресурсний потенціал, ураховують обмеження і приймають ризики. Однак на яких із зазначених елементів робиться відносний акцент – залежить від обраного підходу, що має як свої переваги, так і недоліки, які досить повно проаналізовані в публікації.

Резюмуючи корисність таксономії оборонного планування, наведеної на *рисунку 1*, для розуміння різних теоретичних підходів, які можна було б застосовувати в оборонному плануванні, автори водночас зазначають, що на практиці відмінності між цими методами часто менш чіткі, ніж така систематика пропонує. Так, справжнє застосування методу, орієнтованого на ресурси, рідко зустрічається поза межами оперативного планування. Що стосується методів, які ґрунтуються на потребах, більшість прикладів з реального життя свідчить про поєднання підходу на основі загроз та підходу на основі спроможностей.

Достатньо уваги у звіті дослідники приділяють питанню ризиків оборонного планування. Констатується, що незалежно від того, який підхід до оборонного планування використовується, слід чітко усвідомлювати, що це планування неминуче є видом планування в умовах невизначеності. Тому здатність оцінювати ефективність у різних майбутніх ситуаціях та уявляти можливий діапазон наслідків стає дедалі важливішою якістю для фахівців стратегічного планування. Оцінювальна складова в будь-якому підході до оборонного планування повинна досліджувати вплив помилкових припущень, неповної інформації про структуру сил, спроможності та плани противника, непередбачуваних змін у глобальному середовищі безпеки.

Зважаючи на визначну роль сценаріїв в оборонному плануванні, аналізу їх використання в процесі оборонного планування у США присвячений окремий розділ звіту. На підставі цього аналізу зроблені основні висновки дослідження й надані відповідні рекомендації.

Загальний висновок щодо процесу оборонного планування у США доволі оптимістичний. Стверджується, що загалом організація процесу та підхід до планування є ефективними з погляду досягнення його цілей, тому процес не потребує радикальних змін. Існуючий процес дає вищим керівникам можливість протестувати конкретні запропоновані варіанти структури збройних сил стосовно детально визначених можливих надзвичайних ситуацій. Це створює постійний діалог про надзвичайні ситуації, які, найімовірніше, вимагатимуть військової відповіді США. Зазначається, що останнім часом дедалі частіше застосовуються досконаліші методи імітаційного моделювання (воєнних ігор). Таким чином, оборонний процес є дєздатним і значною мірою інформативним, що сприяє вищому керівництву у прийнятті рішень щодо структури та чисельності збройних сил.

Водночас зауважується, що процес має два помітні недоліки, які обмежують його ефективність. По-перше, попри нещодавні зусилля з удосконалення, він усе ще

недостатньо реагує на зміни у стратегічному середовищі, щоб швидко адаптуватися до них та запропонувати адекватні рекомендації щодо коригування вимог до збройних сил у відповідь на надзвичайні ситуації, що виникають. Ця проблема найближчим часом може стати ще актуальнішою, зважаючи на те, що світ перебуває на порозі періоду значної глобальної турбулентності. Причинами цієї недостатньої гнучкості автори вважають як бюрократичні перепони (необхідність формального узгодження й затвердження документів, координації дій), так і значну ресурсомісткість процесу оборонного планування.

По-друге, процес має тенденцію звужуватися до окремих «схвалених рішень», які довільним чином стримують розгляд альтернативних форм, що можуть мати надзвичайні ситуації, або інших варіантів оперативних концепцій, які можуть бути прийняті для протидії їм.

Крім того, конкретніші зауваження зроблені авторами стосовно використання сценаріїв у процесі оборонного планування.

Рекомендації фахівців RAND щодо напрямів удосконалення оборонного планування в оборонному відомстві США за результатами проведених досліджень полягають у такому.

1. Аналіз ширшого набору сценаріїв низької ймовірності, щоб захиститися від непередбачуваних ситуацій.

Для цього рекомендовано використовувати спеціальні групи з обмеженим адміністративним впливом на них (за принципом виконання так званих проєктів «skunkworks»), які би постійно генерували сценарії, надзвичайні ситуації, альтернативні концепції операцій (CONOPS), ключові припущення або інші способи визначення проблем та їхнього всебічного оцінювання з метою пропонування їх кандидатами для подальшого глибшого аналізу та вироблення шляхів їх розв'язання.

2. Аналіз поточних сценаріїв з акцентом на інновації.

Рекомендується залучати спільні групи фахівців з різних структурних (функціональних) підрозділів для розв'язання ключових оперативних проблем. На відміну від груп, указаних вище, призначенням яких є виявлення недооцінених загроз, ці групи повинні зосереджувати увагу на недооцінених можливостях для досягнення політичних цілей НСБ, використовуючи інноваційні підходи для відповіді існуючим викликам.

3. Передбачення несподіванок та аналіз за межами стратегічної концепції застосування збройних сил (*force sizing construct*).

У процесі планування пропонується виокремити тричотири сценарії, які вище керівництво має обрати як найкорисніші для включення до переліку робочих сценаріїв вищого рівня. Ці сценарії необхідно проаналізувати стосовно різних форм, які вони можуть мати, CONOPS, які можна було б обрати для протидії, та потенційних вимог до збройних сил. Висновки та оцінки з аналізу можуть бути лише попередніми та приблизними, але достатніми, щоб скерувати процес більш повної експертизи, коли вище керівництво прийме таке рішення.

4. Оцінювання впливу критичних припущень та обраних на їх підставі варіантів.

Необхідно відповідальніше підходити до виявлення ключових припущень, на підставі яких будується кожен сценарій, та піддавати їх ретельному аналізу та обговоренню. Це допоможе чіткіше зрозуміти взаємозв'язок між конкретними припущеннями та наслідками їх прийняття.

Коментарі та зауваження

Аналізуючи публікацію RAND, необхідно відзначити здобутки авторів як теоретичного, так і прикладного характеру.

У теоретичному плані проведене ними узагальнення існуючих підходів до оборонного планування дає підстави говорити про оновлений погляд на класифікацію методів планування. І хоча схожа таксономія зустрічається в більш ранніх публікаціях, наприклад у [2], автори розглянутого звіту в основу своєї класифікації покладають не просто напрямок планування (з верхнього рівня управління до нижнього або навпаки), а те, що зумовлює такий напрямок – попит або пропозицію (вимоги або ресурси). Це, зокрема, дає змогу з єдиних, змістовніших методологічних позицій розглядати підходи до оборонного планування, які звичайно протиставляються один одному – планування на основі загроз та планування на основі спроможностей.

Водночас для тих читачів, хто, орієнтуючись на досить амбітну назву проекту, в рамках якого проводилося дослідження («Оборонне планування в новій ері»), очікує знайти в публікації якісь нові тенденції або кардинальні зміни стосовно теоретичних основ оборонного планування, слід зауважити, що там такі положення відсутні – автори роблять свої висновки в рамках існуючої методології. І це цілком зрозуміло, якщо звернути увагу на назву вже самого звіту, в якій чітко відображений безпосередній предмет дослідження – процес оборонного планування у США.

Із цього погляду прикладним результатам дослідження порівняно з теоретичними потрібно надати важливішого значення. Однак не можна стверджувати, що вони не мають науково-теоретичного підґрунтя – всі практичні рекомендації випливають із глибокого аналізу «методологічних викликів» існуючому у США процесу оборонного планування, зокрема використанню сценаріїв планування.

Пропозиції авторів щодо використання сценаріїв в оборонному плануванні підтверджують методичні рекомендації, які можна знайти в інших джерелах ([3, 4]), але це підтвердження здійснюється вже на підставі висновків з аналізу реальних виявлених недоліків, а не виходячи лише з теоретичних міркувань.

Що стосується перспектив використання цих рекомендацій для процесу оборонного планування в Україні,

то, на перший погляд, вони можуть здаватися невідповідними нашим реаліям. Справді, якщо для процесу оборонного планування США ці рекомендації мають характер «чутливого налаштування», то Україна разом з іншими європейськими постсоціалістичними та пострадянськими країнами, судячи з оцінки іншого експерта зі Сполучених Штатів – Томаса-Даррела Янга, повинна запроваджувати заходи масштабнішого регулювання [5]. Проте якщо відволіктися від конкретики цих рекомендацій і звернутися до принципів, що стоять за ними, то можна спробувати врахувати їх у вітчизняному процесі оборонного планування. Серед цих принципів можна побачити: творчий підхід, пошук інноваційних рішень, нешаблонне та критичне мислення.

Крім того, можна звернути увагу на ті висновки експертів RAND, у яких підкреслюється стійкість процесу оборонного планування, побудованого на розглянутій методології, його здатність досягати визначених цілей, достатня гнучкість під час практичного використання. Звіт хоч і не містить детальний опис цього процесу, але вказує на важливі його елементи, включно з перевагами й недоліками. Порівняльний аналіз цих елементів з процесом оборонного планування в Україні може надати необхідні напрями для його подальшого вдосконалення.

Висновок

Загалом висновки та рекомендації, зроблені за результатами досліджень експертів корпорації RAND у рамках другого етапу проекту «Оборонне планування в новій ері», можуть бути корисними для врахування в роботі фахівцям з оборонного планування та науковцям, які здійснюють дослідження в цій галузі.

Перелік літератури

1. Mazarr M. J. The U.S. Department of Defense's Planning Process: Components and Challenges / Michael J. Mazarr, Katharina Ley Best, Burgess Laird, Eric V. Larson, Michael E. Linick, Dan Madden. – Santa Monica, CA : RAND Corporation, 2019. – xvi, 52 p. – URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2173z2.html.
2. Handbook on Long Term Defence Planning : RTO Technical Report 69. – Ottawa: St. Joseph Print Group Inc., 2003. – 54 p. – URL: <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a414193.pdf>.
3. Guide to Capability-Based Planning : MORS Workshop, 19–21 October 2004. – Alexandria, VA, USA : The Technical Cooperation Program (TTCP), 2004. – iii, 15 p.
4. Davis P. K. Analytic architecture for capabilities-based planning, mission-system analysis, and transformation / Paul K. Davis. – Santa Monica, CA : Rand Corporation, 2002. – xxviii, 74 p. – URL: https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1513.html.
5. Young T.-D. The failure of defense planning in European Post-Communist Defense Institutions: ascertaining causation and determining solutions / Thomas-Durell Young // Journal of Strategic Studies. – 2018. – № 7 (41). – P. 1031–1057. – DOI: <https://doi.org/10.1080/01402390.2017.1307743>.

V. S. Frolov, Candidate of Military Sciences, Senior Researcher, Leading Researcher at the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Lieutenant General (ret.),

V. M. Semenenko, Candidate of Technical Sciences, Senior Researcher, Deputy Head of the Centre for Military and Strategic Studies at the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Colonel

Formation of a future model of organization of the defence of Ukraine

The article analyses the whole set of challenges and threats to the national interests of Ukraine together with the current threat management system. The definition and description of a future model of organization of the defence of Ukraine are given.

Keywords: defence of Ukraine, organization of the defence of Ukraine, future model of organization of the defence of Ukraine, plan of the defence of Ukraine, challenges and threats to the national interests of Ukraine, hybrid threats.

R. Sh. Shyraliev, Head of the Mobilization Department of the Ministry of Defence of Ukraine,

P. B. Volotivskyi, Candidate of Military Sciences, Senior Researcher, Senior Researcher at the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi,

S. P. Leontovych, Candidate of Economic Sciences, Head of Research Department at the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Colonel

Factors influencing the process of mobilization planning of the national economy of Ukraine

Economic mobilization is an important task of public authorities and other national bodies whose functions are related to national security and defence. It is carried out in order to ensure the readiness of the economy to fully meet the needs of the security and defence forces, industry and vital activities of the people in times of war. Economic mobilization is an integral part of the mobilization of the nation and is accompanied by a sharp change in the allocation of resources towards an increase in military production.

Mobilization planning of the national economy, being a component of the national strategic planning, should be carried out within a unified planning system in the fields of national security and defence and be managed from a single centre.

The purpose of the article is to consider the main factors influencing the current condition and development of the mobilization planning system in the national economy of Ukraine.

Key words: mobilization of the national economy, mobilization preparation of the national economy, mobilization planning of the national economy.

V. M. Shemaiev, Doctor of Military Sciences, Professor, Chief Researcher at the National Institute for Strategic Studies,

V. M. Behma, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Chief Researcher at the National Institute for Strategic Studies,

A. P. Onofriichuk, Candidate of Economic Sciences, Deputy Director for Economic Affairs, LLC «BK SERVISREMBUD»,

S. M. Sydorenko, Senior Lecturer at the National Academy of the Security Service of Ukraine

Ways of using the military attaché staff in military-technical cooperation of Ukraine with foreign countries

The place and role of military attaché staff in the system of military-technical cooperation of Ukraine with foreign countries are analysed. The organizational, legal and informational factors that hamper the development of military-technical cooperation as well as the defence-industrial complex are highlighted. The key reasons of ineffective performance of the military attaché staff in this field are pointed out.

Ways of development of military-technical cooperation of Ukraine based on improvement of information and political support of military-technical cooperation by military attaché staff are suggested.

The urgent need for regulatory and institutional changes on the part of the central executive authorities in order to optimize the work of the military attaché staff is determined.

Key words: hybrid aggression, military-technical cooperation, military attaché staff, public diplomacy, information support.

S. M. Salkutsan, Candidate of Military Sciences, Associate Professor, Deputy Commandant for Educational Affairs at the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Major General,

L. V. Krymets, Doctor of Philosophy, Senior Researcher, Leading Researcher at the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Advisor to the Commandant

NATO Gender Policy: historical aspect and experience of integration

The purpose of the article is to outline the basic principles and ways of shaping the gender policy of the North Atlantic Alliance and to reveal the directions and results of the integration of the Armed Forces of Ukraine to meet NATO's requirements regarding adherence to the principle of gender equality in the military.

The authors noted that gender equality in the armies of NATO member states means equal rights and equal responsibilities for the military personnel regardless of gender. Equal conditions for military service and equal requirements should be created for women and men, and they should be equally responsible for their own actions or inactivity and their consequences.

It is emphasized that the gender policy of NATO applied not only to NATO member countries but also to partner countries, one of which is Ukraine. Given this fact, it has been stated that for a long time the Armed Forces of Ukraine have already been included in the area of interests and dissemination of the gender policy of the North Atlantic Alliance.

The essence of NATO's gender policy includes the concept of gender integration, which is defined as a strategy to achieve gender equality in the armed forces by enhancing the involvement of women and men in the effective task performance at all levels, taking into account the interests and experiences of both sexes. It is the effectiveness what is the determining vector of NATO gender policy-making.

Keywords: gender, gender equality, gender integration, gender policy, NATO, NATO member armies, the Armed Forces of Ukraine.

S. S. Drozdov, Candidate of Military Sciences, Commander of the Air Forces of the Armed Forces of Ukraine, Colonel General,
V. V. Tiurin, Candidate of Military Sciences, Associate Professor, Head of School at the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Colonel,
O. A. Korshets, Candidate of Technical Sciences, Deputy Head of Department at the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Colonel,
V. M. Horbenko, Candidate of Military Sciences, Associate Professor, Professor at the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi

Operational environment analysis and likely scenarios of employment of the Air Forces of the Armed Forces of Ukraine

In the article, the main factors that determine the conditions of the operational environment for the Air Forces of the Armed Forces of Ukraine are considered. The modern capabilities for air attack and air defence as well as tendencies of their development, application and influence on the operational environment are analysed. Possible scenarios of employment of the Air Forces of the Armed Forces of Ukraine are considered, under the conditions of the present and future operational environment.

Key words: Air Forces, operational environment, air attack capabilities, air defence capabilities, scenarios of Air Forces employment.

V. A. Holub, Doctor of Technical Sciences, Professor, Leading Researcher at the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi,
V. V. Khoma, Candidate of Military Sciences, Associate Professor, Head of Centre at the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Colonel,
V. A. Kurban, Candidate of Military Sciences, Deputy Head of Centre at the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Colonel,
S. H. Siedov, Head of Research and Testing Department at the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Colonel

On determination of the concept of development of the weapon system for the needs of the Armed Forces of Ukraine

Based on the example that considers the problems of development and combat employment of combat armoured vehicles, the concept of development of the weapon system for the needs of the Armed Forces of Ukraine is formulated. The absence of this

concept does not allow to solve the subsequent problems of development of particular types of weapon.

It is shown that the problems concerning the improvement of ballistic protection of combat armoured vehicles arise due to the lack of a conceptual approach to their combat employment that should be based on understanding of the asymmetry of war with the actual enemy.

Key words: weapon system, design requirements, armoured combat vehicle, ballistic protection.

V. M. Shemaiev, Doctor of Military Sciences, Professor, Professor at the National Academy of the Security Service of Ukraine,

M. M. Prysiazhniuk, Candidate of Technical Sciences, Senior Researcher, Professor at the National Academy of the Security Service of Ukraine,

A. P. Onofriichuk, Candidate of Economic Sciences, Deputy Director for Economic Affairs, LLC «BK SERVISREMBUD»

Social networks in the aspect of information security

The article deals with the implementation of information security in social networks. Social networks are explored as a medium of manipulative influence. The causes and consequences of negative influence in social networks are revealed.

Key words: social network, manipulative influence, information security.

V. S. Artamoshchenko, Candidate of Military Sciences, Associate Professor, Deputy Director of the Department of Military Education, Science, Social and Humanitarian Policy of the Ministry of Defence of Ukraine, Colonel,

O. Yu. Favorska, Head of the Project Reform Office of the Ministry of Defence of Ukraine

Change management for the development of the military education system on the basis of program and project management

The purpose of the change management project of the Ukrainian military education system is formulated. Based on the principals of program and project management, its basic components, main tasks and stages of implementation are defined.

Key words: project, military education system, program and project management.

O. M. Zahorka, Doctor of Military Sciences, Professor, Chief Researcher at the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi,

S. V. Polishchuk, Candidate of Military Sciences, Senior Lecturer at the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Colonel,

I. O. Zahorka, Senior Researcher at the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi

Assessment of the operational and tactical importance of the command posts of military formations

The importance of the command posts of military formations is evaluated during the operational (tactical) planning process in order to determine the necessity and sequence of measures

to ensure their reliable functioning under the conduct of combat actions.

On the basis of the Analytic Hierarchy Process, a technique of assessment of the importance of the command posts of military formations conducting operations (combats) is offered. The sequential implementation of the steps described in the technique that assess the importance of the command posts makes it possible to rank them reasonably and thereby determine, during the operational (tactical) planning process, the need and procedures for the measures ensuring the persistent and effective command and control of the formations.

An example of assessing the importance of the command posts of a force in a defensive operation is given.

Key words: military formation, command and control system, importance of command posts, technique of assessment of the importance of command posts, Analytic Hierarchy Process.

Yu. H. Bodryk, Candidate of Technical Sciences, Senior Researcher, Leading Researcher of the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi

Defence planning in modern conditions: RAND's research

This article provides a review of the publication «The U.S. Department of Defense's Planning Process. Components and Challenges», which was prepared by experts of the well-known RAND Corporation as a research report in 2018. The focus of the researchers is on the current defence planning process of the US Department of Defence, with particular emphasis on the use of scenarios that support the process. In the course of their work, they summarized existing approaches to defence planning, reviewed the historical experience and current state of defence planning in the United States, analysed the methodological challenges concerning the use of defence planning scenarios.

The findings and recommendations of the research could prove to be useful for defence planners and researchers.

Keywords: defence planning, planning scenarios, risk management, RAND.

Основні вимоги до оформлення статей, які подаються до журналу «Наука і оборона»

Журнал видається державною мовою. Допускається публікація статей англійською та російською мовами. Анотації статей наводяться також англійською мовою.

Подані авторами статті повинні за змістом відповідати тематиці журналу та вимогам щодо опублікування наукових статей. Передусім приймаються матеріали, в яких викладені результати наукових досліджень, спрямованих на розв'язання проблем, що мають важливе оборонне значення, статті, які містять нові теоретичні ідеї, принципи, концепції, моделі, спрямовані на пояснення певних явищ і процесів у галузі національної безпеки і оборони та прогнозування їх розвитку. Також приймаються до опублікування статті практичного змісту, які висвітлюють актуальні питання національної безпеки і оборони, науково-методичні та оглядові статті, інформаційні повідомлення про наукові новини і події.

Рукопис статті повинен бути підготовлений з використанням комп'ютера і подається до редакції в електронному вигляді. Для цього автори можуть скористатися своїми обліковими записами, попередньо зареєструвавшись на сайті журналу (<http://nio.nuou.org.ua>), або надіслати статтю на електронну пошту редакції журналу (nio2017@ukr.net).

Загальний обсяг рукопису разом з графічними матеріалами не повинен перевищувати 20 сторінок у форматі паперу А4. Поля сторінок, мм: зліва – 30, справа – 10, зверху та знизу – 20. Сторінки мають бути пронумеровані.

Основний текст статті друкується шрифтом Times New Roman чорного кольору прямого накреслення через півтора міжрядкові інтервали кеглем 14. Допускається авторські акценти виділяти напівжирним шрифтом або курсивом.

На першій сторінці рукопису розміщуються індекс УДК, назва статті, анотація, перелік ключових слів і далі текст статті. Обсяг анотації – у межах 1800–2000 знаків, включаючи ключові слова.

У кінці статті наводиться перелік джерел, на які є посилання у тексті статті. Бібліографічні описи джерел у переліку оформлюються згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Нумерація джерел – відповідно до порядку появи їх у тексті статті.

Рисунки, таблиці, формули, посилання оформлюються відповідно до ДСТУ 3008:2015.

Ілюстрації, виконані в окремих графічних редакторах, подаються як у середині тексту, так і в окремих файлах, створених цими редакторами.

Для забезпечення гарантій сліпого рецензування відомості про авторів у файлі статті не наводяться. У разі подання статті на сайті журналу ці відомості необхідно занести у відповідні поля форми подання. Якщо стаття надсилається до редакції електронною поштою, їх необхідно розмістити в окремому файлі. Відомості про авторів надаються за формою: прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь та вчене звання, найменування посади та місце роботи, військове звання, почесні звання, ідентифікатор ORCID, інформація для зворотного зв'язку (телефонні номери, адреса електронної пошти).

Електронні версії попередніх випусків журналу «Наука і оборона»
можна знайти на веб-сторінці журналу: <http://nio.nuou.org.ua>,
а також на сайті Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського: www.nbuv.gov.ua

Усі права застережені.
Переклад і передрук – лише за згодою
авторів і редакції.
Адреса редакції:
03049 Київ, Повітрофлотський проспект, 28.
Тел.: (044) 271-08-91, (067) 790-23-22, (066) 362-79-50.
E-mail: nio2017@ukr.net.
<http://nio.nuou.org.ua>.
Свідоцтво про державну реєстрацію
серії КВ № 22942-12842ПР від 15.09.2017 р.
© Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського, 2018

Підп. до друку 26.12.2019 р.
Формат 60x90/8. Папір офс. Друк офсет.
Ум. друк. арк. 7,5. Обл.-вид. арк. 7,5.
Наклад 841 прим. Зам. № 1226-19.

Видавничий дім «Стилос».
04071, Київ, вул. Набережно-Дугова, 5, к. 30.
Тел.: (044) 227-27-50, 227-27-05.
E-mail: stylos.publish@gmail.com.
<http://www.stylos.com.ua>.
Свідоцтво про внесення
до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
України ДК № 1465 від 13.08.2003 р.

